

B. A. L.

P 112

TRANSILVANIA

ANUL 72.

IUNIE

Nr. 4-1941

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

INTOARCEREA BASARABIEI ȘI A BUCOVINEI

Când acum un an, Uniunea Sovietică, folosindu-se de o conjunctură internațională pe care credea că trebuie să o exploateze până la nesaț, ne-a înaintat ultimatul prin care ne-a smuls Basarabia și Bucovina de Nord, încunjuțați de dușmani și lipsiți de orice sprijin din afară cum ne găseam, a trebuit să cedăm în fața unei puteri copleșitoare; am strigat însă în fața lumii întregi volnicia care s'a săvârșit și am închis în sufletul nostru convingerea nestrămutată, că dreptatea este de partea noastră și nu va trece mult timp, până când ea își va arăta iarăși, fața strălucitoare. Cu inima încruntată în durere a trebuit să lăsăm milioane de frați, pământul, bunurile și truda noastră, cutropite de colosul rusesc, îmbătat de nebunia bolșevică, cea mai înjositoare degradare a civilizației omenești. Ne-am adus însă aminte, că acest pământ a făcut din veac parte din patrimoniul românesc și am ridicat fruntea din țărână. Toate dovezile geografiei, ale istoriei și ale superiorității numerice din punct de vedere etnic sunt în favoarea noastră. Basarabia și Bucovina sunt prelungiri firești ale Carpaților românești, din sânul cărora râurile lor se desprind pentru a le străbate sau a le încinge și a le despărți de stepa rusească. Acest pământ — spunea Eminescu, la 1877 — noi „nu l-am cucerit, n'am alungat pe nimenea de pe el... e bucată din patria noastră străveche, este zestrea împărțitului și nenorocitului popor românesc”. Voevozii Moldovei i-au apărat fruntariile, l-au sfințit cu biruințele lor împotriva hoardelor dela Nord și dela Sud, l-au împodobit cu binefăcările civilizației și cu mândre lăcașuri de închinare. Niciodată ei n'au renunțat la o palmă din el, fără să-și afirme dreptul din veac de a-l stăpâni. Când robia străină s'a așezat, în 1812, prin silnicie, asupra lui, Moldovenii au protestat cu energie împotriva răpirii, „trupului și inimii” țării. Acest protest a fost repetat cu o și mai luminată și adâncă conștiință a drepturilor noastre de I. C. Brătianu și M.

Kogălniceanu, când, după ce ne-au fost retrocedate de către Congresul dela Paris din 1856, județele din Sudul Basarabiei ne-au fost răpite din nou, la Congresul dela Berlin, din 1878.

Stăpânirea rusească a fost pentru această bogată provincie un adevărat veac negru. Conștiința națională a fost adormită, sau înăbușită cu brutalitate. O biată mână de intelectuali au încercat să țină, sub cumplite amenințări și cu mari suferințe, aprinsă flacăra acestei conștiințe, ale cărei raze însă deabia puteau pătrunde până în straturile adânci populare, unde limba și credința s'au păstrat neatinse. A trebuit să vină prăbușirea țaristă din 1917, pentru ca prin libera ei voință, Basarabia să se declare autonomă, iar la 27 Martie 1918 să se unească cu patria mamă, așezându-se astfel iarăși pe linia destinului național.

Cu mult mai întunecată, decât opresiunea țaristă se anunța urgia bolșevică. Să mulțumim lui Dumnezeu că ea a fost alungată înainte de a-și înfige colții otrăvitori mai adânc în trupul sărmanii Basarabii și Bucovine.

Și să-i mulțumim, mai ales, că eliberarea este sfințită de eroismul și sângele soldaților noștri, cărora le-a sosit timpul să spele onoarea țării, atinsă atât de grav în timpul din urmă. Basarabia avea nevoie de această mană binecuvântată a jertfei tuturor provinciilor românești, pentru a se simți și mai puternic legată de vatra strămoșească.

În frunte cu aprigul și luminatul lor conducător, Generalul Antonescu, și alături de glorioasa armată germană, soldații României luptă, asemenea plăeșilor lui Ștefan cel Mare, pentru apărarea celor mai sfinte bunuri ale civilizației europene. Veacurile îi privesc; avem credința că ei vor fi la înălțimea misiunii sublime ce li s'a încredințat. Întreg sufletul neamului este alături de ei, în credința că zorile s'au ivit și nu va trece mult până când soarele dreptății va lumina iarăși acest pământ și neam românesc, sfânticat, batjocorit și umilit, cum n'a fost niciodată în istoria lui.

TRANSILVANIA

ROMÂNII DELA MIAZĂNOAPTE

— Conferință rostită la Radio-București în seara zilei de 11 Iunie 1941 —

I.

A trecut multă vreme, iubiți ascultători, de când nu am mai avut prilej să vă trimit, pe undele văzduhului, cuvinte desprinse din baierile unei inimi obișnuite a se identifica, în orice împrejurări, cu obșteasca simțire a mulțimilor românești de pretutindeni.

De astădată, dând urmare invitațiunii ce mi s'a făcut din partea d-lui profesor Ioan Petrovici, președintele Societății de Radiodifuziune, am ținut să răspund *prezent* la întocmirea acestui ciclu de conferințe istorice despre *Marginile pământului și neamului românesc*. Sper deci că nu veți pregeta să urmăriți cu atențiune binevoitoare o expunere succintă, menită să înfățișeze — în limitele îngăduite de împrejurările actuale — aspectul geopolitic și istoric al regiunii nordvestice din spațiul etnic românesc, regiune cuprinsă laolaltă sub cunoscuta numire antică: *Dacia Superioară*, numire înlocuită mai târziu în izvoarele istorice medievale și moderne cu aceea de *Transilvania*.

Prin laborioase cercetări științifice, mai vechi și mai recente, s'a lămurit deplin faptul că, din punct de vedere geopolitic, Transilvania aparține *spațiului etnic românesc*, iar în ce privește desfășurarea trecutului ei autentic, *vieașa ei de adâncimi*, — aceasta se încadrează incontestabil *ritmului istoric românesc*, urmând direcția unui ritm străin numai o parte din istoria ei *de suprafață*.

Geografi străini și români, povățuiți de respectul adevărului, au putut constata deopotrivă că pământul transilvan formează însuși sâmburele sau, cum se exprima vestitul geograf german Theobald Fischer, fost profesor la Universitatea din Marbug, însași *inima spațiului etnic românesc* (das Herz des rumänischen Wohnraumes).

Orice încercare de a înfățișa rolul Carpaților ca pe al unei granițe „eterne” între Țările române din preajma lor, este lipsită de rezistență în fața realităților etnice, precum și în fața științei serioase,

care, pentru motive de ordin profan, nu-și va permite să ignoreze, nici să denatureze adevărul.

E un semn îmbucurător că, în timpul din urmă, a început să fie înțeleasă și subliniată, chiar din partea unor eminente cercetători străini, înfățișarea spațiului etnic românesc — în vastul său orizont, din culmea Carpaților spre Dunăre, Tisa, Nistru și Mare — ca o impunătoare unitate geografică, pe care varietatea firească dintre munte, colină și câmpie nu o slăbește nicidecum. Dimpotrivă, contribuie a-i da prilej să se afirme cu atât mai puternic în „experiențele spațiale” ale sufletului popular înfrățit, printr’o intimă simbioză multimilenară, cu toate însușirile caracteristice acestui spațiu vital strămoșesc.

Situația Transilvaniei era nefirească și forțată câtă vreme împrejurări independente de voința ei o încătușaseră, sub raport politic, fie în organismul feudal, artificial al Regatului ungar, fie în cadrele Monarhiei habsburgice, osândind-o la rolul unei simple anexe sau provincii „de margine”. Adevăratul ei destin geografic și istoric fiind cu totul altul, Transilvania nu-și putea împlini menirea decât așezată, în chip firesc, în organismul Statului român ca cea mai esențială parte a spațiului etnic, pe care se întemeiază existența și viitorul acestui Stat.

Nu creasta Carpaților sudestici formează granița între elementul etnic român și între cel din țara dela Vest, ci valea râului Tisa, care cu întinsele ei regiuni mlăștinoase a împiedecat vreme îndelungată comunicația dintre cele două țări deosebite: Transilvania și Ungaria, în așa măsură, încât vreme îndelungată nici comitatele limitrofe din regiunea vestică a Transilvaniei („Partium”) nu au putut fi înduplecate a se despărți de această țară, spre a se alătura de bună voie Ungariei.

Situația geografică explică în deajuns motivele pentru care Transilvania, cu toate că printr’un neprielnic destin a fost înlănțuită mai multe veacuri în cadrele Regatului ungar, s’a împotrivit totdeauna tentativelor de a fi contopită cu Statul acesta, străin pentru ființa și menirea ei istorică. Luptând cu felurite dificultăți, populațiunea românească autohtonă — a cărei cohesiune etnică a fost totdeauna mai puternică decât adeziunea la elemente de invaziune sau de colonizațiune străină, — a reușit să rămână, în orice vreme, perfect unită prin toate legăturile ei de ordin sufletesc, religios, cultural și economic, cu masa fraților de sânge, de limbă și de credință din întreagă regiunea Carpaților, menținând chiar și identitatea organizațiunei voevodale la fel cu cea munteană și cu cea moldovană. Desvoltarea ei nu a putut fi silită să urmeze decât la suprafață, nicidecum în adâncime, ritmul unei evoluții istorice străine. Ea a rămas, în ce privește mulțimile populațiunii transilvane de baștină, totdeauna statornică în ritmul evoluției istorice românești.

II.

Faptul că Ungaria medievală nu a fost în stare să înlăture tradiționala formă de organizațiune voevodală dela cărma Transilvaniei și să-și impună propria sa administrațiune „comitatensă” pe întreg cuprinsul acestei țări, este o dovadă convingătoare, pentru oricine vrea să înțeleagă, că în momentul când au reușit să pătrundă dinspre Vest reprezentanții ai puterii regale ungurești, nu au găsit aci o țară pustie, ci un *voevodat cu adânci rădăcini în solul transilvan și cu viguroase tradiții*, care l-au ajutat să se poată împotrivi cu succes tendințelor de asimilare completă în organismul politic al Statului ungar. Conducătorii acestuia, vrând nevrând, au trebuit să încuviințeze perpetuarea seculară a unui *corpus separatum*, pe care nu-l putură nici desființa, nici micșora. Dimpotrivă, s'a întâmplat nu odată, să fie reprezentantul demnității vevodale din Transilvania personalitate politică de proporții mai impunătoare și de importanță istorică mai covârșitoare decât contemporanii săi cu creștetul împodobit de cunoscutele iconițe bizantine ale așa zisei „sacre coroane ungare”.

Împrejurarea că în seria celor mai vechi voievozi transilvani se constată documentar, chiar înainte de invaziunea Tătarilor, oameni cu nume obișnuite până în timpul de față la populațiunea românească din Țara Făgărașului, precum și faptul că în Sudul și Răsăritul Carpaților asemenea pomeniri documentare nu apar decât mai târziu, prezintă o dovadă în plus pentru vechimea și prioritatea în timp a organizațiunii vevodale transilvane față de cea munteană și moldovană. Apare deci acceptabilă opinia cercetătorului german, care consideră vevodatul acesta ca un produs „*specific transilvan*”. Încetățenirea lui succesivă în Muntenia și în Moldova este explicabilă prin contribuția elementelor transilvane, care au participat la întemeierea și organizarea acestor două țări române. E știut, de altfel, că în orice domeniu existența așezămintelor și creațiunilor cu vechiu caracter de drept românesc poate fi constatată documentar mai de timpuriu în Nordul Carpaților și, aproape în toate cazurile, ceva mai târziu în Sudul și în Răsăritul lor. De unde urmează că merită deplină crezare afirmațiunile cercetătorilor, care nu încetează a vorbi despre Transilvania ca despre *leagănul* însuși al neamului românesc, ca despre perpetuu adăpost și centru de iradiațiune a continuității sale istorice.

Cercetări geografice și istorice, scutite de efemere tendințe lăturale, confirmă deopotrivă adevărul că nu le-a fost destinat Carpaților sudestici, precum nici altor munți de calitatea lor, un rol de graniță perpetuă între fiii aceluiași popor, ci unul de *coloană vertebrală* în organismul ființei etnice de baștină din preajma lor. Acest rol l-au îndeplinit și vor continua să-l îndeplinească fără greș, garantând acestei

populaţiuni, răsfirate simetric pe amândouă laturile lor, dăinuirea în veac şi posibilitatea unei desvoltări progresive din neam în neam.

În lupta de apărare a creştinătăţii contra Semilunei, Voevodatul transilvan, sub comanda destoinică a lui Ioan Huniade, a fost în stare să se înalţe deasupra Regatului ungar, îndeplinind o importantă misiune istorică, prin care Transilvania şi-a meritat deplin titlul de *apărătoare a creştinătăţii (propugnaculum christianitatis)*, după cum şi eroicul ei Voevod-comandant şi-l meritase pe acela de *cel mai viteaz ostaş al lui Christos (fortissimus athleta Christi)*, cum îl numise la 1456 însuş papa Calixt al III-lea. În lupta seculară pentru creştinătate, Transilvania a fost permanent în acelaşi front cu Muntenia şi cu Moldova, urmând acelaş ritm istoric şi împărtaşind acelaş destin în clipe de izbândă, ca şi în zile de restrişte.

III.

Până la sfârşitul evului mediu, problema Voevodatului transilvan era caracterizată de o parte prin rolul ce a putut lua asupra-şi ca avantgardă a civilizaţiei creştine, de alta prin triumfătoarea rezistenţă seculară faţă de tendinţele de contopire în organismul Regatului dela Vest şi prin *năzuinţa neîntreruptă de a-şi afirma propria sa fiinţă de Stat*. Năzuinţa aceasta i-a fost incununată de izbândă în așa măsură, încât pretinsa stăpânire „milenară“ a Coroanei Sf. Ştefan nu a izbutit să înfiinţeze, în cuprinsul Transilvaniei, până în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, decât 7 (şapte) comitate ungureşti, iar conştiinţa ei de ţară cu totul deosebită de cea ungurească nu a fost în stare s'o frângă. Cu atât mai puţin s'o desrădăcineze vreodată din sufletul populaţiunii autohtone.

Când Regatul, istovit de îndelungata agonie politică din epoca Jagelonilor, s'a prăbuşit prin lovitura ce primise din partea Turcilor, la 29 August 1526 pe câmpia dela Mohács, Transilvaniei i s'a deschis drum de înălţare la treapta de *Principat independent de Coroana ungară*. Ocrotită de puterea Semilunei, Transilvania a fost în stare să-şi îndeplinească atunci o veche dorinţă: aceea de a fi, *deopotrivă cu Muntenia şi cu Moldova*, sub ascultarea Sultanului turcesc, preţuindu-l ca stăpân mai potrivit intereselor ei decum putea să fie regele Ungariei. Suzeranitatea otomană, întinsă astfel asupra celor trei ţări române, ar fi făcut posibilă chiar de pe atunci unirea lor. Dar sultanul Soliman cel Măreţ şi-a dat silinţa să o împiedice, fiindu-i *incomodă şi indeseabilă o forţă armată ce s'ar fi putut închea din unirea celor trei ţări carpatice*. Ceea ce a împiedecat Soliman, nu a mai fost însă în stare să împiedice succesorul său dela 1600, când sabia lui Mihai Viteazul a dat problemei transilvane — aruncată timp îndelungat ca o minge între Viena şi Constantinopol — singura soluţie prevestitoare a

destinului istoric ce urma să se poată îndeplini cu trei veacuri mai târziu: aşezarea definitivă a Transilvaniei, a Munteniei şi a Moldovei sub acelaşi sceptru de cârmuire politică românească.

Dacă acest Wallenstein al Românilor nu ar fi căzut victimă asasinatului de pe Câmpia Turzii, la o vârstă când abia împlinise 43 de ani, cu totul alta ar fi fost soarta Țărilor române, deci şi a Transilvaniei, în cursul veacului al XVII-lea. Cu ajutorul suzeranităţii turceşti şi al mereu înnoitelor alianţe transilvano-muntene şi moldovene s'a putut ridica Principatul lui Gavriil Bethlen, în cursul războiului de 30 de ani, la rol istoric-politic de prelungită rezonanţă chiar în paginile istoriei europene. Spre sfârşitul veacului al XVII-lea însă declinul rapid al Puterii Otomane a pricinuit şi căderea Principatului transilvan, pe care supremaţia habsburgică urma să-l micşoreze fără cruţare, degradându-l sistematic la treapta unei provincii de exploatat pentru interese politice, religioase şi economice, mai mult austriace decât transilvane.

Imperialismul habsburgic a ţinut totuşi să facă un act de aparentă generosităate, încuviinţând Transilvaniei, la 1765 prin stăruinţa lui Samuil Brukenthal, titlul de *Mare Principat*, nu însă pentru a transforma în realitate politică de ordin constituţional titlul acesta, ci doar pentru a spori numeroasele demnităţi acumulate în titulatura solemnă a Împăratului din Viena.

Tendenţele de expansiune habsburgică pornind a se ciocni, încă din veacul al XVIII-lea, chiar în cuprinsul Transilvaniei, cu ale imperialismului ţarist, în cercurile vieneze începuse a se furişa presimţirea unei apropiate dismembrări a Monarhiei. În ce priveşte în deosebi soarta Transilvaniei, aceasta devenia pentru Austria o provincie cu atât mai incertă, cu cât apăreau mai rapide progresele realizate de Principatele Române, îndată ce au reuşit să scuture jugul domniilor fanariote şi să aibă din nou cârmuitori naţionali, răsăriţi din pământ şi din sânge românesc. Ce impresiune puternică producea asupra Românilor transilvani naţionalizarea ierarhiei politice din Muntenia şi Moldova în jumătatea I-a a veacului al XIX-lea, arată o scrisoare adresată la 17 Decembrie 1837 episcopului Vasilie Moga din Sibiu de către Radu Tempea care, părăsindu-şi postul de preot dela Biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului, trecuse ca director al nou înfiinţatului Seminarium din Râmnic-Vâlcea unde a fost primit „cu braţele deschise, dela cel mai mare şi până la cel mai mic”. Se simţia fericit omul în Țara Românească, fiindcă avea prilej să vadă „*prinţ român, ministri români, generali români, obrişti români şi toate dregătorii răsuna de vuetul Românilor*”; pentru aceea s'a aprins duhul cel românesc în mine, — adaugă Radu Tempea — şi, după îndemnarea stăpânirii, m'am îndemnat şi am primit această slujbă ca rector al Seminariumului episcopiei

Râmnicului și ca predicator episcopesc". Progresele realizate în Țările Române tulburau adânc tihna elementelor aristocratice maghiare din Transilvania, care puteau să înțeleagă, cât de grav vor fi primejduite privilegiile lor feudale de către majoritatea covârșitoare a populației autohtone. O salvare a privilegiilor aristocratice li se părea posibilă numai prin unirea cu feudații Ungariei. Aristocrația maghiară făcea deci proiecte de unire a Transilvaniei cu Regatul dela Vest. Ele erau însă mereu înlăturate, respinse ori amânate din partea Curții din Viena, nefiind aceasta aplicată să încuviințeze, până în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, între Ungaria și Transilvania alte legături de unire în afară de uniunea personală, concretizată prin identitatea aceluiaș cârmuitor suprem în amândouă țările, purtând *Împăratul* din Viena pentru Ungaria titlul de *Rege*, iar pentru Transilvania pe acela de *Mare Principe*.

Ce s'ar fi întâmplat, dacă sub stăpânirea habsburgică ar fi lipsit separatismul dintre aceste două țări? — se întreabă o tendențioasă istoriografie modernă, deși recunoaște că întrebarea este cu desăvârșire antiistorică. Fără a da un răspuns direct acestei întrebări, afirmă că din punct de vedere unguresc a fost regretabilă *coexistența celor două idei de stat: ungară și transilvană*, — coexistență care n'a putut să producă decât rezultatul cunoscut: *sub Habsburgi Transilvania nu a putut fi nici germanizată, nici maghiarizată*. Ar mai fi putut adăuga constatarea că tendința de maghiarizare a Transilvaniei s'a dovedit o *himeră* chiar și în jumătatea a doua a veacului al XIX-lea, după ce ființa ei de stat fusese înmormântată, pecetluindu-i-se mormântul cu lespedea grea a dualismului austro-ungar (1867). Nici după întemnițările pricinuite de procesul Memorandului (1894) nu-și pierdură Românii din Miază-Noapte și din Apus curajul. Dimpotrivă, s'au oțelit în hotărîrea de a continua lupta politică fără șovăire. Când prășnuiau Maghiarii un moment culminant din istoria lor modernă: Mileniul — despre care *Deutsches Volksblatt* din Viena scria (la 16. I. 1896) că ar fi fost, în fond, serbătoarea paraziților internaționali, a Jidanilor care mai ales în Ungaria „au dat de un pășunat gras”, — mitropolitul din Sibiu, Miron Roman, printr'o memorabilă pastorală din Aprilie 1896 vestind că Românii Transilvaniei *nu au motive de a se însufleși de festivitățile milenare ale Ungurilor*, nu pregeta să-și îndemne milioanele de credincioși a se aduna la rugăciune în sfintele lor biserici, dar numai spre a mulțumi lui Dumnezeu că, în *ciuda tuturor suferințelor din mileniul trecut, i-a învrednicit să-și vadă păstrat tezaurul cel mai prețios: credința și naționalitatea românească*, cerându-i tărie de sus, spre a le putea salva pe acestea și în viitor. Iar ziarul *Dreptatea* din Timișoara (nr. 89 din 2 Mai 1896) făcea categorica mărturisire că, de ar fi să mai dăinuiască încă un mileniu tendințele șovi-

niste maghiare față de Români, un mileniu vor dăinui și sforțările acestora pentru a se emancipa. Și termina în ton plin de încredere: „Noi avem speranțe, avem viitor“!

IV.

Dacă n'a putut fi slăbită încrederea românismului în viitor, ori cât de impetuos era curentul maghiarizării, e tocmai fiindcă țara Transilvaniei nu s'a lăsat nicidecum înduplecată să se abată în cursul veacului al XIX-lea, din ritmul istoric al românismului, pornit pe calea emancipării de sub orice stăpânire străină păgubitoare.

Dela descălecarea culturală a lui Gheorghe Lazăr (1816) și a urmașilor săi în capitala României până la izbucnirea războiului mondial, contactul neîntrerupt între luptătorii pentru realizarea progresului românesc de amândouă laturile Carpaților a creat un front sufletesc, înjghebat din toți Români conștienți de datoria lor față de viitorul neamului, din care făceau parte. Nu s'a produs niciun eveniment mai de seamă în vreo parte a românismului fără să-și fi avut imediat repercusiunile firești în toate celelalte regiuni locuite de fiii acestui popor. Dela 1848 înainte și, în deosebi, din zilele lui Cuza-Vodă și ale lui Carol I, orientarea politică a Românilor dela Miază-Noapte și dela Apus se îndrepta, — numai de formă și pentru salvarea aparențelor, — spre Viena sau spre Budapesta, căutând la anume răstimpuri să le atenueze neliniștea prin oarecari declarațiuni de circumstanță. În fond însă, speranțele tuturor erau înlănțuite de progresele pe care le realizează, după 1859, cele două Principate unite sub numele de România, proclamată aceasta de ziarul *Concordia* din Budapesta ca un „pământ al făgăduinții“ pentru toți fiii poporului român.

Cu cât vor reuși cercetările istorice să descifreze mai multe din numeroasele taine ale trecutului transilvan, cu atât va ieși mai deplin la iveală adevărul că Marginea nordvestică a spațiului etnic românesc — contrar aparențelor de suprafață, adeseori atât de înșelătoare — a rămas în straturile adânci ale populațiunii sale autohtone totdeauna intim contopită în aceeași structură sufletească, în aceeași credință, în aceeași limbă, în acelaș fel de viețuire, în aceleași tradiții, în acelaș destin istoric cu Țările Române din Sudul și din Răsăritul Carpaților. Fără prezența neîntreruptă a Transilvaniei în istoria Românilor, aceasta nu ar putea fi înțeleasă niciodată deplin, în nici una din vechile ei porniri spre progres.

Unitatea națională a tuturor Românilor fusese înfăptuită, sub raport sufletesc, cu mult înainte de 1 Decembrie 1918. Adunarea Națională dela Alba-Iulia nu a făcut decât să consemneze într'un nou proces verbal politic *vechia realitate istorică*, văzută clar de către toți

cei ce aveau ochi să vadă și minte să înțeleagă. Transilvania este și rămâne, în orice împrejurări, parte integrantă-indivisibilă și inseparabilă — a sufletului și a spațiului etnic românesc. Dacă opera de organizare, de cultură, de știință, de progres în orice domeniu al vieții românești, nu a fost cu puțință nici în trecut, cu atât mai puțin este imaginabilă în prezent sau în viitor fără contribuția permanentă, fără inițiativa adeseori neprețuită, a elementelor transilvane. Cu drept cuvânt a fost numită Transilvania — „țara stup”.

Din stupul acesta inepuisabil au roit și vor roii fără încetare elemente chemate și capabile să înlesnească, prin munca și prin sacrificiul lor, progresul românismului integral.

Unitatea națională a Românilor a fost sortită în timpul din urmă să treacă prin cumplite încercări. Un lucru rămâne totuși sigur: Românii de pretutindeni se vor regăsi deapururi în aceeași albie geografică, în același ritm istoric și în aceeași sinteză a nestrămutatelor orânduiri divine, care vor avea — fără îndoială — mai multă valoare și mai mare trăinicie decât vremelnice hotăriri omenești.

I. LUPAŞ

*Profesor la Universitatea din Cluj-Sibiu
Membru al Academiei Române*

ROMÂNII DIN BANAT

Niciodată nu voi uita episodul istoric care m'a legat pe mine și întreaga mea generație de cauza fraților bănățeni. Era în ajunul adunării naționale dela 1 Decembrie 1918, când Românii din toate colțurile Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului curgeau în valuri nesfârșite către cetatea dela Alba-Iulia, pentru a proclama unirea lor cu statul național român. Pe fețele tuturor stăruia lumina biruitoare a ceasului izbăvitor. Incredători în dreptatea necontestată a revendicării ce o formulau, reprezentanții veniți dela toate posturile de veghe ale teritoriului etnic român așteptau să-și spună cuvântul, ca o supremă expresie a dreptului de autodeterminare, cuvenit și poporului nostru. În această atmosferă de fericită așteptare, care compensa, pare-că, suferințele de veacuri și răsplătea credința luptătorilor ce nu au șovăit o clipă, singura notă tulburătoare o formau Românii din Banat. Dornici de-a se încadra integral în unitatea politică a românismului, îndată după prăbușirea opresiunii străine, ei s'au văzut ocupați prin surprindere de trupe sârbești. Dar noii ocupanți nu au fost în stare a opri cetele de fruntași și țărani bănățeni, care au alergat la Alba-Iulia spre a-și exprima votul lor și voința nestrămutată. În ajunul marelui adunări, la o întrunire improvizată, reprezentanții constituiți ai Banatului au cerut solidarizarea tuturor pentru apărarea principiului etnic, temeiul neclintit al dreptății lor.

Aud, pare-că, și acum accentul de mânie năbușită a tinerilor bănățeni și simțesc încă revolta, abia reținută a pleiadei strălucite de luptători ai Banatului, în fața încercării de desmembrare a teritoriului lor. Aclamațiunile furtunoase, care au însoțit, a doua zi, hotărîrea națiunii române în această privință, ne-au obligat pe toți cei de față să săpăm adânc în inimi, ca un crez sfânt, comandamentul unirii :

„Adunarea națională proclamă în deosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre”.

Am considerat întotdeauna adunarea dela Alba-Iulia ca o piatră de unghiu a istoriei noastre, iar hotărârile ei, liber decretate, ca expresia cea mai autentică a programului de viață în noul stat național. Tratatetele, care ne-au smuls o parte din pământul nostru și ne-au înstrăinat pe frații oropsiți sub jugul străin, nu ne-au putut sili să renunțăm vreodată la postulatul integralității, care este însuși principiul de existență a fiecărui popor. Mai ales în clipele de față, când fulgerătoarea rostogolire a evenimentelor, pune din nou în discuție tot complexul de probleme, ce păreau rezolvite și provoacă o nouă judecată asupra Banatului, părăsit de stăpânitorii săi vremelnici, hotărârea dela Alba-Iulia își recapătă deplina ei valoare, iar poporul românesc din întreg Banatul trebuie să se alinieze din nou pentru a-și revendica dreptul, ce-i revine în virtutea numărului, a repartizării sale geografice, a vechimei istorice, a importanței politice și a acțiunii sale civilizatorii.

Pentru noi, Banatul nu înfățișează numai o unitate geografică naturală, închisă de trei râuri și așezată pe lanțul de munți, care o despart de Ardeal. Situat astăzi la periferia teritoriului etnic român acest petec de pământ, în care singură populația românească este înfiptă cu rădăcini adânci, prezintă o continuare firească a bazenului carpatic și o întregire organică a ființei neamului românesc. Banatul nu este un teritoriu de expansiune etnică sau politică târzie a românismului, ci însuși leagănul nostru, pe care atacurile dușmane, l-au prefăcut în cursul veacurilor într'un minunat bastion de apărare a masei etnice românești. Ca și Românul din Bihor, din Țara Oașului sau din Maramureș, care înfruntă de atâta vreme ofensiva elementelor alogene, ținuit pe loc și mai vigouros decât aiurea, Românul bănățean a trecut mai ales de două sute de ani încoace printr'o probă de foc, care i-a dovedit pe deplin vitalitatea neasemuită. Trebuie să recunoaștem totuși că această îndelungată luptă surdă contra expansiunii slave și maghiare, la care s'a adăugat în ultima perioadă a stăpânirilor străine și tendința de pauperizare a elementului românesc din Banat, a lăsat multe urme, slăbind blocurile compacte și răvășind însași vigoarea neamului nostru de acolo. Tocmai de aceea, iubirea și grija noastră față de frații din Banat trebuie să fie îndoită, iar cauza lor care se razimă pe ideea de unitate națională trebuie să o cunoaștem bine și să o susținem cu toate argumentele.

Fie că privim repartiția populației din Banat după frontierele de astăzi, fie că luăm ca bază a aprecierilor statistice frontierele dinaintea anului 1918, nu se poate înlătura constatarea că Românii dețin majoritatea absolută sau relativă, nu numai în Banatul românesc, ci pe întreaga întindere a teritoriului mărginit de Mureș, Tisa și Dunăre. E adevărat că, cu cât înaintăm spre Apus, masele noastre compacte se răresc, iar insulele alogene sporesc tot mai mult. Slăbiciunea aceasta

este însă numai aparentă, deoarece, dacă examinăm mai de aproape tabloul etnografic al regiunii, vom observa că singur elementul românesc este reprezentat pretutindeni, în toate județele și în toate circumscripțiile, în timp ce Ungurii posedă mase mai numeroase numai în orașe, iar Sârbii numără contingente importante numai în Vestul Banatului și lipsesc aproape cu desăvârșire din partea centrală și de răsărit.

Așezările românești, care ocupă vatra propriu zisă a Banatului cu toate drumurile de căpetenie și cu toate intrările și vadurile de seamă, nu sunt rezultatul politicei de colonizare a statelor moderne, ele reprezintă cea mai veche populație, care apare odată cu primele știri istorice și încă fixată mereu în același loc, pe aceeași întindere și cu aceeași direcție. Excepție face doar numărul de Olteni, așezați în secolul al XVIII-lea, fără a li-se acorda nicio favoare din partea guvernelor, și cele câteva comune românești, între care și Toracul, mutate forțat de autoritățile militare austriace, spre a face loc nouilor coloniști străini. De altă parte, în tot secolul al 18-lea un val neîntrerupt de emigranți români din Banat au trecut Dunărea pentru a se adăuga la elementul străvechiu de acolo și a se așeza fie în valea Timocului, fie chiar în regiunea Moravei și Mlavei sârbești, împânzind întreg malul dunărean cu roiturile lor. Cât de adevărată este această constatare o dovedește și faptul, că regiunea situată între Vârșeț și Panciova este semănată de-a-lungul cu cele mai puternice sate românești, care, cum observă chiar o publicație oficială jugoslavă, cu cât se îndepărtează mai mult de fosta frontieră româno-sârbească, au atât sunt mai viguroase și mai compacte.

În asemenea condiții numai Românii pot da elementul alcătuitor de stat în acest teritoriu împesitrit cu atât de felurite neamuri și legat organic de masele compacte ale Românilor de peste Mureș și din Huniedoara. Cât de vie este circulația între marginea bănățeană și ținuturile românești învecinate cu ea, o arată întinderea dialectului și folclorului românesc din Banat și peste apa Mureșului și dincoace de munții, care apar pentru ignoranți ca un zid despărțitor. În realitate legătura și contactul între Românii bănățeni și regiunile, ce-i înconjoară, sunt permanent asigurate prin numeroase căi de comunicație, a căror vechime este în deobște cunoscută.

Dacă la aceste considerațiuni adăugăm și faptul că, încă în 10 August 1919, gruparea etnică germană din Banat a decretat prin reprezentanții săi adunați la Timișoara, că voiește să se atașeze cu întreg Banatul Statului român, dela care speră să obțină respectarea caracterului național și libera întrebuințare a limbei materne, pentru a asigura astfel viitorul poporului lor, titlul nostru de drept asupra Banatului întreg apare pe deplin justificat. Într'adevăr, în deosebire de alte re-

gimuri, care-și fixează drept țintă distrugerea patrimoniului național al neamurilor conlocuitoare și asimilarea lor forțată prin biserică, școală și prin mijlocirea feluritelor instituții sociale, poporul român a contribuit în largă măsură, pentru ca Șvabii, maghiarizați odinioară, să-și regăsească pe deplin conștiința, să-și inoiască sufletul și să se înalțe pe o treaptă de dezvoltare spirituală și materială, pe care nu au atins-o până acum niciodată.

Toate aceste considerațiuni, izvorite din ordinea firească a lucrurilor, ar trebui să aplece balanța judecății în favoarea noastră, cu atât mai ales că ceilalți compețitori ai Banatului fragmentat nu pot invoca niciun argument de asemenea greutate. Am urmărit cu atențiune expunerile lor, cunoscute acum de aproape un sfert de veac, și am încercat să culeg și argumentele mai nouă, pe care le-au făurit în arsenalele lor științifice.

Ridicând pretențiuni asupra Banatului, Ungurii, stăruie să aplice încă tot numai argumentul istoric. Ei atacă continuitatea Românilor la Nordul Dunării, reabilitează tradițiile de mult compromise ale legendelor privitoare la cucerirea Panoniei, inventează, sprijiniți pe etimologii absurde, neamuri, care nu au existat niciodată pe aceste plaiuri, proiectează fără nicio justificare o îndelungată stăpânire bulgară pe întreg spațiul etnic al românismului din stânga Dunării, aduc ultimele resturi de Avari și Gepizi în stânga Tisei, fac pe Pecenegi și chiar pe Cumani să ocupe lăcașuri statornice pe pământul Banatului, schițează pe hărți cu aparențe științifice așezări slave, pe care însă nicio informație documentară nu le verifică, iau poza de critici severi, de câte ori e vorba să fixeze temeiurile existenței istorice a elementului românesc din Banat și Ardeal și abandonează în general orice scrupul ca să izbutească a deprecia, sau chiar a șterge cu totul urma rolului istoric, pe care Românii l-au jucat până în veacul al XVI-lea. Teza lor de căpetenie susținând caracterul în preponderanță unguresc al populației din Banat în v. XI—XVI, care ar avea darul să întărească presupțiunea primului ocupant și a excluzivei lor stăpâniri de altădată, n'a făcut nici ea progrese. Dimpotrivă. În măsura, în care cercetări metodice românești se îndreaptă tot mai mult către studiul limbei și al istoriei medievale, apare tot mai limpede adâncă noastră vechime, pe un teritoriu, ale cărui limite le conturează cu precizie și învățații străini, înglobând într'însul totdeauna și Banatul nostru. Realizând apoi o serie întregă de temeinice studii cu privire la mișcarea națională și culturală a Românilor bănățeni în cele două veacuri din urmă, pleiada de tineri istorici români a reușit să scoată tot mai mult în evidență în ce chip se manifestează spiritul de creație al românismului, obligat în Banat nu numai să redreseze întârzierea pricinuită de opresiunea politică a veacurilor trecute, dar să țină pas și cu progresele celorlalte neamuri.

Dacă însă știința ungară n'a izbutit să confirme cu niciun argument proaspăt teza sa istorică, nici revendicările mai nouă sârbești asupra Banatului nu au slăbit câtuși de puțin punctul nostru de vedere. Ele stăruie, de asemenea, încă tot în domeniul istoric și numai în mică măsură invoacă argumentul etnic. Dar recensămintele austriace, întocmite îndată după izgonirea Turcilor, delimitează destul de precis comunitățile sârbești de cele românești, oferindu-ne posibilitate a stabili caracterul și aparținerea fiecăreia.

Firește că astăzi, Banatul nu mai reprezintă sub raport etnic ceea ce veacuri întregi a fost pentru neamul nostru. Grupul compact de Germani colonizați pe spațiul dintre Lipova și Arad, Timișoara și Kikinda, precum și cele câteva sate de Unguri transplantați în timpurile nouă, i-au schimbat fizionomia etnică, în mare parte. Totuși el nu este „o zonă mixtă” în așa proporție, încât să nu mai putem desluși categoric superioritatea etnică a Românilor. Aceasta s'a păstrat până în zilele noastre necontestată ca număr și în deplină măsură ca forță politică.

În aceste momente istorice să rămânem de veghe pentru a salva temeiurile existenței noastre ca popor și ca națiune, dar să fim și credincioși comandamentelor, pe care le-am hărăzit ca o moștenire sfântă dela înaintași.

SILVIU DRAGOMIR

Membru al Academiei Române

ROMÂNII DIN DREAPTA DUNĂRII

Ne-am învățat și noi și s'a învățat și lumea, de mai multe secole, să ne privească drept un popor din stânga Dunării. Valea marelui fluviu era granița noastră spre Miazăzi. Când s'a vorbit, ca o urmare a războiului cu Turcii, din 1877, despre Dobrogea și Ținutul Vidinului, ca pământuri românești, mulți n'au înțeles. Ar fi însemnat pentru noi o trecere a unei granițe, pe care istoria ne-o dăduse și tot istoria ne-o consfințise. Ar fi fost o greșeală. S'au găsit atunci și Români care să judece astfel. Se uita că Dunărea ajunsese, e adevărat, graniță, pentru Țara Românească, dar nu putea fi și nu fusese niciodată graniță și pentru poporul românesc. Pe sute și sute de kilometri apele ei curgeau printre așezările noastre, ca o vale părintească. Românii treceau de pe un mal pe altul, dela ai lor la ai lor, fără să simtă că se duc în străini.

Lucrurile au început să se schimbe numai de când nouile state, lovindu-se de ei, în locuri unde mai cu seamă nu le veneau la socoteală, tocmai pentru că alcătuiau o pânză neîntreruptă cu temelul poporului românesc de dincolo de apă, au încercat să-i desființeze. Pentru unii lupta aceasta se duce de o sută de ani. Am fost sortiți să-i vedem, mii dintre ei, atâtia câți n'am fi putut să-i întâlnim într'un singur orașel sau sat la ei acasă, aici, în mijlocul nostru, acum de curând, ca să ne dăm deodată seama, cu o sguduitoare înduioșare, că lupta aceea fusese dusă zadarnic. Românii dunăreni se păstrasera neschimbați și între văile Moravei și Timocului, așa cum s'au păstrat în ținutul Vidinului, și mai jos, până sub zidurile Rusciucului și la Turtucaia.

Știm despre Românii dunăreni, atât din părțile sârbești, cât și din părțile bulgărești, de prin hârtii de arhivă, mărturiile ale călătorilor și cărți de cercetări. Oameni dela noi, câți putuseră scăpa printre opreliștile autorităților locale, care au ținut închisi de orice legătură cu ai lor, din țara vecină, sute de mii de cetățeni, ne-au adus oarecare vești mai proaspete. Mai vedem încă pe părtașii la excursia științifică pe Dunăre din 1909, condusă de profesorul Mehedinți, cum

coboram mai mult în fugă prin orașele și satele de pe malul drept al fluviului și vorbeam cu oamenii în limba noastră. Parcă aduceam o solie, din unul în altul, pe care trebuiau, s'o dea mai departe. Indată ce se despărțeau de noi, erau scotociți de cineva în uniformă, cine eram și ce vorbiserăm. Din acea excursie au ieșit însă călătoria de studii a lui Vâlsan și Giuglea, la Români din Serbia, și călătoriile mele la Români din Bulgaria. Lucrările celor doi oameni de știință, apărute chiar în anul viitor, în *Anuarul de geografie și antropogeografie* din 1910—1911, era numai un început. Sgduirile politice care au urmat l-au oprit pentru totdeauna, dar el a fost ca o largă deschidere de zare. Uitaserăm aproape până atunci că sute de mii de Români trăiau în primejdie să se piardă încet în preajma noastră. Vâlsan și Giuglea au fost, nici mai mult nici mai puțin, decât scoși cu jandarmii din Serbia. Dar ei au trecut Dunărea îndărăt cu o lumină în mâini, care după aceea a pâlpâit tot mai puternică.

Pe aceeași vreme un Român din aceleași locuri dintre Morava și Timoc își făcea învățătura mai înaltă la Lipsca și se întâlnea la Seminarul de Limba Română al Profesorului Weigand, cu numeroși Români. Se simțea mai aproape de Ardeleni decât de ai noștri din țara liberă. Erau și ei supuși altei stăpâniri cu care se aflau în luptă ca să-și apere ființa națională, — putea învăța dela aceștia căi și mijloace pentru ai săi — și apoi o mare parte din frații de acasă își ziceau Ungureni și se știau veniți din Banatul de peste apă, — le vorbea ca unor rude de peste uliță. Acel Român timocean a dat lămuriri neprețuite în timpul conferinței dela Paris, care a urmat războiul trecut, în legătură cu Români din Serbia și a luptat zadarnic pentru drepturile lor la o viață proprie. După vâlva de atunci, când întreaga ramură a neamului nostru, ținută cu grije ascunsă, de cei care și-au însușit-o, a putut să stea o clipă în văzul tuturor, pânza istoriei a fost trasă peste ea cu aceeași grije. Acel Român dela Lipsca, *Atanasie Popovici*, cu toate broșurile lui de propagandă și visurile de întoarcere în sfârșit într'o patrie mărită a celor de o seamă cu el, a trebuit să rămână dincoace și a condus mulți ani Școala Normală din Timișoara. Creștea învățători, pentru niște zile care nu se putea să nu vie, ca să-i trimită odată și odată în Banatul jugoslav, lucru împlinit mai târziu printr'o convenție școlară destul de schioapă între cele două țări, și cine știe, poate chiar în Timocul zăvorit și oropsit.

Acel Timoc a venit el la noi zilele trecute, pentru că fuseserăm atâta vreme împiedecați să ne ducem noi la el. În formațiile de trupă jugoslave, căzute prizoniere, se găseau și flăcăi de un neam cu noi, pe care învingătorul ne-a lăsat să-i culegem dintre ceilalți și, după o scurtă ședere în țară, să-i trimitem la vetrele lor. Oamenii nu mai trebuiau căutați în cărți și în vorbe călătore, ci steteau zâmbitori și

tineri înaintea noastră, în rânduri nesfârșite, mii și mii, întru totul asemenea nouă, vorbindu-ne graiul, bucurându-se de aceeași bucurie și mâhnindu-se de aceleași dureri. Neamul românesc s'a sporit deodată, ca o convingere populară, cu toți acești Români, depărtați până ieri și străvezii ca o legendă, ei, care păzeau până acum, fără vreun amestec, puntea de munți pe unde s'a făcut odinioară legătura dintre cele două Români, balcanică și carpatică, și marea trecere dela Miazăzi la Miazănoapte, atunci când apele de înec ale popoarelor năvălitoare au început să se întindă peste așezările noastre de baștină. Datorită lor, cele două capete de pod al lui Apolodor, pe unde vieța română a pătruns în Dacia și a dat strămoșilor sufletul pe care-l avem până astăzi, se găsesc mereu în mâinile noastre. În fața piciorului de piatră și ciment dela Turnul Severin se vede încă dincolo piciorul dela Costol, din apropierea Cladovei. Dar atât Cladova, cât și Costolul sunt, unul orașel, și altul sat, românești. Păzitorii podului puși la anul 105 de Traian stau de veghe neclintii pe la locurile lor. Prin balta care se află îndărătul Costolului se crede că au fost abătute apele Dunării, cât timp s'au lucrat cele 20 de picioare de pod, între un mal și celălalt, în albia astfel secată. Ar fi nevoie parcă de lucrări ciclopice asemănătoare, ca să mai cuprindem fărâmele românești rămase de cea parte.

Românii sunt întâlniți în Serbia, pe malul drept al Dunării, numai decât după trecerea râului Morava, și până la vărsarea Timocului, iar în adâncime spre Apus, până la orașul Ciupria și spre Răsărit până la Zaicear și chiar mai la Miazăzi, la satul Pârlita. Ei se prelungesc, într'o pătură neîntreruptă, în Bulgaria, dincolo de Timoc, râu care a ajuns un hotar între două țări, dar n'a fost niciodată un hotar și pentru Români. În județele Pojarevăț și Negotin numărul lor covârșește, iar în județele Zaicear și Ciupria se menține foarte însemnat. Pământul pe care trăiesc are peste zece mii de kilometri pătrați, numărul satelor e aproape două sute, iar al sufletelor cel puțin 250 de mii. Statistica sârbă dă pentru anul 1921 numai 148.773, o cifră vădit greșită. Pentru același an statistica arată 72.377 Români în Banatul jugoslav. Aici însă controlul din partea noastră e mai ușor, pentrucă biserica s'a păstrat românească, și ea, care-și cunoaște credincioșii, știe de aproape 150.000 de Români. Se poate vedea astfel care e procentul de greșală sau metoda de prezentare a grupurilor minoritare din partea Recensământului populației în Jugoslavia.

Vechimea noastră pe acele locuri se poate urmări până adânc în Evul mediu și mai departe. Cercetătorii mai noi străini, care încearcă să vorbească în numele științei, dar vorbesc tot atât în numele unor interese naționale, de multe ori foarte crâncene, ar vrea să fim acolo numai dela începutul secolului al 18-lea, când s'ar fi întâmplat mutări de populație în goluri lăsate de stăpânirea turcească. Ne gândim că

pentru scăparea de pierdere între străini a unor conaționali așezați cam în același timp în aceleași părți, grupuri mari de Sârbi trecuți spre Miazănoapte, peste Dunăre și Drava, în mijlocul războaielor dintre Austrieci și Turci, noul stat jugoslav n'a pregetat să-și rotunjească hotarele într'acolo ca să-i poată cuprinde. Dreptul la o vieață proprie n'ar avea, prin urmare, de ce să fie scăzut prin aceasta. Dar Românii sunt, pe malul drept al Dunării, astăzi, numai ca o rămășiță a unei pânze etnice, care poate fi urmărită ca populație băștinașe, până în munții Macedoniei și până pe coastele Adriaticeii. Intre ei, aici în plaiurile Timocului pune un învățat ca profesorul Gamillscheg una din vetrele în care s'au încheșat limba și seminția românească. Înfașurarea de bănățeni, în port și limbă, opregul cu ciucuri la femei, cuvinte ca „gince“, pentru „dinte“, în partea apuseană, și înfașurarea de Olteni, zăvelca pestriță și rostiri ca „ghinche“ în loc de „dinte“, în partea răsăriteană, nu trebuie să înșele. Unii își zic Ungureni și ceilalți Țărani, ceea ce ar da de gol că sunt veniți, cei dintâi din Banat și cei de al doilea din Țara Românească. E vorba numai de niște valuri, nici n'aș putea zice de emigrare, pentrucă locuitorii aceștia de același neam, de o parte și de alta a Dunării n'aveau părerea, când se mișcau înăuntrul aceleiași lumi, că pleacă în altă țară, valuri de împospătare pornite din ținuturi unde conștiința națională, sau ceea ce putea atunci să capete acest nume, se păstra mai vie și revărsate peste ai lor din vecini. Arătați poate chiar de localnici, după locurile de unde veneau ca Ungureni și Țărani, ei dădeau în curând acestora o pecete proprie și cu vremea și-i însușeau. La fel s'a întâmplat la Românii Vidineni vecini. Peste populația românească veche s'au așezat Oltenii plecați de-acasă, după răscoala lui Tudor, și întâile măsuri ale Regulamentului organic, de chemare la oaste și biruri regulate, și oamenii noi mai vioi i-au acoperit pe ceilalți. Luându-ne și aici după svonul venirii lor, care singur se aude, am putea cădea în greșala să credem că Românii vidineni încep cu ei. Au fost gazdele care s'au dat îndărăt în fața unor oaspeți încrezuți și șgomotoși, o carte foarte bătrână, ca o Sfântă Scriptură în chirilice, scoasă într'o nouă ediție cu litere latine, care singură umblă acum din mână în mână.

Amănunte despre Românii din aceste părți avem încă din 1733, într'un raport, care e ca o descriere uscată de călătorie a Sârbului Maxim Radcovici trimis de Exarhul Belgradului ca să cerceteze ce populație se află în pământurile cucerite de Austria dincolo de Dunăre. El îi descopere pe aceleași locuri pe care sunt și astăzi, dela Morava, pe văile râului Porecica, Plec și Mlava. Profesorul Romansky dela Sofia, cel din urmă cercetător străin care a umblat întreg ținutul din Serbia dunăreană, locuit de Români, în 1916, scoate din acest fapt încheierea neașteptată a dovezii că Românii abia picaseră. Ei ar fi fost

poate ispitiți de puțința de mișcare în cuprinsul aceleiași împărății creștine, care a adus atunci Olteni din Oltenia, alipită și ea vremelnic Austriei, până în Banat, unde-i găsim și astăzi. În această încheiere însă, care la o mai de-a-proape cercetare se arată fără temeii, își face loc numai pornirea Slavilor de dincolo de Dunăre ca să nu recunoască drepturi de așezare mai veche între ei popoarelor de altă obârșie. Când sunt întâlnite acolo, ele trebuie neapărat să fie de ieri, de alaltăieri, și neavând de ales decât între contopirea cu populația înconjurătoare slavă sau încărcarea buclucurilor în căruțe și plecarea de unde ar fi venit. Romansky se temea, spunând adevărul, care e vădit, despre Românii din Serbia, să nu se potrivească și Românilor din Bulgaria lui. Pentru că Românii n'au venit în dreapta Dunării de nicăieri, ci sunt acolo dela începutul începuturilor și au păstrat numai legătura atât cu Românii macedoneni, care călătoreau cu turmele până în munții dela marginea lor, cât și cu Românii dela Mizănoapte, peste apele Dunării, stăpânite și atunci cum sunt stăpânite și astăzi de pescarii români.

Tot aici îi găsește și Kanitz, marele călător prin Balcani, numai decât după 1860, Weigand, în 1898, și toți câți i-au mai putut cerceta, trăitori în sate și sălașe, plugari și crescători de viță de vie, pescari și lucrători în minele de aramă și de cărbuni. Pentru lucrarea acestor mine, Regele Miloș, acela care la o sută de ani dela călătoria de descoperire a Românilor, la 1733, făcută de Maxim Radcovici, alipea aceste pământuri pentru întâia oară Serbiei și Regele Mihai, fiu-său, care au domnit cu schimbul, cereau din Țara Românească vecină și dobândeau brațe de muncă, mutate pentru totdeauna dincolo, și întărind astfel încăodată pe Românii băștinași. Acești Români de Dunăre și de margine, „dunărinți” și „mărgininiți”, cum își zic ei, s'au păstrat până la noi numai prin puterea proprie de viață, pentru că nu li s'a îngăduit niciodată să aibă nici biserici, nici școală sau altă întocmire în limba lor, și nici vreo legătură cu frații din țara liberă. A fost timp de o sută de ani, ca o sugrumare înceată a sufletului unui întreg popor, care avea cel puțin același drept la viață ca și ceilalți. România îi privea din marginea Dunării, cu moartea în suflet și neputincioasă.

Românii din Serbia se prelungesc peste Valea Timocului fără nicio întrerupere, cu Românii din Bulgaria, până sub zidurile Vidinului, și în aceste ziduri, și apoi, cu popasuri destul de dese, pe Dunăre în jos până în Dobrogea. Numai în județul Vidinului sunt în aproape 40 de sate și între 40—50.000 suflete, cu așezări puternice, ca Bregova, cu 7000 de locuitori toți Români, și cu dealurile lui de liliac și de mărgăritărel, deasupra Timocului. Tot cam pe atâția sunt în Lom și Plevna, prefirați până în împrejurimile orașului Vrața, unde fac legătura cu Românii macedoneni. Cea mai mare așezare din aceste părți de mijloc e Cosloduiul, satul de aproape 7000 de suflete, unde a debarcat poetul și eroul bulgar Hristo Botev, venind dela noi în 1876 ca să

treacă și să ducă revoluția împotriva Turcilor spre Miazăzi, tot prin sate românești, Hârleț, Butanu și altele. Cea mai mare așezare a Românilor dunăreni răsăriteni este astăzi Turtucaia, portul pescarilor români, cu 7000 de ai noștri din 11.000 de locuitori, Turci și Bulgari.

Bălcescu scria în 1849 și 1850 în *Scrisori din Pribeegie*: „Asemenea în Banat (sunt tot Români). Dincoace de Tisa sunt foarte puțini Sârbi. În Bulgaria m'a mirat încă foarte mult neîntâlnind din Balcani și până în Dunăre niciun sat bulgăresc, ci numai sate românești. Unde sunt Bulgarii? În Bulgaria se află puțini prin orașe și apoi între Vidin și Niș și dincolo de Balcani. Românii se întind în toată Bulgaria proprie și pe tot malul drept al Dunării, până la Belgrad. În partea serbică, pe Dunăre, după cum mi s'a spus, sunt mai mult de 40.000 de familii române. Bulgaria proprie dar, după locuitorii ei de astăzi, este o țară românească". Tot Bălcescu cerea lui Ion Ionescu de la Brad, ajuns după revoluția din 1848 om mare la Turci, să-i cumpere un cîșlic în Dobrogea, unde ar vrea să se așeze. Și tot el se gândea să le dea o organizare Românilor macedoneni. Între acești Români s'a așezat Dragsin Bănășeanul, la Vidin, hotărît să-i treacă la biserica unită între 1865—1870, ca să-i scape de desnaționalizare, cum se vede din Kanitz și din hârtiile din arhiva dela Blaj. Încă o dovadă a legăturii dintre cele două maluri și dintre Românii de sub orice stăpânire s'ar fi aflat.

Astăzi cunoaștem ce sunt Românii de dincolo de Dunăre numai din câteva sate macedonene și unul de Români vidineni, mutate întâi în Dobrogea nouă și acum, după schimbările din urmă, în Dobrogea veche, de răul stărilor de acasă. O Societate „Timocul”, mai ales de tineri, fugiți mai mult decât plecați din Jugoslavia și Bulgaria, și pregătiți la Universitățile noastre, caută să-i facă mai cunoscuți pe ai lor, rămași peste Dunăre, și, pe cât pot, să-i apere. Munca lor de luminare, prin publicații și conferințe, ne țin aproape de ei, după unii, vreo jumătate de milion de Români dunăreni, pe care de obicei, băgându-i în numirea mai cuprinzătoare de Români din dreapta Dunării, îi amestecăm cu Macedonenii și îi pierdem între aceștia. Cele două ramuri sunt însă cu totul deosebite și trebuie luate în seamă fiecare în parte. Nu suntem un stat balcanic, dar, prin toți acești frați, care alcătuiesc împreună cu noi trupul mistic al neamului românesc, rămânem un popor balcanic. Să nu mai fim ținuți departe de o datorie, cu vorba că Românii sunt un popor din stânga Dunării. Pentru mai puțini conaționali și cu mult mai mică parte la cultura Peninsulei. Albanezii au fost lăsați să-și închipue o organizare de stat, iar noi nu putem cere pentru ai noștri nici să-și păstreze sufletul.

Gândul nostru se întoarce însă mereu la Românii dunăreni și nicio putere din lume nu ne poate tăgădui acest drept.

ȚARA OAȘULUI

— Cea mai mică „țară” românească —

Ținutul Oașului constituie, într'adevăr, cea mai mică „țară” românească¹⁾, singura care e așezată la hotarele apusene ale românismului. Chiar și atâta ar fi suficient să ne îndemne să o înfățișăm cititorilor noștri în câteva pagini și câteva clișee. Dar la prezentarea Țării Oașului ne îndeamnă și alte considerații și în deosebi frumoasa rasă de Români care o locuiește : Oșenii, prinși ca într'un clește, pe limba lor de pământ, între Ruteni și Unguri.

Dela exclamația noastră de acum zece ani : „Ce păcat că această regiune este aproape cu desăvârșire necunoscută de către turiștii noștri, căci de marele public nu îndrăznim să vorbim !”, lucrurile s'au schimbat — în bine. Ba, în ultimii ani, s'a putut înregistra chiar un interes deosebit. Pe când înainte de întinsa noastră cercetare folklorică a regiunii — pe care o preceda o prezentare generală a ținutului — abia se cunoșteau două broșuri anemice asupra graiului din Oaș (dintre care una în ungurește), astăzi avem un important studiu despre bocetele ținutului, un frumos articol de propagandă turistică și chiar și o broșură într'o bibliotecă de popularizare. Să nu uităm și două articole de revistă — scrise la interval de 70 de ani — și câteva broșurile de culegeri folklorice.²⁾

¹⁾ O plasă din județul Satu-Mare, cu o întindere de 563 km² și aproape 30.000 locuitori.

²⁾ Articolele și cărțile închinat ținutului sunt citate în ordinea apariției : *I. Bușfia* : Țara Oașului (Familia V. 1869, pp. 136, 151, 163) ; *Weigand* : Samosch- und Theiss-Dialekte (Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache, Leipzig, 1899) ; *E. Barbul* : Az avasvidéki nyelvjárás (Budapest, 1900) ; *I. A. Candrea* : Graiul din Țara Oașului (București, 1907) ; *Ion Mușlea* : Cercetări folklorice în Țara Oașului (Cluj, 1932) ; *Tinerimea Română* în Sătmar și Țara Oașului (București, 1935) ; *C. Brăiloiu* : Bocete din Oaș („Grai și Suflet” VII—1937) ; *Vasile Pop* : Din Țara Oașului. Strigături, orații de nuntă, bocete (Bixad, 1937) ; *Vasile Cernea* : Românii din Țara Oașului (Revista personalului regiei întreprinderilor electro-mecanice. Timișoara, Anul II—Decembrie 1940, pp. 9—15) ; *Cioara Ioan Teodor* : Folklor din Țara Oașului (Deva, 1940) ; *Vasile Netea* : Țara Oașului (Cunoștințe Folositoare C. 109, București, 1940) ; *Valeriu Pușcariu* : Țara Oașului (Enciclopedia Turistică Românească VIII—1941, pp. 52—59).

Ce păcat că această mai bună cunoaștere, *astăzi* nu mai dă posibilitate iubitorilor de peisaj și de suflet românesc să cutreiere, cum ar dori, acest ținut!

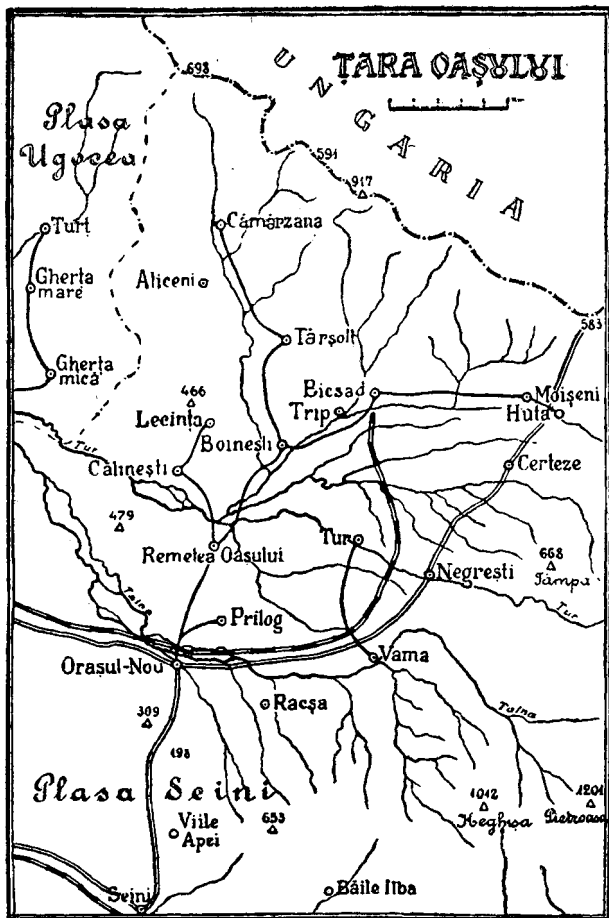
În Oaș puteai ajunge, până la sfârșitul lunei August 1940, fie cu automobilul, dinspre Sighetul Maramureșului sau din Satu-Mare, fie

tot din ultimul oraș, cu micul tren care merge până la Bicsad. Pe orice cale ai fi sosit, te primeau, în acest colț de margine nord-estică a românismului, priveliștile calme ale unei regiuni de dealuri și coline împădurite, ca aceea pe care o înfățișează clișeul nostru cel mare. La hotarul din spre răsărit (Maramureș—Baia-Mare) picul Pietrosul atinge, totuși, 1200 metri înălțime.

Numele ținutului — amintit încă de acum trei veacuri în cronica lui Simion Dascălul, întâlnit apoi pe însemnările vechilor

cărți bisericești în forma: „Țara de Avaș” sau „Țara Ovașului” — pare să derive dintr'un cuvânt unguuresc care indică o regiune acoperită cu păduri seculare, cum într'adevăr va fi fost Oașul. Și astăzi ținutul mai are mari întinderi de pădure. În schimb, numele satelor sună cum nu se poate mai românește și mai arhaic: Călinești, Negrești, Boinești și Moişeni, de o parte — Racșa, Trăsolt, Lecănta, Prilog și Cămărzana, de alta. Satul din urmă este așezat într'un colț cu totul uitat de lume: datorită acestui fapt „aici n'a putut pătrunde nici ciurma”, însemnează un cronicar ungar.

Cu excepția a două din cele 16 sate ale ținutului — Orașul-Nou și Remetea, locuite de Unguri — populația e curat românească. Deși

suntem departe de a ne lăsa ispitiți de teoriile editate până chiar și acum o lună-două, după care Oșenii ar fi coboritori direcți ai Dacilor, trebuie să recunoaștem că ei constituiesc una din cele mai mândre rase de Români. E interesant că și Slavici releva, într'o veche lucrare (*Die Rumänen*, pag. 119), faptul că în grupul „mai puțin ales al Românilor din Nordul Ardealului, Năsăudenii și Oșenii sunt cei mai distinși”. Asemănarea cu Năsăudenii e numai spre cinstea Oșenilor, pe care de astă toamnă îi leagă de cei dintâi aceeași soarte... Totuși, deosebirea între aceste două neamuri de Români e mare.

Astfel, din punct de vedere material și cultural, Oșenii stau destul de rău. Satele sunt sărace, ceea ce se vede și din înfățișarea multelor case acoperite cu paie. Pământul e puțin roditor: se cultivă mai mult porumb, secară, ovăs și puțin grâu. Ceva mai bine se câștigă cu fructele — prune, cireșe, nuci și mere, — pentru desfacerea cărora, înainte de războiul mondial, Oșenii aveau legături chiar cu negustori din Germania. Vieța păstorească, despre care vom mai avea prilej să amintim, se menține și astăzi puternică (în satul Rața, de pildă, mai erau, acum zece ani, peste 6000 de oi). Mulți din Oșeni își câștigă pâinea — poate ar fi mai potrivit să spunem mămăliga, căci pâinea o văd foarte rar — lucrând la întreprinderile forestiere sau la cele miniere. Ținutul e bogat și în vestite izvoare de apă minerală, unele prinse în instalații destul de moderne, ca la Bicsad.

Ceea ce a contribuit în mare măsură la sărăcirea Oșenilor, a fost alcoolul, pe care îl răspândește cu diavolească abilitate mulțimea jidovilor așezați în toate satele (numai în Cămărzana erau în anul 1932, peste 50 de familii de „jâzi”). Vorba cântecului:

*În țara Oașului
Îi raiul jidanului...*

Evreii au ajuns să-i stăpânească ușor și din cauza stării culturale înapoiate. Totuși, să nu uităm că Oșenii au avut, chiar și în trecutul mai îndepărtat, oameni de carte: pe la 1729 se cunoaște un manuscris al unui Ioniță Cămărzanul, iar în bisericile ținutului se păstrează o mulțime de cărți de slujbă în românește.¹⁾

În schimb, Oșenii sunt foarte religioși: duminica bisericile gem de lume. E probabil că la aceasta a contribuit și vestita mânăstire unită dela Bicsad, așezată chiar în inima Țării Oașului, spre care, la Sân-Pietru și Sântă-Mărie, se îndreaptă mii de pelerini, nu numai din Țara Oașului, ci și din Maramureș, Chioar, Rusia Sub-carpatică și alte ținuturi. Tot acestei mânăstiri, care a înființat, acum vreo zece ani și o tipografie, — precum și școlilor primare ridicate în fiecare sat de

¹⁾ *Darius Pop*: *Mărturii strămoșești* (Satu-Mare, 1940), pp. 22, 32—35, 34.

regimul românesc — li se datorește scăderea relativă a analfabetismului în ultimele decenii.

Și acum să vorbim despre locuitorii acestei țărișoare.

Inchipuiți-vă un tip de Maramureșan din cei mai aleși: poate mai bine legat, mai voinic, mai dârz și mai plin de vigoare. Așa arată un Oșan adevărat. Figura îi e rareori senină: suferințele anilor i-au imprimat o expresie încruntată, aproape agresivă. Părul negru, căzând bogat pe frunte, contribuie și el la această impresie. Părul e, de altfel, o mândrie a Oșanului: bătrânii spun că numai cei ce se întorceau din temniță umblau tunși. Portul, din nefericire influențat în unele privințe de cel unguresc, al pusteii apropiate, are totuși elemente caracteristice: șerparul impresionant de înalt și nedespărțita „straiță” sau „tașcă”, împodobită cu cusături bogate. Straița aceasta face parte integrantă din Oșan: se spune, în glumă, că el se naște cu straiță. În tot cazul, la moarte ea i se pune în sicriu. Straița e uneori cântată și în strigături, ca de pildă:

*Io te joc, mândră, pe tine,
Tașca gioacă p'ingă mine!*

Oșencele sunt mai blonde, mai mititele și, uneori, de o frumusețe remarcată încă de vechii călători. Portul le e mai puțin influențat decât al bărbaților. Și acesta are un element caracteristic: impletitura specială a părului la „mirese” (fete de măritat), care cade pe spate într'o rețea minunată (vezi clișeul). Această pieptănătură e o operă de artă în felul ei, la care o femeie pricepută are de lucru trei-patru ceasuri.

Oșanul e foarte dârz din fire și e mândru de originea lui, poate ca niciun alt Român. El a creat un cuvânt care exprimă, scurt și pregnant, calitatea de apartenență la „țara” lui: *oșenia*. Până și într'o strigătură a lor spun cu un aer de mândrie:

*Oșănia nu o lăs
De m'or țânea cu ovăs!*

„Oșănia” este, după explicația lor: „rându din Țara Oășului, portu”. Trebuie să o interpretăm însă în sens mai larg: obiceiurile, tradițiile, legea strămoșească. Să nu uităm că, întocmai ca Maramureșenii, mulți au vechi diplome de noblețe, la care n'ai crede că țin, în starea materială actuală, adeseori mai mult decât strămtorată.

Oșanul nu e numai dârz, ci și demn:

*Feciorul care-i fecior
• Și-n temniță-i domnișor!*

spune un cântec al lor. De asemenea, foarte ușor îl poți jicni. Li sare țandăra foarte iute, cuțitul fulgeră într'o clipită — e vorba mai ales de certurile și bătăile feciorilor la horă — și cel ce a îndrăznit să-l supere sau să-l atingă, are adeseori răni grele de îndurat. Cuțitul acesta,

nedespărțit ca și straița în care e purtat, e cântat, ca în niciun alt ținut românesc, în strigăturile lor :

*Trii cuțite în curea :
Unu sbiară, altu plânge,
Unu carne să mânânce !*

Astfel de versuri ar putea face pe unii să creadă că Oșanul e un sălbatic. Ar fi mare greșală. Doinele ținutului oglindesc o intensă viață sufletească, în care dorul de părinți al fetei înstrăinate, înfrățirea cu natura și jalea feciorilor duși la cătănie sunt câteva din principalele leit-motivuri. De remarcat, pentru aceștia din urmă, că cea mai mare jale a lor e „că n'or mai mulge oi la stână”. E și aici o afirmare a intensei vieți păstorești, odinioară deosebit de înfloritoare în acest ținut. Tot ei i' se datoresc și multele colinde cu motivul „Mioriței” sau interesantul fragment al cântecului „fetei care și-a pierdut oile”, răsunând din depărtări de veacuri și zis din „trâmbghită” — tunicul Oșenilor :

<i>Haida tată, haida mamă,</i>	<i>Și pe mine m'o legat !</i>
<i>Că amu o vinit tâlharii :</i>	<i>Vină, vină, cât de tare,</i>
<i>Oile le-o mânat</i>	<i>Că tâlharii mă omoară !</i>
<i>Și câinii i-o pușcat</i>	

Ceea ce a impresionat mai mult la publicarea culegerilor noastre de folklor din Oaș, a fost primitivismul practicelor magice și credința în ființele supranaturale. Mihail Sadoveanu spunea atunci („Adevărul” din 15 Nov. 1932) : „În niciuna din cercetările... pe care le-am făcut... în feluritele colțuri ale românismului n'am avut o așa impresie de vechime a unui grup de oameni într'un colț de lume !”

Intr'adevăr, în Țara Oașului practicile magice și ființele mitice trăiesc încă aproape neatînse. Fetele mari își caută norocul la „danț”, jucând, goale, în jurul mătrăgunei scoase din pământ cu rituri datând din epoci imemorabile. Ciobanii mai obișnuiesc și astăzi, în aproape toate satele ținutului, să aprindă focul „viu” prin frecarea a două bucăți de lemne. Fata-pădurii e gata și astăzi să momească în brațele ei de dihanie păroasă pe feciorii care rătăcesc prin codri și răspund chemării ei...

Aceste practice și credințe nu sunt însă o specialitate exclusivă a Țării Oașului. Ele se găsesc în foarte multe regiuni mai retrase, în special muntoase, ale Ardealului. Apăreau însă, în literatura noastră folklorică, pentru întâia oară într'un număr atât de surprinzător de bogat. Faptul a și dat naștere la oarecari exagerări.

În literatura orală a Românilor din Țara Oașului, aspectul cel mai caracteristic, după părerea noastră, este extraordinara bogăție a

strigăturilor și deosebitul simț de ironie și autoironie: aceste „îpuri-turi”, din care am citat mai multe exemple, constituiesc adevărata poezie a Oșenilor. Nu le lipsește însă nici sentimentul exprimat sugestiv și adeseori deosebit de duios, ca în doinele:

<i>Hăi, mândrucă, rău te-aș bate,</i>		<i>Vine doru mândrului</i>
<i>Mânurile mi-s legate</i>		<i>Peste vârvu dealului;</i>
<i>Cu hir de mătase neagră:</i>	sau	<i>Așa vine de hierbinte</i>
<i>Nu te pot bate de dragă!</i>		<i>Să stau în loc, m'ar aprinde.</i>

Așa sunt Oșenii: duioși în „horile” lor, furtunoși în vestitele lor „danțuri”, plini de ironie în strigături — mândri și dârzi în viața de toate zilele. În legătură cu aceste ultime trăsături ale caracterului lor, vom aminti o tradiție ce ni s'a comunicat acum zece ani: E vie încă amintirea vremurilor când, rușinat, feciorul învins într'o luptă, nu mai prea avea ce să caute în 'sat. *El urca la munte să-și adune puteri nouă, pentru ca la întoarcere să-și poată spăla rușinea înfrângerii...*

ION MUȘLEA

PROBLEMA PĂDURILOR DIN ARDEALUL DE NORD

Nenorocirea, care a lovit țara și neamul nostru în 1940, a fost analizată sub diferitele ei aspecte într'o seamă de publicații judicioase. Cu suferința înăbușită, într'o manieră academică, s'au înșirat și dezbătut numeroasele discordanțe grave ce rezultă pentru noi, mai ales în urma dezastrului din August trecut.

În cele ce urmează țin să completez acest șirag de discordanțe, cu una, de care nu s'a vorbit, dar care, creează României un neîncetat izvor de servitute primejdioasă și insuportabilă.

E vorba de noua situație a pădurilor și de aspectele economice ce derivă din ea.

Înainte de a le prezenta, țin să accentuez, că pădurile, chiar privindu-le exclusiv din punctul de vedere economic, depășesc însemnătatea bunurilor naturale obișnuite, din două motive:

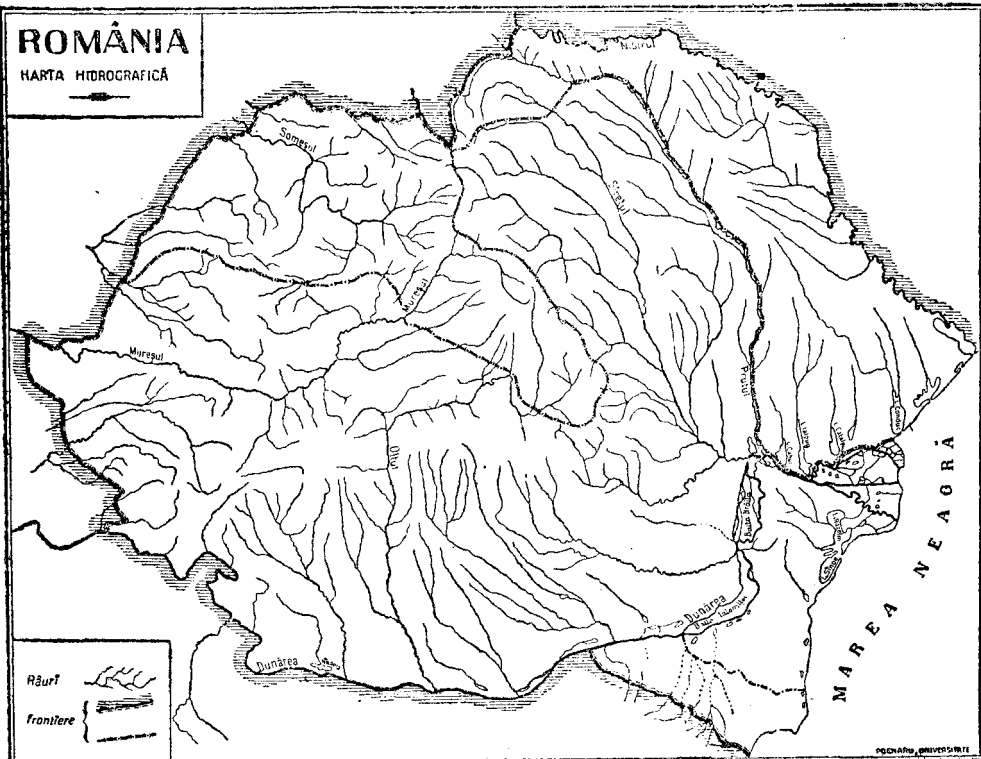
Întâiu pentrucă, în opoziție cu majoritatea bogățiilor terestre, pădurea are facultatea să se regenereze; în anumite condiții naturale sau artificiale, ea este eternă. În rândul al doilea pentrucă pădurea, pe lângă utilitatea ei economică imediată, are hotăritoare și multiplă însemnătate indirectă pentru evoluția unei colectivități omenești.

Dintre aceste funcțiuni alegem pentru considerațiile de față una singură: influența pădurilor asupra *regimului apelor curgătoare*, influență de care depinde agricultura, habitațiunea umană și navigabilitatea pe tot cursul acelor ape.

Pădurea reprezintă un enorm aparat de amortizare a năvalei apelor provenite din ploi și zăpadă. Frunzișul, ramurile, crengile, stratul muscinal și solul lax al pădurii, apoi crengile și trunchiurile căzute, rădăcinile, tufele, etc., împuținează apele, le absorb în parte, le strecoară, le temporizează. După o ploaie torențială, apa filtrată de pădurea de pe coaste ajunge în vale cu volumul redus, cu mersul strunit, cu puține sedimente. Pe urma lor râurile se umflă încet și moderat. Înun-

dațiile, chiar dacă au loc, sunt mai atenuate și nu degradează pământul agricol și lucrările publice.

În schimb, același volum de ploaie sau zăpadă topită produce pe o coastă desgolită de păduri, puhoai cu o masă de apă de 30—50 de ori mai mare, decât pe o coastă împădurită. Aceste ape sălbatice de nimic domolite sau întârziate, au o putere distructivă insușită. Ele

spală și rup coastele, ridică subit nivelul râurilor din vale, producând inundații catastrofale, pe urma cărora pământul agricol din văi e acoperit de pietriș și nisip, care îl degradează mereu. Sarcina de sedimente este atât de excesivă în asemenea ape, încât navigabilitatea este periclitată pe toată întinderea râurilor în chestiune.

Din acest punct de vedere râurile au două regiuni cu activități antagonice: o regiune de tinerețe cu o fază distructivă, ramificată bogat pe coastele dealurilor și ale munților — și o regiune de maturitate sau de bătrânețe cu o fază constructivă, sau de împotmolire, în câmpie.

Cele două faze sunt cu atât mai extremiste și deci mai periculoase, cu cât regiunea de tinerețe e mai desgolită și cu atât mai benigne agriculturii, habitației și navigației, cu cât acea regiune e mai împădurită.

Evoluția economică a populației de câmpie de pe malurile largi ale unui râu depinde prin urmare de *gradele de împădurire* din bazinele de recepție disparate și de pe cursurile torențiale ale aceluiași râu.

Cei ce defrișează pădurile pe la originile multiple ale râului țin în mâna lor una din cheile prosperității sau mizeriei unor populații, care locuiesc la sute și chiar mii de km. mai la vale.

Am putea cita nenumărate exemple dela noi și de aiurea, dovădind cu statistici grăitoare raportul dintre despăduririle de pe coaste și efectul lor din câmpie. Ne mărginim însă la citarea două fapte, cu tâlc special pentru problema, care ne interesează.

Conform articolelor 292 și 293 ale tratatului dela Trianon s'a constituit o comisie tehnică a regimului apelor Dunării în statele succesorale.

La unele sesiuni din primul deceniu după Trianon, în special din 1926, 1927 și 1928 delegatul sârb și mai ales delegatul ungar face răspunzător statul român de inundațiile care au loc în țările lor, afirmativ din cauza despăduririlor iraționale din Ardeal. Și doar era vorba de porțiuni relativ reduse din văile Someșului, Crișului, Murășului, Begheului și Timișului, care străbat în cursul lor inferior Ungaria sau Jugoslavia. În sesiunea din 1930 pe de altă parte delegatul ungar s'a arătat foarte mulțumit de lucrările de împădurire din România.¹⁾

Al doilea fapt semnificativ care țin să-l menționez îl iau tot din desbaterile acestei comisiuni din 1924. Se constatase, că în acel an a trebuit să se dragheze la gura Sulinei de 10 ori atâtea aluviuni, decât înainte de războiu în același răstimp (2.500.000 tone în loc de 250.000 tone). O bună parte din specialiști au văzut cauza acestei formidabile piedeci crescânde a navigației, în despăduririle nesăbuite și neurmăte de replantări, din Carpații românești și în special din cei ardeleni.

Să privim din acest special punct de vedere România întregită și România de după arbitrajul dela Viena.

În cuprinsul *României întregite, toate apele curgătoare*, exceptând câteva râulețe din Moldova, Basarabia și Dobrogea, *pornesc din inima muntoasă a țării*. Faza lor de tinerețe, cu putere maximă de distrugere se consumă în regiunea pădurilor de coaste, găsite în proprietatea exclusivă a României.

Cursurile mature ale acestor râuri străbat toate ținuturi românești roditoare, a căror agricultură și populație depind de clemența râului.

Cu excepția Tisei, râurile ce părăsesc spre Vest corpul țării, au doar întinderi scurte, terminale, în cele două țări vecine. Și mai remarcabil este însă, că *apele tuturor râurilor României*, — chiar ale celor care ies din țară în faza lor finală — după ce parcurg distanțe

¹⁾ Cf. P. Antonescu: *Pădurile din Ardeal și tratatul dela Trianon*. 1931.

mari în toate direcțiile, se abat ca la comandă și își concentrează în cele din urmă toată descărcătura pe scurtul litoral dintre delta Dunării și limanul Nistrului.

Numai statele insulare mai posedă o asemenea armonie a sistemului hidrografic și o atât de dreaptă cumpănă între merit și răsplată, între vină și pedeapsă de pe urma practicei silvice a colectivității.

Căci în asemenea condiții hidrografice, ceea ce se păcătuște prin devastarea pădurilor din acest spațiu armonic — este în paguba Românilor; iar opera de prevedere și ameliorare silvică se traduce în întregime spre binele lor. Obștea românească este cu desăvârșire stăpână pe fizica fenomenelor și perfect responsabilă de bine și dezastru.

Și în acest complex unitar regiunea cea mai reprezentativă și mai decisivă este tocmai Transilvania, adăpostind cursurile superioare și chiar inferioare ale celor mai îmbelșugate râuri exclusiv românești. Nu de mult d-l Prof. Mehedinți ocupându-se de acest fenomen, accentuiază, că „*Transilvania este centrul hidrografic al întregului sistem de râuri care au sculptat și sculptează pământul românesc*” — dându-i pentru acest motiv sugestivul epitet: „*casă a apelor*” românești.¹⁾

Această armonie de o perfectă justiție a fost cu totul tulburată prin ciuntirea țării în 1940 și în special prin înstrăinarea Ardealului de Nord.

Prin arbitrajul dela Viena, România pierde deodată cu peste 1.300.000 Români și 1,403.839 ha de păduri, pierdere ce constituie — prin ea însăși — o prea grea lovitură dată economiei noastre. Să nu uităm, că aceste păduri înstrăinate reprezintă 21,77% din întreg domeniul forestier al României întregite.²⁾

Dar această enormă pierdere devine exasperant de primejdioasă prin faptul, că tocmai pădurile înstrăinate sunt înainte de toate hotărâtoare pentru regimul celor mai multe ape românești și deci pentru bunăstarea populației traversate de ele.

Intr'adevăr, cele două laturi ale coridorului tăiat în August 1940 cuprind între ele întregul versant ardelean al Carpaților noștri orientali, cu pădurile de coaste, care acopăr bazinele de recepție și întovărășesc cursurile superioare ale celor mai reprezentative râuri ale noastre. Granița nouă retează faza de tinerețe cu toată ramificația ei — a Oltului, a Târnavelor, a Mureșului, a Crișului repede, a Someșului a Tisei și în parte chiar a unor afluenți ai Siretului.

Someșul și Crișul repede sunt expropriate în întregime, deși ele taie aproape în întregimea lor ținuturi românești; în schimb cursurile

1) *Ce este Transilvania?* București, 1940.

2) V. I. Florescu, *Note asupra României desmembrată*, *Revista Pădurilor*, 1940 Nr. 10, p. 668—671.

de maturitate și deci de inundații și împotmoliri ale Oltului, Târnavelor, Mureșului se consumă în România pe foarte lungi întinderi.

Și în sfârșit apele și cărăturile tuturor acestor râuri se întorc în Dunăre pentru a-i mări volumul de aluviuni, în măsura în care sunt sau nu respectate pădurile din coridor.

Nu se putea tăia din trupul României întregite un fragment mai cumulator de primejdii, de acest fel, pentru restul României decât Ardealul de Nord. Acest teren constituie un *sistem complet de riglaj, care dă puțința celui ce îl manevrează, să prăvălească oricând dezastrul durabil peste agricultura, navigația și națiunea românească.*

Prin arbitrajul dela Viena, acest formidabil complex de rigle s'a încredințat unui stat străin și ostil, care a și început manevra dezastruoasă pentru noi. În Munții Rodnei d. e. s'a întreprins, după cele mai noi știri, o excesivă despădurire, iar poporul român va trebui să suporte fără apel efectele sinistre ale regimului silvic din Ardealul înstrăinat.

Nu știu, dacă s'a gândit cineva la acest efect special al „coridorului”; din parte-mi nu pot însă accentua în destul gravitatea și importanța lui.

Nimeni nu ar putea tăgădui, că neamul, care umple golurile unei rețele hidrografice atât de particulare, a cărei arie armonică se suprapune cu aria neamului însuși — este în *dreptul său firesc să stăpânească izvoarele râurilor sale cu pânzele de păduri ocrotitoare!*

Și nimeni n'ar putea tăgădui că este profund nedrept să răpești suveranitatea unui popor asupra unei părți de râu, de care depinde bunăstarea celeilalte părți, atunci când acel popor e așezat compact pe ambele regiuni ale râului.

Nu va uita nimeni, că pe cursurile superioare ale râurilor noastre, alături de cele 1 milion și peste 400.000 ha păduri locuiesc peste 1 milion de Români, alcătuiind populația de baștină, mioritară a acelor ținuturi.

Corelația specială, de un desăvârșit angrenaj, dintre pădurile și apele românești, dovedesc invariabil, ca și argumentele etnice, istorice, economice, morfologice etc., că :

1. *Ardealul este o unitate indivizibilă;*
2. *Ardealul este prin toată factura sa geografică permanentă — o parte armonică și inseparabilă a spațiului vital românesc.*

NUMĂRUL ROMÂNILOR ÎN PRINCIPATUL TRANSILVANIEI

În anul 1896 a apărut cartea lui Iancsó Benedek despre „Istoria străduințelor naționale românești” (*A román nemzetiségi törekvések története. Budapest*) în al cărei prim volum (p. 750—753) autorul construiește o nouă teorie, menită a explica numărul covârșitor de mare al Românilor din Transilvania, în raport cu al celorlalte „națiuni politice” privilegiate. Sâmburele acestei teorii o constituie preținsa imigrare în masă a țărănimii din Principatele Române în interiorul Transilvaniei și în Banat, pe vremea când Moldova și Muntenia, sub stăpânirea Fanarioșilor, au îndurat cea mai nemiloasă exploatare fiscală, din fața căreia țăraniii căutau un trai mai liniștit dincoace de Carpați, sub stăpânirea organelor administrative austriace.

Prezentată în cadrul unor aparențe științifice, teoria lui Iancsó Benedek, reluată în articolul său „Cea mai veche statistică autentică despre Românii din Transilvania”¹⁾ a avut efectul unei adevărate revelații pentru istoriografia maghiară, care se vedea eliberată de chinuitoarea contradicție dintre dogma preponderanței etnice ungurești în Transilvania și prezența reală a Românilor în număr covârșitor de mare în această provincie, realitate dovedită din clipa apariției datelor statistice privitoare la populația acestor regiuni.

În adevăr, din conscripțiile făcute pe timpul lui Carol VI (1716, 1733) se constată că în Transilvania, din 135.000 familii plătitoare de impozite, 85.000 sunt familii românești²⁾, mai precis 462.465 Români.³⁾ Statistica din 1750 arată 578.382 Români.⁴⁾ Conscripția făcută de ge-

1) *Az erdélyi románság legrégibb hiteles statisztikája*, în rev. *Századok* (1909), p. 141—154.

2) Schwartner, *Statistik des Königreichs Ungarn*. Pest, 1798, p. 101.

3) Z. Păclișanu, *Statistique des Roumains de Transylvanie au XVIII siècle*. *Revue de Transylvanie*, Tom. I, p. 207.

4) *Ibidem*, p. 207.

neralul Bucow în anii 1760—1762 dovedește existența în Transilvania a 151.816 familii românești cu 3618 preoți,¹⁾ ceea ce după Benkö ar da 574.243 suflete.²⁾ La 1766 în schimb, geograful Marienburg precizează numărul Românilor din Transilvania la 677.306³⁾ suflete față de cele 302.190 de locuitori Unguri, Sași, Secui și puțini Poloni, Armeni și Ruși.⁴⁾ Cifrele dela 1766 indică deci aceeași proporție a majorității românești, constatată pe timpul lui Carol VI.

Valoarea de netăgăduit a acestor cifre nu putea fi scăzută decât prin teoria lui Iancsó B. menită a dovedi recenta proveniență a acestei mase majoritare de Români și a justifica starea politică în care erau ținuți, ca element tolerat numai în cuprinsul acestei provincii.

Din acest motiv istoriografia maghiară, nesocotind cele mai elementare cerințe ale obiectivității științifice, și-a însușit fără rezerve teoria acestui pretins istoric, adevărat polițist al manifestărilor noastre politice și naționale⁵⁾, făurind din ea o armă cu prilejul negocierilor de pace la Trianon, pentru a o consacra apoi ca dogmă pe care o găsim susținută cu multă căldură chiar și în cea mai modernă sinteză a istoriei maghiare.⁶⁾ Românii din Banat sunt arătați în această operă ca niște sălbateci ai pădurilor, tâlhari de drum, cari recent imigrați, constituiau elementul de nesiguranță pentru vieța ordonată a celorlalte neamuri. Dacă într'o sinteză istorică scrisă de oameni cu mare prestigiu științific se poate da o răstălmăcire atât de odioasă faptelor menite a justifica acțiunea de silnică strămutare din străvechile așezări a elementului românesc bănățean, pentru a rezerva cele mai bune locuri noilor coloniști, manifestând, autorii ei, o tendință de ponegrire specifică spiritului din care a izvorât teoria imigrării noastre, nu ne mirăm că s'au găsit informatori anonimi, poate chiar oameni de știință, care cu aceeași lipsă de răspundere au pus în peana unui scriitor strein afirmația că numărul Românilor, imigrați în Transilvania în secolul XVIII, se urcă la cifra uluitoare de 787.000,⁷⁾ care de fapt cuprindea totalitatea neamului românesc din această provincie.

Teoria lui Iancsó B. făcea astfel și victime inconștiente, pe lângă cele conștiente ale istoriografiei maghiare.

Printre aceștia din urmă, autorii sintezei amintite au mers cu „patriotismul” atât de departe, încât, părăsind cele mai elementare

1) *Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj*, III, p. 699.

2) Benkö, *Transilvania*, I, p. 472.

3) Marienburg, *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1813, p. 68.

4) Benkö, *o. c.*, p. 472.

5) Vezi Ioan T. Lupăș, *Paralelism istoric*. București, 1937.

6) Homan—Szekfü, *Magyar történet*, vol. VI. p. 196 urm.

7) *Revue de Transylvanie*, Tom I. p. 243.

cerințe ale discernământului critic, au trecut conștient cu vederea lipsa de dovezi concrete din opera lui Iancsó, privitoare la pretinsa imigrare românească în secolul XVIII în Transilvania și, întocmai ca și autorul teoriei, se mulțumesc a indica câteva cifre referitoare la unele așezări oltenești în Banat, pentru a generaliza fenomenul și asupra întregului teritoriu transilvan.

Nici aceste cifre însă, care nu trec de circa 6—700 familii românești imigrate în sec. XVIII în Banat, nu-și păstrează valoarea lor concludivă, de vreme ce din documentele vremii se constată că numai în jurul anilor 1770, cu toată stăruința organelor militare administrative austriace de a-i ține pe loc, peste 200 familii române imigrate părăsiau Banatul pentru a se întoarce la vetrele strămoșești.¹⁾ Imigrările din Banat au fost deci un flux și reflux de populație într'o regiunde unde vaste terenuri mlăștinoase au fost recent svântate prin irigațiuni sistematice, făcând din această regiune o țară râvnită de numeroase neamuri.

Autorii sintezei, moderne a istoriei maghiare însă n'au vrut să înțeleagă că un fenomen similar nu se putea produce în Transilvania, saturată de un excedent de populație, ci cu o ușurință de neiertat și-au însușit procedeul neștiințific a lui Iancsó B. pentru a ajunge la susținerea teoriei lui. Acesta, anume, neavând nicio dovadă concretă privitoare la masive imigrări românești dincoace de Carpați, recurge la interpretarea datelor statistice privitoare la populația Transilvaniei în sec. XVIII și, constatând că în acest veac Sașii au realizat un spor de 40%, Ungurii 80%, iar *Românii de 120%*, trage concluzia că această rapidă creștere a populației românești nu se datorește potențialului ei biologic, ci unor masive infiltrații continue a țărănimii din Moldova și Muntenia în paradisul iobagilor transilvani.

Concluzia este cu atât mai lipsită de temei, cu cât însuși Iancsó nu poate trece peste mărturisirea cancelarului Bethlen care afirmă că Românii n'ar fi buni la altceva decât să facă copii, iar staturile ardelenene în dieta din 1601 numeau pe Români „barbara et prolifica natio“, tot atâtea dovezi despre potențialul biologic în stare a justifica sporul de 120% în decursul unui veac.

Reaua credință însă nu mai are margini la Iancsó când, în dorința de a susține, potrivit evidențelor, teoria imigrării românești în Transilvania veacului XVIII și neputând ascunde dovezile procesului invers al emigrărilor românești din Transilvania în Țările Române, autorul maghiar scrie: „Mișcarea de populație dintre Transilvania și Principatele Române e permanentă, ba, după cum am arătat mai nainte este în creștere — sensul ei într'atâta este însă și acum (sec. XVIII N. A.)

¹⁾ *Hofkammerarchiv*, Wien, Banater Landesadministration, 1772—1775.

cel vechiu, întru cât și acum imigrarea Românilor e mai însemnată, decât emigrarea lor".

Astfel, teoria lui Iancsó, atât de hotărît îmbrățișată de învățații Unguri de azi, în lipsa dovezilor documentare concrete se sprijină pe o labilă drămuire în plus sau minus a mișcării de populație peste Carpați, pentru a trage concluzii intenționat false, prin o sfruntată negare a realităților istorice documentar controlabile. Căci în adevăr nu din Principatele Române au venit în masă Români în Transilvania, ci din această provincie s'a revărsat fără întrerupere țărănimea în Muntenia și Moldova. Fenomenul nu e caracteristic numai veacului XVIII, ci tuturor veacurilor anterioare, datorită următorilor factori: raritatea populației din Principatele Române și vastele terenuri împădurite ce așteptau a fi date agriculturii, apoi scăderii dese a populației din cauza războaielor și a molimelor, precum și starea insuportabilă a iobăgimei din Transilvania, care față de exigențele neumane ale nobilei, găseau în Principatele Române și pământ de lucrat și o fiscalitate mai ușor de îndurat.

Mai cu seamă după cele două sângeroase răscoale țărănești, cea din 1437 și cea din 1514, în care mai multe zeci de mii de iobași au fost uciși, țărani, legați prin legile lui Verböczy, de glie și condamnați la „mera et perpetua rusticitate" în așa fel ca „rusticus praeter mercedem sui laboris nihil habeat", au căutat mai stăruitor refugiu în Țările Române. Chiar dieta care a votat aceste legi e nevoită să intervină la capii statelor vecine să refuze a primi în țara lor pe țărani care fug din Ungaria și din Transilvania. Numeroase asemenea măsuri au fost luate și de principii Transilvaniei din sec. XVI și XVII. Principele Mihail Apaffy de exemplu, la 1662 ordona magistratului orașului de graniță Bistrița: „Așa auzim că sărăcimea a început să treacă deabinelea în Moldova din pricina lipsei da grâne. De aceea să aveți Dvoastră bine de grije de poteci și drumuri, să nu lăsați să plece sărăcimea, căci dacă se duc toți, cine mai plătește birul Sultanului".¹⁾

Impotriva acestei neîntrerupte imigrări a Românilor din Transilvania cele mai aspre măsuri s'au luat însă în sec. XVIII, secolul care, din cauza pretinsului aflux de populație românească din Țările Române în această provincie, este considerat de istoriografia ungurească drept izvorul tuturor nenorocirilor.

Emigrările Românilor ardeleni peste Carpați în acest veac luaseră proporțiile unui adevărat exod, mai cu seamă din pricina persecuțiilor religioase, fapt care a alarmat pe guvernanții austriaci, care după ajungerea Transilvaniei sub săpânirea Habsburgilor stăruiau să aplice și aici ca și în Ungaria cunoscuta politică inspirată

¹⁾ Hurmuzaki—Iorga, *Documente*, vol. XV, p. 1151.

de mercantilisti, a sporirii cât mai intense a populației. La 1699 împăratul Leopold, iar la 1739 guvernul ardelean dă aspre porunci să se împiedice cu orice preț emigrarea țăranilor ardeleni în Principatele Române și în Turcia, iar la 1746 Maria Terezia instituie o comisie de anchetă pentru a cerceta cauzele care determină această emigrare necontentită.¹⁾ O anchetă similară din 1761 constată că țăranii fug din cauza opresiunii nobililor. La 1764 fug mii de țărani române din jud. Făgăraș.²⁾ La 1768 numărul familiilor fugare din acest județ atinge cifra de 2000.³⁾ Vama dela Turnu Roșu raportează la 1769 că au trecut 1200 familii din Transilvania în Principatele Române.⁴⁾ Se pune pază militară la graniță, dar țăranii caută să treacă granița chiar cu prețul vieții și într-o singură ciocnire cu armata, țăranii români avură 4 morți și 80 de răniți.⁵⁾ Căpitanul Petauer patrulând prin munții Sălăștei (j. Sibiu) în hotarul comunei Jina, în anul 1776 a reușit să întoarcă 400 familii române din drumul lor de pribegie spre Muntenia și la fel a făcut și căpitanul român Callani în părțile Hațegului.⁶⁾ La 1784—85 izbucni răscoala țăranilor români sub conducerea lui Horia și revoluționarii nu făceau nici un secret din dorința de a extirpa nobilimea ungară din Transilvania.⁷⁾ După înfrângerea răscoalei scăparea țăranilor era în fuga peste munți în Țările Române, ceea ce determină guvernul să ia măsuri severe de pază a frontierei, stabilind în acest scop de-a-lungul graniței 47 de posturi de pază militară.⁸⁾

Cu toate aceste măsuri însă emigrările au continuat și în veacul următor, participând la acest fenomen și o parte din Secul. Din lipsă de date statistice publicate, nu se poate stabili numărul țăranilor emigrați în Principatele Române în sec. XVIII. Măsurile luate de oficialitatea austriacă precum și câteva date răzlețe vor permite însă să bănuim proporția acestui exod. În Bucovina de exemplu, unde emigrația a fost mai scăzută decât în Moldova și Muntenia și unde administrația austriacă a întocmit o statistică a acestor refugiați, la 1778 se constată a se fi urcat numărul lor la peste 5000 familii.⁹⁾

Din Moldova și Muntenia nu avem statistici, deoarece nimeni nu avea interesul să le facă. Totuși dintr'un raport din 1773 al Sinodului

1) I. Nistor, *Emigrările de peste munți. An. Acad. Rom. XXXVII.*

2) *Monum. Hung. Hist. Scriptores*, vol. 38, p. 127; Z. Păclișan, o. c., p. 211.

3) *Hofkammerarchiv, Wien*, Siebenbürgische Hofkanzlei, Kusauriat. 6 Iulii 1768.

4) H. K. A., *Wien, Registen A.*, 1769 b. 73.

5) Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*. Tom. II, p. 229.

6) Dr. Ioan Lupăș, *Istoria bisericăască a Românilor ardeleni*. Sibiu, 1918.

p. 166—167.

7) I. Lupăș, *Răscoala țăranilor din Transilvania la 1784*. Cluj, 1934.

8) *Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj*, Tom. IV, p. 129.

9) I. Nistor în *Codrul Cosminului*, vol. II—III, p. 527.

Bisericii greco-catolice ardeleni, trimis la Curtea din Viena, vedem că „mii de Români trec Carpații pentru a se așeza în Muntenia și Moldova, încât locuitorii acestor țări speriați de această invazie strigă: „*Intreg Ardealul vine la noi*“.¹⁾ Istoricul Sulzer²⁾ mărturisește că „numeroase familii din Transilvania și-au lăsat patria și tot avutul lor și s'au stabilit aici în Muntenia... peste 8000 de refugiați ardeleni Români, numiți „Ungureni“, s'au stabilit aici în timpul meu“. De asemenea Mgr. Ercolan, într'un raport din 1820 către Propaganda Fide, spune: „Nu de mult, mânați de foame, 20.000 de Greci-Valachi uniți, domiciliați în Transilvania, au venit în Muntenia și s'au răspândit în diferite sate unde s'au așezat“.³⁾ Același tablou ni-l zugrăvește și istoricul ungar Cserej Miklós care scria la 1823: „de aici (din Transilvania) poporul trece în masă în Moldova. Am făcut totul pentru a-l opri, dar fără rezultat. Vechile legături sunt rupte, opreliștile impuse de organele executive administrative nu mai prind; trebuie să ne așteptăm la multe rele“.⁴⁾

În lumina acestor dovezi interne și externe, de care se găsesc în mare număr în arhivele transilvane, ce valoare mai poate avea hibrida teorie a imigrării în masă a Românilor în Transilvania în sec. XVIII susținută cu atâta înverșunare de istoriografia maghiară? Ea poate fi cel mult „patriotică“, dar nu științifică și la nici un caz demnă de a fi susținută de oameni cu înaltă răspundere științifică. Mișcarea de populație pe Carpați deci, chiar dacă a înregistrat în decursul veacurilor imigrări sporadice românești în Transilvania, păstrează în toate veacurile caracterul dominant al unui exod de populație transilvană așezată sub numele de Ungureni pe platurile Moldovei și Munteniei.

De altfel teoria lui Iancsó este înfrântă și de datele statistice din prima jumătate a veacului următor, care ar fi înregistrat un fenomen demografic atât de important ca cel susținut de acest autor maghiar și de urmașii săi pentru veacul XVIII, dacă el s'ar fi produs în acest timp.

Anume compoziția etnică a Transilvaniei, la începutul sec. XIX, după datele publicate la 1812 de I. L. Stolz în a sa *Neueste statistisch-topographische Darstellung des Grossfürstentums Siebenbürgen...* ar fi următoarea: Unguri 161.000; Secui 102.000, Sași 290.000; Armeni și alți 89.000, iar Români 750.000.⁵⁾

¹⁾ Z. Păclișanu, o. c., p. 211.

²⁾ *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, vol. III. Viena, 1782, p. 399—400.

³⁾ *Revue de Transylvanie*, t. I, p. 244.

⁴⁾ Acsády Ignác, *A magyar jobágység története*, p. 448.

⁵⁾ I. Bianu, *Statistica Ardelenilor de acum un secol și mai bine*. În *Convorbiri Literare*, 1924, An. LVI, p. 354.

O altă statistică din 1830 arată că din totalul populației de 1.741.800 locuitorii al Transilvaniei, *Românii* formează o majoritate de 1.044.500 suflete.¹⁾

Cu câțiva ani în urmă la 1838 Söln er²⁾ precizează principalele națiuni ale Transilvaniei după cum urmează: *Români* 1.076.959; *Unguri* 173.261; *Secui* 405.876; *Sași* 216.698.

Datele statistice din 1850—51 dovedesc existența în Transilvania a 1.202.000 *Români* față de 250.000 *Sași* și 585.000 *Secui* și *Unguri*.³⁾ *Românii* se mențin deci și în această jumătate de veac la majoritatea absolută de 3/5 din totalul populației transilvane, păstrând astfel proporția constantă de câteva secole în complexul etnic al Transilvaniei.

Lupta istoriografilor moderne maghiare pentru negarea acestei permanențe a preponderanței etnice românești în Ardeal, prin lipsa ei de onestitate științifică, trebuie considerată ca unul din cele mai caracteristice mijloace ale politicii maghiare pentru a revendica drepturi asupra unei provincii, pe care etniceste timp de opt veacuri *Ungurii* n'au fost în stare să o cucerească. Realitatea vie a neamului nostru în această provincie cu rădăcinile ei milenare spulberă însă orice perfidă construcție pseudoștiințifică a istoriografilor maghiare, impunându-se ca singurul factor determinant în destinul acestei provincii.

ION D. MOGA

¹⁾ V. Lazăr, *O statistică din 1830*. În *Transilvania*, 1921, An. LII, p. 192.

²⁾ *Statistik des Grossfürstentums Siebenbürgen*. Hermannstadt 1856.

³⁾ Dr. Kautz Gyula, *Az Ausztriai Birodalom sztatistikája*. Pest, 1856.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN UNGARIA

În cunoscuta revistă din Budapesta *Magyar Szemle* a apărut, în numărul pe Mai 1941, un articol intitulat „A keleti ortodoxia Magyarországon” (Ortodoxia răsăriteană [!] din Ungaria), care, așa cum îl semnează pseudonimul Plurimus, denotă, după cum cunoaștem și din presă, un punct de vedere quasi-oficial al Ministerului de Culte maghiar. Ne permitem să facem câteva reflexii pe marginea acestui articol, în legătură cu o problemă așa de importantă și de vitală pentru Biserica soră, rămasă dincolo și chiar pentru românismul nostru întreg.

Autorul constată la început că, în vreme ce istoriografia europeană cunoaște așa de bine chemarea istorică a Ungurilor, „strajă timp de 1000 de ani a culturii apusene spre răsăritul primejduit de puterea turcească”, în schimb „prea puțin știe de lupta dusă cu statornicie, de-a-lungul aceluiași 1000 de ani, contra ortodoxiei orientale pentru salvarea catolicismului creator al întregii culturi europene”. După ce adaugă imediat că „a fost de o importanță hotărâtoare pentru întreaga Europă atașarea Sfântului Ștefan de scaunul Romei”, autorul recunoaște că Ungurii au cunoscut la început un creștinism de formă greacă, atunci când Gyula adusese la Morisena un episcop grec, iar un Ajtony călugări greci. De aceea la începutul domniei Sfântului Ștefan „era mai cunoscut la noi ritul grec decât cel latin”, acest lucru rămânând valabil multă vreme, tot timpul Arpadienilor (900—1301), când, din Biserica ortodoxă a acestor regiuni în forma sa slavo-bulgară, „au rămas în cultura noastră foarte multe cuvinte” și însăși expresia „de lege veche” (óhitű), care denotă că Ungurii „convertiți la ortodoxie au rămas așa și pe mai departe”. E drept că, după ce regatul „apostolic” s’a orientat definitiv spre apus, religia ortodoxă — chiar și dacă fusese îmbrățișată de o parte de Unguri — a ajuns să fie doar tolerată ca „o chestiune particulară”, ca „o religie a iobagilor”, a căror „preoțime conducătoare se confunda ea însăși în mulțimea mare a celor fără drepturi”. Aceasta cu toate că, începând de pe vremea aceluiași Ștefan, o mulțime de

nobili cu vază se recrutează chiar din şirul acestor ortodocşi. Situaţia preoţimii ortodoxe, zice autorul, a fost subestimată pretutindeni în Răsărit din cauza egoismului naţional al Grecilor, cari ocupau toate slujbele de conducere, luau toate veniturile şi opreau pe cei de alte naţiuni să-şi facă o cultură mai înaltă spre a nu-i rivaliza, lucru care nu se întâmpla în Biserica apuseană. Dacă aceasta este adevărat, mai ales după ce a căzut Bizanţul şi în locul lui a apărut viesparul Fanarului, apoi nu trebuie să uite preopinental nostru că multă vreme Apusul nu s'a putut măsura nici pe departe în cultură cu Răsăritul. Când au venit cei doi apostoli ai Slavilor în Moravia, ei cari erau crescuţi în adâncă filosofie şi teologie bizantină, s'au îngrozit de agramatia (incultura) misionarilor germani şi romani. De altfel „saeculum obscurum” al Romei nu le putea da acestora mai mult. Abia după ce Bizanţul, înainte de a cădea, şi-a transferat arsenalul de lucru în Italia, dând Apusului splendorile Renaşterii şi umanismului, pentru ca el să sucumbă sub loviturile fără număr venite dela duşmani păgâni şi adesea creştini, abia atunci afirmaţia autorului corespunde în câţva adevărului. Până atunci nu va găsi altă scuză faptului că regii unguri n'au acordat drepturi şi recunoaştere legală religiei şi Bisericii ortodoxe, decât proselitismul nu prea „apostolic” al lor, la care Românii au răspuns printr'o splendidă unitate de conştiinţă, românească şi ortodoxă, piedecă de-a-lungul întregii istorii a unificării Ardealului cu Ungaria.

Ce s'a întâmplat cu „Ungurii de lege veche”, nu mai ştie nici autorul nostru. Ei vor fi având împreună cu Românii şi Rutenii păstor comun, ultima dată pomenindu-se ceva de ei în 1558, când se sistează titulatura ortodoxă (?) a călugărilor „Sfântului Nicolae” din Curtviuş (Körtvelyes, jud. Sătmar). Restul celorlalţi Maghiari de lege veche, pomeniţi „în Banatul Severinului, în unghiul dintre Tisa şi Mureş (în Bichiş), în Bihor, în Hajdú, în Sălaj, în Szabolcs, în întreg Ardealul şi în Secuime”, au dispărut „pe urma dominaţiei turceşti şi mai ales în urma Unirii au trecut la Biserica greco-catolică ruteană şi română”. Se vede că cu toată oprimarea stăpânirii, autorul se vede nevoit să aducă un compliment vitalităţii româneşti atunci când susţine, cum susţinea în 1907 şi secretarul ministrului Apponyi, Dr. Sigismund Reiner,¹⁾ că mare parte din Ungurii de lege veche s'au valahizat şi anume nici mai mult, nici mai puţin decât în 288 de parohii numai în Ardeal. Respingem această laudă ce ni se aduce, căci acele sate din Secuime şi din nord-vestul Ardealului au fost — oricine o poate controla şi noi vom da în curând câteva documente — totdeauna româneşti şi pe urmă au fost doar maghiarizate. Blocul românesc a fost totdeauna atât de tare

¹⁾ *A keleti vallásu magyar nemzetét egyház szervezése*, Budapest 1907. Vezi răspuns la Dr. G. Ciuhandu în *Rev. teol.*, Sibiu, 1912, p. 11—19.

în Ardeal, încât nici încercările piezișe și chiar silnice luteran-calvine și nici, mai târziu, politica de desbinare a Vienei catolice n'au reușit să-l sfarme. Autorul crede că marea ofensivă calvină, cu proporții așa de mari în capul lui Gavriil Bethlen și a Rakoczeștilor, „s'a împotmolit la hotarele ortodoxiei” din motivul că în Biserica ortodoxă, în afară de torăirea „pe de rost a slujbelor, preoțimea nu știa nici măcar citi” și astfel „lipsea o disciplină a societății în stare să primească o asemenea reformă”, cum a fost cazul în Apus. A trebuit să vină mărinimia principilor calvini, ca stabilind Românilor un scaun mitropolitan să le impună introducerea limbii române în Biserică prin predica după catehism calvin, sigur, lucru pe care „la Români din Regat l-a făcut abia peste 200 de ani mai târziu (!!) Alexandru Ion Cuza”. Pe deasupra unei ironii ce stăpânește în toate rândurile articolului, autorul se vede nevoit să ne aducă și aici o laudă. Faptul că poporul nostru n'a putut fi câștigat de luteranism sau calvinism, cari oricât sunt devieri dela creștinismul adevărat, dar în schimb a primit atât de total legea ortodoxă încât aceasta i-a dirijat destinele și după ce o parte din Români s'au unit cu Roma, nu este oare o dovadă eclatantă a indiscutabilei identități românisim = ortodoxie, pe care niciun guvern maghiar nu-i permis s'o nesocotească? Nu sunt oare în această taină istorică temeieri spirituale de mari dimensiuni, altele decât ale culturii Apusului, cu care ne compară autorul, dar într'un fel incomparabil superioare, cu toată lipsa de dreptate legală de înartulare în legi și în categorii de națiuni și religii recepte? Nu este oare această infraistorie a unui neam ce s'a identificat cu credința părinților săi, atât de lipsiți de drepturi, tocmai indicele de apropiere mai mare de creștinismul primordial și deci și religia și neamul ceva imprescriptibil? Dar să continuăm.

Cu toată înțețita propagandă catolică a Vienei, care rupsesse în două pe la 1650 pe Ruteni, iar pe la 1700 pe Români, răscoalele lui Rákóczy, ale lui Sofronie din Cioara și Horia arată cât de strâns se legau la Români socialul și politicul de ortodoxie. Venind mai ales la 1690 (și mai târziu) o mulțime de Sârbi în sudul Ungariei și organizându-se aceștia într'o Biserică pe care diplomele lui Leopold I din 1690, 1691 și 1695, ca celelalte diplome acordate de Maria Teresia în 1771, 1777 și mai ales cea din 1779, cunoscută sub numele de „Rescriptum declaratorium Illyricae Nationis”, o transformă într'o adevărată Biserică autonomă și națională, e drept că și Români, cari, cum zice autorul, până la intrarea Sârbilor în Carloviț, tânjeau într'o situație lipsită de orice drepturi, încep de-acum să se întremeze într'o organizație bisericească. Firește, după ce au trebuit să sufere 60 de ani toate silniciile confesionale care se pot închipui, încât pe lângă adevărate

răscoale proprii au fost necesare intervențiile țarinelor ruse. După recunoașterea unui episcop exempt pentru Români (1761), dar înarticolat bisericește ierarhiei din Carloviț (1783), și după ce art. 27 al Dietei din 1790/91 a dat Românilor ortodocși drepturi civile, iar în anul următor, episcopul lor va avea scaun în Parlamentul țării, abia în art. 20 din 1848 confesiunea ortodoxă va fi recunoscută în fața legii. Autonomia cerută încă din primul parlament ungar (1848), Biserica ortodoxă și-o primește abia în 1864, iar în art. IX din 1868 ea se înarticulează în lege și ia ființă prin Statutul organic. Vorbind de ideile cari stau la baza organizației bisericești sârbe și române, autorul nostru spune că dela sinodul episcopal din Constantinopol care primea doar controlul elementului mirean, s'a ajuns în întreg Balcanul la o mistificare : la congresul național-bisericesc. Aceasta pentru că „sub presiunile bizantine și turcești, sentimentele naționale ale Sârbilor și Bulgarilor s'au refugiat în Biserică, unde sub scutul ei poporul a început să se organizeze și astfel Biserica a devenit cel mai însemnat organ politic”. S'a mers atât de departe, zice cu cinism și minciună autorul nostru, încât la alegerile de mitropolit din Biserica Română un episcop numai atunci poate vota dacă-i ales într'un colegiu electoral (!). Dacă autorul critică fără a înțelege spiritul armonic de colaborare dintre Stat și Biserică, spunând că „Bisericile sârbească și românească deveniseră pentru monarhia austro-ungară niște puteri disolvante, încât a fost necesară uneori suspendarea autonomiei lor”, apoi atunci nu înțeleg de ce la urmă vine și spune că „în ortodoxie poate afla o mare putere de solidarizare acela care știe trăi cu ea” ? „Ortodoxia Sfântului Ștefan ar putea fi o bază minunată pentru Patria comună”, concludе foarte cuminte autorul.

Cum așa ? După ce defăimezi principiul ortodoxiei „în care sentimentul religios e dat la o parte de politica și agitația națională”, cum mai poți veni să susții că ortodoxia ar putea fi cea mai mare forță de unificare spirituală a popoarelor, forța care „din amalgamul popoarelor balcanice a format națiuni unitare, iar din grupele de popoare de pe nemărginita stepă rusească a format cel mai mare stat creștin, sfânta Rusie” ? Ce motive trebuie să-l indemne pe preopinantul nostru a propaga o erezie ca aceea a revenirii Maghiarilor la legea veche ? Sigur numai unul singur : sunt în Ungaria de azi o serie de naționalități (așa numesc ei minoritățile, după cunoscutul limbaj austriac) care, fiind ortodoxe, numai prin ortodoxie se pot converti la maghiarism. Care sunt acestea ? Ne spune autorul : cei 130.000 Ruteni ortodocși reveniți la Ungaria în 1938, cei 250.000 (noi zicem 332.000) de Români ortodocși trecuți prin verdictul dela 30 VIII. 1940, apoi o serie de Sârbi „cedați” recent de tot, în fine alte 39.839 suflete ortodoxe avute și sub

Trianon, din care 15.554 Unguri ort., 13.043 Români, 6286 Sârbi, 2286 Bulgari, 1687 Ruși și 983 de alte limbi. Pentru a-i aduce pe toți acești 500.000 ortodocși la adevărate sentimente maghiare, adică pentru a „pierde comunitățile lor caracterul politic și a reveni la scopul lor religios”, Regentul Horty a numit în ziua de 12 Mai a. c., un administrator peste comunitățile ungurești ortodoxe și peste cele rutene maghiarizate.¹⁾ Aceasta ca măsură provizorie până când se va constitui „Biserica ortodoxă din Ungaria” care trebuie să cuprindă toate fracțiunile ortodoxe, atât cele organizate ierarhic cât și cele încă neorganizate. Căci Ungurii ortodocși nu pretind mai mult decât ca în patria lor ei să aibă drepturi egale cu cel al Bisericilor minoritare”. În felul acesta, toate celelalte Biserici ortodoxe din Ungaria „vor putea, cu ajutorul Bisericii ortodoxe maghiare, soră bună cu ele, să învingă mai ușor multele ispite îndreptate contra lor”. (Autorul nostru e și foarte umanitar !)

Cum sunt organizate și de unde provin comunitățile ortodoxe din Ungaria de azi? Să le luăm pe rând.

Cei 130.000 Ruteni, au 2 episcopii ortodoxe în Rusia subcarpatică, una în dependență de Constantinopol, iar a II-a de sinodul patriarhal din Belgrad. Cea dintâi, reprezentând adevărata continuare a vechii episcopii de Munkács (catolizată încă pe la 1650) susținea mai ales stindardul independenței rutene față de interesele cehe și slovace, iar cea de a II-a (cu titlul de Munkács-Eperjes) cu gravitație spre Slovaci și ofensivă față de Unguri. Despre titularul acestui din urmă episcopat, Vladimir Rajic, ziarele ne spun că „întru cât era cetățean jugoslav, față de împrejurările politice schimbate și-a dat demisia, refugiindu-se la reședința de vară a episcopului de Vác”.²⁾ Cu aceasta un episcopat „incomestibil” a dispărut.

Despre „Românii ortodocși înapoiți la Ungaria, autorul zice că sunt numai o parte din teritoriul fostei Biserici românești, deoarece nici Mitropolia Sibiului nici episcopiile Aradului și nici Caransebeșului nu s'au înapoiat. În cele 3 episcopii, înființate după războiu, la Oradea, Cluj și Sighet, înființate exclusiv (!) pentru readucerea la ortodoxie a Românilor gr. cat. din Maramureș și Sătmar, îndepărtându-se episcopii, funcționarii și armata, care formau în mare parte baza mai ales a ultimei eparhii, iar credincioșii, foarte puțini, au revenit la credința greco-catolică, pe când episcopul de Oradea s'a mutat și el la Beiuș, a rămas doar o singură episcopie pentru Români ortodocși: la Cluj. Preoțimea întreagă și aproape jumătate din numărul credincioșilor de pe

¹⁾ Vezi despre persoana celui numit *Pester Lloyd* din 13. V. 1941. Citațiile celelalte sunt toate din articolul de care ne ocupăm.

²⁾ *Pester Lloyd*, 1941.

zona culturală română din Secuime așa o atmosferă au lăsat după sine, încât reluarea conducerii bisericești din partea ierarhiei române — cel puțin deocamdată — a devenit imposibilă”.

Au mai fost în Ungaria 61 biserici autohtone, înființate de Companiile de comerț grecești în decursul sec. XVII și XVIII. Ele au stat la început sub jurisdicția patriarhiei din Constantinopol, iar când mitropolitul din Carloviț a fost numit conducător suprem al ortodocșilor din imperiu ele au fost inarticulate (e drept numai în cele spirituale), acestei ierarhii. Au revenit însă tot sub Constantinopol deodată cu dualismul (art. IX 1868) și așa rămân până azi. Din puternicile comunități de altădată din Pesta (Piața Petőfi), Miskolc, Szentes, Kecskemét, Hodmezővásárhely, Karczag, Gyögyös, Egger, unele au slăbit mult, Grecii maghiarizându-se și în unele locuri unindu-se apoi cu Roma, iar total au dispărut din parohiile Komárom, Vác, Győr, Moson, Leva, Ballasgyarmat, Füleke, Losonc, Tokay și Ungvár. O bună parte din cei 15.000 de Unguri ortodocși de care vorbește preopinutul nostru sunt deci a se socoti greci maghiarizați. Dar cea mai mare parte din numărul maghiarilor ortodocși îl formează câteva insule de Români maghiarizați din jurul Seghedinului, a Bichișului (Ghiula de altădată era scaun episcopal, de sigur pentru Sârbii și Românii din jur care dau între alții pe marele naționalist Moise Nicoară ¹⁾, în nord-vestul Bihorului, în Buda, etc.²⁾ Fiindcă Ungurii de legea veche, ort., pe care în 1907 Reiner îi făcea să continue direct din ortodocșii sfântului Ștefan întocmai cum cere în 1941 și d-l „Plurimus”, au încetat de mult de a mai exista. Pentru cei 13.043 Români ort. care sunt cel puțin 50.000, (cei mai mulți Români din Ungaria Trianonului fiind gr. catolici) sigur că nu s'a admis legături ierarhice, atunci când în 1918 granițele i-a lăsat dincolo de Biserica-mamă. Dacă a fost firesc ca ele să n'aibă episcop, nu-i tot așa de firesc ca, comunitățile maghiare ortodoxe, de altfel așa de puțin populate și reduse la număr să nu merite azi pentru ele singure o episcopie? A continuat totuși să existe vechea eparhie sârbească din Buda (din 1552), cu toate că autorul nostru zice că nu mai avea acum după războiu decât 24 parohii. Ea a fost, crede dânsul, cauza că ortodocșii maghiari n'au obținut episcopul lor. Și aceasta nu s'a observat până când a încetat Ungaria Trianonului, căci nu formau un tot unitar, dar deodată cu creșterea „continuă” a numărului de ortodocși în Ungaria „pentru ca nu cumva sentimentele tale (vezi Doamne!) de maghiar ortodox să vie în conflict cu Biserica ta și să te faci s'o

¹⁾ Incă *Pravila* dela Târgoviște o socotea scaun episcopal. Tot așa vezi și S. Dragomir, *Relații cu Rusia* p. 1869—70.

²⁾ Vezi destule dovezi că la statisticile din 1890, 1900, 1910, erau trocute un-gurești sațe aproape pur românești în G. Ciuhandu în *Rev. Teol.* 1912 p. 12 și urm.

părăsești (pe motiv că nu-i recunoscută în episcopie națională) se cere în mod imperios organizarea bisericii ortodoxe maghiare“.

„Problema organizării ortodoxiei maghiare e cu mult mai grea, zice autorul nostru, decât la 1779 și 1868, pentru că avem în față numai fracțiuni, a căror situație e anticanonică, iar din punctul de vedere al statului nu pot fi recunoscute ca atare (!). „Sinodul IV ecumenic spune că provincia bisericească trebuie să se acopere cu hotarele politice ale statului, de aceea, dată fiind situația că „mitropolia din Sibiu nu s'a întors la Ungaria și deci, nici privilegiile și autonomia ei neputând avea viață pentru eparhia Clujului“, nu rămâne decât alcătuirea bisericii ortodoxe maghiare prin care apoi Guvernul să diriguiască întreagă ortodoxia din Ungaria. Autorul mai adaugă că patriarhul ecumenic din Constantinopol trăgănează hirotonirea unui episcop pe seama Ungurilor ortodocși, totuși „organizarea Bisericii ort. maghiare (sigur prin ridicarea titularului de origine Ungur la rang de mitropolit) nu se poate concepe decât în legătură cu patriarhul ecumenic, fiindcă acesta nu-i un cap de Biserică națională“.

Acestea sunt ideile generale ale articolului citat. Comunicatul agenției telegrafice ungare asigură ¹⁾ în 12 Mai a. c., că numirea administratorului (vicarului) respectiv *Dr. Mihail Popoff*, cazac de pe Don) „nu atinge întru nimic drepturile Bisericilor ortodoxe sârbă și română“. Nimeni nu-i așa de naiv să nu vadă că nu se pot pune la cântar interesele a 15.000 de ortodocși Unguri (ori de unde ar proveni ei) cu 350.000 de Români. Fiindcă însă vremurile se repetă ne aducem aminte de ideile care prefațau înființarea eparhiei ort. maghiare încă din 1913: parohiile mixte (Unguri și alte naționalități) în care 2/3 din populație se vor declara ungurești vor fi socotite maghiare. De aceea dreptatea cea nouă care se propovăduiește, ar trebui să constate cu autorul nostru că parohiile ungurești socotite ca atare (Buda, Békás, Szentes, Szeged, în Bihor etc.) „au câștigat conștiința ortodoxă numai de vreo 10 ani, că ele sunt prea slab argument (oricât de umanitar l-am face!) pentru a forma episcopia și că, în ce privește Biserica ortodoxă română, aceasta s'a identificat, după spusele aceluiași Plurimus, prea adânc cu neamul românesc pentru ca, atingându-te de ea, să nu atentezi la sufletul neamului. Biserica ortodoxă română, în ultima analiză, a trăit până la înarticulare în lege 1000 de ani de viață destul de glorioasă. Azi la 1941 nu mai suntem în evul mediu, ea cere doar să fie lăsată în pace.

T. BODOGAE

¹⁾ *Pester Lloyd*, 1681 v. 41.

ECOUL POEZIEI LUI VASILE ALECSANDRI ÎN NORD-VESTUL ARDEALULUI

În timpul absolutismului din Austro-Ungaria (1849—1867), au început să apară pentru naționalitățile din această țară zorii unor zile mai bune. Românii, profitând de situația de atunci, încep să facă intervenții la guvernul din Viena pentru crearea catedrelor de Limba Română pe lângă liceele unde numărul populației și a elevilor Români era mai mare. Astfel de catedre s'au creat la 1851 pe lângă liceul unghuresc din Oradea, la 1859 pe lângă cel din Satu-Mare. Au urmat apoi Bala-Mare, Șimleu și alte centre.

Importanța acestor catedre pentru populația din jur și pentru elevii români ai liceelor este foarte mare. Acolo unde profesorii cărora li s'au încredințat au fost oameni de suflet și inițiativă, s'au făcut lucruri frumoase pentru ridicarea și menținerea românismului. Se pare că deținătorii acestor catedre au fost astfel aleși, încât persoana lor era o garanție pentru munca ce aveau să o desfășoare. Pentru a ne convinge despre aceasta, e destul să amintim numele câtorva dintre ei. Catedra de la Oradea a fost încredințată lui Alexandru Roman, viitorul profesor universitar de la Buda-Pesta și înflăcăratul luptător naționalist. Lui îi urmează Dionisie Păscuțiu, autor de manuale și bun organizator, iar mai târziu aflăm între alții pe apreciatul scriitor Iustin Popșiu.

Catedra din Satu-Mare a fost creată prin eforturile și lupta protopopului-profesor Petru Bran, întâiul titular al ei. Acestuia — după o mică întrerupere — i-a urmat în profesorat marele luptător Vasile Lucaci, „Leul de la Sîșești”.

Catedra din Baia-Mare s'a înființat din inițiativa protopopului Teodor Szabo. Acesta a avut de succes la catedră pe profesorii Ioan Pop și Ștefan Pop, despre care avem mai puține date informative. Profesorii erau în același timp și cateheți și predau elevilor Români, odată cu studiul Limbii Române, și Religia.

Munca ce o desfășurau acești profesori la catedră și între păreții școlii li se părea prea puțină, iar terenul activității prea îngust. Se simțea necesitatea unei manifestări externe, atât a profesorului cât și a elevilor — studenții, cum li se spunea pe atunci. De aceea au luat ființă în acest scop pe lângă fiecare catedră de Limba Română și câte o Societate de Lectură. Conducerea și îndrumarea activității acestor Societăți de Lectură o avea profesorul. Fiecare Societate avea și o bibliotecă. Din cărțile acestora — unde scriitorii Români erau în mare căutare — își trăgeau elevii hrana sufletească. Tot în acest scop erau abonate zărelle și revistele românești. Astfel avem dovezi că la Societatea de Lectură din Satu-Mare erau abonate următoarele zăre: *Concordia*, *Aurora Română*, *Românul* lui C. A. Rosetti, *Amicul Școlii*, *Gazeta Transilvaniei*, *Familia*, *Umoristul*. Nu lipsesc nici *Convorbiri Literare*, organul „Junimei” dela Iași, care încă din al doilea an de apariție se trimite Societății de Lectură din Satu-Mare, iar în al treilea an și celelalte din Oradea. Din aceste zăre și reviste se citeau articolele în cadrele ședințelor Societății de Lectură, așa precum se poate constata din procesele-verbale ale acestora. Această lectură constituia — între altele — și o admirabilă clementare sufletească între frații de același neam răsărit și despărțit, cum erau atunci.

Ședințele Societății se țineau săptămânal sau lunar. Unele din ele erau publice și atunci participau și intelectualii români din oraș. Ele constituiau un nucleu de legătură al vieții românești din oraș, iar lecturile, recităriile și încercările originale ale elevilor — membri ai societății — erau îndreptate toate într-o direcție națională cât mai pronunțată. De aceea rolul acestor Societăți de Lectură dela marginea românismului ca: Oradea, Satu-Mare sau chiar Bala-Mare este de o capitală importanță pentru dezvoltarea și menținerea conștiinței naționale de aici.

Despre Societatea de Lectură dela Oradea avem cunoștințe,¹⁾ la fel și despre cea dela Satu-Mare.²⁾ Despre cea din Bala-Mare informațiunile ne lipsesc aproape cu desăvârșire. Prin o întâmplare norocoasă ne-au căzut în mână Procesele-Verbale ale ședințelor „Societății de Bibliotecă” — așa s'a numit aici Societatea de Lectură — dintre anii 1869—1877. Despre activitatea acestei Societăți și oamenii mari care s'au ridicat dintre membrii ei, vom scrie cu altă ocaziune. Ne lămurim să arătăm aici ecoul poeziei lui Alecsandri în Societățile de Lectură din Satu-Mare și Baia-Mare.

1) Teodor Neș, *Oameni din Bihor*. Oradea 1938 și E. Potoran, *Poezii Bihorului*. Oradea 1934.

2) V. Scurtu, *Petru Bran*. Satu-Mare 1939.

Legăturile bardului nostru național cu Ardealul, în urma cercetărilor făcute de istoricii noștri literari, sunt astăzi destul de bine cunoscute.¹⁾ În Sudul Ardealului, poetul a fost cunoscut atât prin călătoriile ce le-a făcut cât și prin legăturile personale ce le avea cu exponenții Românilor de acolo. În Nordul Ardealului el este cunoscut și apreciat prin opera sa. Ședințele Societăților de Lectură din Satu-Mare și Baia-Mare au fost acelea care au contribuit — prin membri lor — în largă măsură la cunoașterea și răspândirea poeziilor lui Alecsandri.

Dăm mai jos o listă a poeziilor lui Alecsandri recitate sau cântate la aceste ședințe.

Incepem cu Satu-Mare. Întâia ședință a Societății de Lectură ținută în 23 Aprilie 1863 s'a terminat cu „Hora Unirii” a lui Vasile Alecsandri. Aceasta a fost cântată de către toți membri Societății sub conducerea profesorului Petru Bran. „Hora Unirii” este cântarea de preferință cu care se încheie aproape fiecare ședință a Societății de Lectură din Satu-Mare. În anul școlar 1864—65 s'a declamat poezia lui Alecsandri: „Moldova în 1857” și „Hora Unirii”, iar în anul școlar următor după ce pe pagina întâiului proces-verbal e scrisă deviza Societății: „Libertate, Frățietate, Egalitate”, se citează următoarele versuri ale lui Alecsandri:

*Hai să dăm mână cu mână,
Cei cu inima română,
.....
Ca între noi să nu mai fie
Decât flori și armonie.*

La ședințele Societății de Lectură din Baia-Mare, opera lui Alecsandri s'a bucurat de o atențiune mai mare. Elevul Paul Demian făcând apel la colegii săi să activeze pentru înflorirea și progresarea Societății, le amintește versurile lui Alecsandri:

*Unde-i unul nu-i putere
La nevoi și la durere,
Unde-s doi puterea crește
Și dușmanul nu sporește.*

Iată, în ordine cronologică, ce s'a recitat și cântat din opera lui Alecsandri la ședințele acestei Societăți.

În 27 Nov. 1870 elevul Iuliu Șurani a recitat poezia „Tătarul”. (Interesant că această poezie în câteva locuri e intitulată „Românul către Tătar, de V. Alecsandri” în altele — mai puține — are titlul dat de poet: „Tătarul”). Aceeași poezie e recitată de elevul Nicolae Avram

¹⁾ Ion Breazu, *Literatura Tribunei în Dacoromania* VIII. Idem, *Vasile Alecsandri și Andrei Bârseanu*, în *Transilvania* Nr. 1, 1941.

la ședința din 4 Dec. 1870. Ședințele din 5 Febr., 5 și 25 Martie 1871 se termină cu cântarea „Drum bun!“. (Această poezie atât de răspândită înainte de Unire în Ardeal — mai ales prin școlile primare — are în colecția lui Alecsandri titlul: „Marșul ostașilor români în Basarabia“). Procesul-verbal al ședinței din 30 Aprilie 1871 începe astfel: „S'au cântat „Hai să dăm mână cu mână“, care cântare sufletească gătindu-se au urmat numeroase declamațiuni. Ședințele din 14 Mai, 18 Iunie 1871 și 28 Iulie 1872 s'au terminat prin cântarea „Drum bun!“ La ședința din 18 Mai 1873 elevul Ludovic Méhes din cl. IV-a a recitat poezia „Tătarul“, iar I. Pocol cl. VI-a poezia „La mormântul lui Romalo“. Această din urmă poezie a recitat-o și elevul Teodor Mihaly din cl. V-a, la ședința din 29 Iunie 1873. În 6 Iulie 1873 Petre Dulfu din cl. V-a recitează poezia „Dragoș“. Ședința din 27 Iulie 1873 se încheie prin cântarea „Drum bun!“ În 27 Oct. 1873 Vasile Demian din cl. IV-a a recitat poezia „Deșteptarea României“, iar ședința se încheie cu „Drum bun!“ În 4 Dec. 1873 Teodor Herman declamă „Deșteptarea României“ și se termină ședința cu marșul „Drum bun!“ În 21 Dec. 1873 Petre Dulfu a recitat poezia „Strigolul“, iar ședința se termină tot cu „Drum bun!“ În 14 Ian. 1874 elevul Vasile Budu a recitat poezia „Despărțire“; la 1 Martie 1874 Ion Cupșa din cl. IV-a recitează pastelul „Santia“; la 25 Aprilie 1874 Petre Dulfu recitează poezia „Strigolul“; iar Ion Nistor din cl. VI-a poezia „Dorul“. La ședința din 4 Mai 1874, Ion Nistor recită poezia „Făt-Logofăt“. Atât această ședință cât și cele din 29 Iulie 1874 și 2 Mai 1875 se termină prin „Drum bun“ cântat — ca și celelalte — de către toți membri. La ședința din 6 Dec. 1874 Augustin Dărăban a recitat poezia „Tătarul“; în 22 Aprilie 1877 elevul Teodor Șovrea cl. VI-a a declamat „Deșteptarea României“.

La ședința din 27 Iunie 1877 elevul Petre Petrișor a recitat poezia „Balcanul și Carpatul“. Merită amintit faptul că această poezie a scris-o Alecsandri în 14 Mai 1877, după ședința Camerei în care s'a proclamat Independența României (9 Mai 1877).¹⁾ În timp de o lună și jumătate poezia ajunge la Bala-Mare, unde e declamată într'o ședință a Societății de Lectură.

În Procesul-Verbal al ședinței din 20 Iunie 1877 citim între altele următoarele: „M. O. D. St. Popu, înștiințează adunarea că a binevoit a procura o serie de opuri a lui Vasiliu Alecsandri și Constantin Negruzzi din București“. Acest lucru s'a și îndeplinit căci la ședința din 27 Iunie 1877 se spun următoarele: „M. O. D. Ștefanu Popu a prezentat adunării cărțile procurate, zece volume, scrierile escelintelui poet

¹⁾ V. Alecsandri: *Poezii II*. Comentate de E. Rădulescu-Pogoneanu, pg. 419. Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1940

Vasiliu Alecsandri și a lui Constantin Negruzzi. Spesele procurării au fost 27 fl. 71 cruceri v. a.”

Iată cum, în măsura în care creștea dragostea pentru opera lui Alecsandri se simțea tot mai mult lipsa ei.

Afară de poeziile citate s’au mai recitat și altele din Alecsandri. În multe locuri se spune numai că „au perorat următorii:” Se indică apoi numele celor care au declamat fără a se indica titlul sau autorul poeziei declamate.

Afară de aceasta din Satu-Mare ni s’au păstrat procesele-verbale numai dintre anii 1862—1866, iar dela Baia-Mare dintre anii 1869—1877. Ce s’a făcut după acești ani, nu mai știm. Bănuim însă că poezia lui Alecsandri a fost tot mai mult gustată căci după anul 1878, care l-a adus gloria concursului dela Montpellier, numele poetului, trecând hotarele strămate ale țării sale, a umplut de mândrie sufletele românești din toate ținuturile.

În ședințele și manifestările Societăților de Lectură amintite, poeziile lui Alecsandri au exaltat și frământat sufletele tinere ale unei generații, care a știut să-și facă datorita către neam. Aceste versuri și cântece au răscolit și trezit din amorțeală sufletele românești la un hotar al neamului nostru, unde se simțea mai multă nevoie de aceasta. Ele au „înseninat și descrescit frunțile în preajma jertfei de mâine”. Și pentru această reglune se potrivesc admirabil cuvintele nemuritorului Goga: „Zi cu zi, an cu an, Alecsandri a fost neobositul pedagog al simțirei românești care cu glas vrăjit a turnat în inimi optimism constructiv și credință”.¹⁾ Astăzi, când se țese din nou istoria neamului nostru, versurile lui Alecsandri să fie un memento pentru nepoții acelor care cu atâta ardoare le recitau în epoca de care am amintit, iar pentru noi — cel alungați vremelnic de acolo, — un îndemn de întărire în credința apropiată dreptății a neamului nostru. Efectul lor salutar să-și producă și asupra generației de astăzi roadele ce le-au produs în generația contemporană poetului.

VASILE SCURTU

¹⁾ O. Goga, *Precursori*, București 1930. Editura „Cultura Națională”. pg. 59.

CRONICI

I. L. CARAGIALE ȘI TRANSILVANIA

În bogata sa biografie a lui I. L. Caragiale, d-l Șerban Cioculescu consacră un capitol întreg legăturilor autorului *Scrisorii pierdute* cu Ardeleni.¹⁾ Sunt înșirate aici și comentate cu o adâncă și justă pătrundere a psihologiei marelui scriitor și a realităților de dincoace de Carpați, numeroase informații, multe din ele inedite, privitoare la prietenii lui Caragiale cu Ardeleni, la participarea lui la viața culturală și politică, precum și la felul în care a fost apreciat omul și opera în Ardeal. Din acest capitol se poate constata cum aceste raporturi, dacă au existat în tot cursul vieții lui Caragiale, înainte de moartea lui, începând cam de pe la 1906, ele s'au intensificat până la proporțiile unui adevărat cult pentru acela, pe care toată lumea îl numea acum familiar „Nenea Iancu”. La rândul lui, Caragiale, care se încălzea anevoie, a început să facă un loc tot mai larg în inima lui Transilvaniei, oamenilor și problemelor ei. Făcea popasuri dese dincoace de Carpați, își spunea cuvântul în luptele politice și culturale, se lăsa răpit de proiecte literare și publicistice în strânsă legătură cu viața Românilor ardeleni.

Caragiale s'a bucurat de privilegiul pe care îl au puțini scriitori, cu o viață mai lungă — mai ales scriitori români — de a-și păstra luciditatea spiritului și prospețimea sufletului până în clipa sfârșitului. Acest privilegiu l-a făcut să aibă o linie ascendentă a vieții, urcându-l, în momentul părăsirii acestei lumi, pe o adevărată culme spirituală și etică. Nu ne-au rămas din această perioadă a vieții lui opere de o întindere mai mare, cele câteva povestiri, nuvele și articole care ni le-a dat sunt turnate însă în bronzul unei desăvârșiri clasice. Din această epocă avem apoi cele mai multe amintiri despre verva lui cu adevărat legendară, neegalată de niciunul din scriitori români. Dacă nu ne-ar fi lăsat apoi decât articolele din broșura 1907, *din primăvară până în toamnă*, cea mai crudă și mai amară oglindă a ciocoimii noastre, care nu poate fi egalată, în sfânta ei indignare, decât de *Question économique* a lui Nicolae Bălcescu, și ar fi destul pentru a judeca simțul

¹⁾ Șerban Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, București, 1940, p. 380 și urm.

lui social și moral — supremul criteriu de apreciere a unui om — în adevărata lui lumină.

La toate aceste dovezi se alătură legăturile lui cu Transilvania. Mărturiile de admirație sinceră care i s'au arătat de Românii ardeleni, icoana vieții românești de aici, ajunsă la începutul acestui veac atât de înfloritoare, au cucerit neînduratul critic până la înduioșare, l-au umplut de încredere în destinul românesc.

E ciudat cum la cele două capete ale vieții spirituale ale unuia din cele mai luminate capete românești se află Transilvania. Intre puținii oameni pe care i-a respectat Caragiale și cărora le-a păstrat o amintire neștearsă, este întâiul lui dascăl, ardeleanul Baził Drăgoșescu, unul din numeroșii dascăli de dincoace de Carpați, pribegi în Principate. Drăgoșescu a introdus, pe acest neîntrecut meșter al stilului, în tainele limbii noastre, sădind, în frageda lui inimă, o aprinsă dragoste pentru ea. Iar la sfârșitul vieții stă prietenia cu Coșbuc, Goga și conducătorii politici, admirația neprecupețită a întregii intelectualități ardeleni.

Făcând portretul dascălului său ardelean dela Ploești, povestind cu o rară putere de evocare vizita Domnitorului Cuza la școala lor, Caragiale spune că „Așa entuziasm n'am văzut altul de-atunci și cred că numai odată s'ar mai putea vedea; dar acea odată, sunt prea bătrân ca s'o mai sper a apuca... Imi pare destul de rău de asta, dar nu atât de rău, cât dacă n'ași crede că alții, mai târziu ori mai curând, tot o vor apuca; fiindcă, de sigur, cine gândește că are să scape de asta, se amăgește; căci de asta n'are să scape, decât atunci când Oltul și Mureșul or să pornească a curge de-a'ndărătele, dela vale la deal, către Munții Ciucului, de unde izvorăsc din acelaș sân adânc — și nici atunci!” (*Opere*, ed. Cioculescu, vol. IV, p. 130—131.)

Iar altă dată, vorbind de Zece Mai, cea mai mare sărbătoare a neamului nostru, el spune:

„Una numai, numai una ar mai putea fi tot așa de mare. Omul care scrie aceste rânduri a trecut de jumătatea drumului vieții... Poate oare dânsul îndrăzni să roage pe Dumnezeu a-i mai da zile să apuce și acea altă mare sărbătoare?”

„Ar fi oare cu puțință ca, mai înainte de a părăsi eu lumii acesteia cece am avut din această lume, pentru a duce alteia ce este al aceleia, să văză ochii mei bătrâni acea nouă minune a voinții Domnului?”

„Oricum, Doamne, dacă mie nu mi-e dat să intru în pământul făgăduinții, să auz trâmbițele cântând și să văz zidurile Ierichonului surpându-se în fața soarelui ce s'a oprit în cale din porunca ta, fă-mă s'adorm pe drum cu speranța că aceea ce nu mi-a fost dat mie, fiilor mei le va fi dat!” (*Ibidem*, vol. V, p. 164.)

Am reprodus aproape în întregime aceste două momente, în care Caragiale își arată credința în unitatea națională pentru că, prin accentul lor de sinceritate și avântul lor profetic, ne prezintă o lature a caracterului marelui dramaturg nu îndeajuns pusă în lumină până la monografia d-lui Cioculescu. Legenda a făcut din Caragiale un prototip al omului ireverențios. Acest om avea însă credințe tari și statornice. „De când e lumea — spune el într'un început de istorie a Romei, păstrat în manuscris — altă putere mai mare n'a avut omul decât credința și nici n'are să aibă vreuna mai mare cât va fi lumea.” (*Ibidem*,

vol. III, p. 325.) Slavici, în *Amintirile* lui, îl apropie de Eminescu, tocmai pentru puterea credinței pe care o găsea în amândoi acești aleși ai geniului românesc, între temperamentele și concepțiile de viață ale cărora era deosebirea dintre apă și foc.

Unitatea națională făcea parte dintre aceste credințe, căreia contactul cu Ardealul dela sfârșitul vieții i-a dat certitudinea unei legi a naturii, de care nu e chip de scăpare. Autorul lui Marius Chicoș Rostogan a putut constata cum rasa acestui erou al lui, dacă n'a dispărut cu desăvârșire dincoace de Carpați, era copleșită de o generație între scrisul și vorba căreia și a celei din Regatul liber nu e nici o deosebire; și a putut, mai ales, vedea, cu propriii ochi, o țărănime a cărei vigoare trupească și sufletească era cea mai puternică garanție a rezistenței și biruinței care va veni. La serbările dela Blaj ale semicentenarului Astei (1911) — cele mai grandioase serbări ale românismului din Transilvania până la Unire — cea mai mare plăcere a lui Caragiale, care a luat parte la ele, a fost priveștița zecilor de mii de țărani ce umpleau piața și străzile orașului dela gura Târnavelor. S'a plimbat printre ei, a stat de vorbă cu ei, admirându-le bunul simț, ținuta și demnitatea națională. „Țăranii ăia curați în haine de sărbătoare — spune el unui Ardelean, care-l vizitează la Berlin — mi-au făcut o impresie adâncă. N'o s'o pot uita niciodată.” (*Românul*, Nr. 133 din 1912.)

Icoana Ardealului din acel timp a zugrăvit-o în culori liniștite, de o discretă căldură, cu o sfătoșenie de bătrân înțelept, în articolul *Sărbători măhnite*, publicat în *Românul* dela Arad dela 23 Aprilie 1911. (Cf. *Opere*, vol. V, p. 201 și urm.) Un călător rătăcit cere adăpost, pe o vreme de urgie, la o casă străină. Casa aceasta și stăpâna ei e Transilvania. Iată cum ne-o înfățișează Caragiale:

„A! ce chibzuită așezare de oameni cuprinși! ce frumoasă casă, caldă și luminoasă! și bogată, cum spune înțeleptul din vechime, „nimica de prisos și toate cele de trebuință”... și ce prietenoasă întâmpinare! Iar stăpâna — ce mândrețe de femeie! Ce înfățișare deosebită: cinstie din creștet până 'n călcăie; liniște și armonie în mișcări!... și prestigiul acela al nobilității, cu atât mai strălucitor, cu cât vrea să se învâlue în severă modestie!

„Iartă-mă, gazdă bună, am zis, că 'ndrăznesc să 'ntreb: a dumitale-i casa asta?”

„A mea, domnule, din moși strămoși, de nu se mai ține minte când...”

„Să trăiești, s'o stăpânești! că, drept să-ți spun, frumoasă casă ai.

„Frumoasă... e frumoasă, nu zic, și tocmai de aia o iubesc, domnule, și nu vreau să mă despart de ea!... în zidurile ei sunt atâtea și atâtea aduceri aminte de lupte grele și amare necazuri... Ei! Domnule, casa asta are poveste veche și nu prea veselă... Temeliile ei sunt din pământul de-aici, plămădit cu sudori, cu lacrimi, cu sânge de a lor mei... Cum să nu țin eu la casa asta?”

Iar, mai departe, vrednica gazdă grăește:

„Eu, cum ți-am spus, stăpânesc din străvechi locul meu și casa mea, asta care o vezi. Dar n'am fost nici odată liniștită; am avut și am încă nește protivnici puternici, care îmi tot tăgăduesc dreptul meu și mereu mă prigonesc fără milă. De amar de vreme, câte odată am

luptat, câte odată am suferit, și mai de multe ori am răbdat; cât? știu numai eu și numai Dumnezeu știe. Numai El! Numai nădejdea în sfânta lui dreptate, care odată și odată va să vie să 'ndrepte nedreptățile oamenilor, — numai ea m'a ținut, m'a întărit; că, aminteri, mă prăpădeam de mult, și, pe risipa bătrânelor mele temelii și-ar fi înălțat protivnicii trufașele lor palaturi.

„Și eu, Dumnezeu mi-e martor, nici o clipă n'am dorit a încălca dreptul cuiva; numai atâta am vrut, să fiu lăsată în casa mea a munci, a-mi lumina mintea și a-mi ridica sufletul, ca să arăt ce ajutor ași putea aduce și eu la fapta mare a binelui și a mai-binelui, pe care a poruncit-o Dumnezeu omenirii.“

Altă dată, cam în aceeași vreme, se gândea să scrie despre această „gazdă“ și despre „casa“ și neimpăcații ei protivnici, o dramă, brodată pe un episod din *Eneida*, în care regina Didona își varsă neimpăcata ei ură și dorință de răzbunare împotriva hoardelor asiatice. Iată celebrele versuri ale lui Virgiliu, în traducerea lui Coșbuc:

„Răzbunător de s'ar naște oarecine din oasele mele, care cu fier și cu foc să gonească ale Asiei roiuri. azi și de-a pururi și-oricând mai găsise-vor brațe prin veacuri! Maluri cu maluri în luptă, și valuri cu valuri să geamă; taberi cu taberi, și 'n veci să se bată și ei și nepoții.“ (Coșbuc, *Amintiri despre Caragiale*, în *Flacăra* din 1 Dec. 1912.)

Cu toată bogăția lui, capitolul închinat de d-l Cioculescu relațiilor lui Caragiale cu Ardeleni este susceptibil de unele completări. Fiind cel dintâi biograf al lui Caragiale, d-sa n'a putut explora întreg materialul, cu tot interesul și marea dragoste pe care o arată pentru tot ceea ce are vreo legătură cu marele scriitor. Nu știu câte surprize ne mai rezervă arhivele privitor la viața Eminescu, atât de copios cercetată până acum. Cu siguranță însă că, în privința lui Caragiale, aceste surprize vor fi numeroase și pline de interes. Socoțim deci, biografia d-lui Cioculescu un punct de plecare, un stimulent puternic pentru cercetările viitoare — între care ale d-sale vor ocupa un loc de întâietate — pentru studiul vieții și operii scriitorului român.

Dăm, în cele ce urmează, câteva date noi privitoare la capitolul amintit din biografia d-lui Cioculescu.

Între prietenii lui Caragiale trebuie așezat și profesorul brașovean I. C. Panțu (1860—1927). Scriitor de factură realistă, mare admirator al Junimei și unul din agenții ei principali în Ardeal, colaborator asiduu la ziarele și revistele de dincoace de Carpați, și chiar la *Convorbiri Literare*, autor al unor nuvele și romane, care s'au bucurat de oarecare reputație la sfârșitul veacului trecut, Panțu a fost un factor al vieții literare ardelenene, a cărui valoare n'a fost scoasă încă suficient scoasă în evidență.

Prietenia cu Caragiale s'a desvoltat probabil în urma legăturilor lui cu cercurile junimiste. Dovadă despre ea este scrisoarea inedită, pe care o publicăm mai jos în întregime:

„București, 21 Martie 1892.

„*Frate Panfule,*

„Pentru buna ta scrisoare și pentru serviciul ce mi-ai făcut, îți mulțumesc din inimă. Nu-ți pot exprima plăcerea ce mi-au făcut cuvintele tale incurajatoare: când am aprobarea unui cerc așa de inteligent ca al vostru, se înțelege că trebuie să fiu mândru, și nimic nu e mai necesar pentru un om de spirit, strivit de mulțimea neghiobilor și răilor, decât mândria; în mândrie și în dispreț e mântuirea celui maltratată sau nebagat în seamă de aceia pentru a căror luminare lucrează el, storcându-și mintea și sufletul.

„Așa e de adâncă această simțire la mine încât iată pentru ce anume îți scriu, scurt și cuprinzător:

„Ar fi posibil să trăiesc eu cu nevastă-mea în Brașov dând lecții — eu de limba franceză și cea română și pentru începători în familie, iar nevastă-mea de limba engleză, franceză și de piano? — Am încercat s'o fac asta la Sibiu acum un an. Sibienui nu m'au incurajat indetul să fac acest pas. Dacă s'ar putea și în ce măsură ar avea această posibilitate, te întreb eu pe tine, căruia sunt sigur că nu ți-ar plăcea să fim împreună. Ar fi o mare satisfacere pentru mine, ca o lucrare mai largă, o lucrare la care gândesc și pentru care am adunat material destul, s'o pot scrie afară din țara românească, unde de-atâta vreme puternicii deosebiți ce s'au perândat la putere vor, sistematic, sub fel de fel de cuvinte, să mă țină într'o poziție umilitoare și inferioară.

„Un exil voluntar mi-ar da multă energie de lucru, mai ales că m'aș afla într'un așa inteligent cerc ca al vostru. Eu fac apel dar la voi toți, la tine în deosebi, să mă ajuți în pasul ce voiu să fac. Aștept răspunsul tău și te rog să primești asigurarea celor mai bune sentimente din partea vechiului tău

I. L. Caragiale

București."¹⁾

Strada Pitaru Moșu 17,

Scrisoarea are nevoie de câteva comentarii. Ea este izvorită dintr'o mare amărăciune. Cu un an înainte, Caragiale concurse la un mare premiu al Academiei Române. Membrii înaltei instituții, stimulați mai ales de D. A. Sturdza, au refuzat premiul, cu o majoritate de 20 voturi contra 3, pe motive că opera lui este imorală și antinațională. Probabil, îndată după această lovitură, Caragiale va fi încercat să se mute la Sibiu — așa cum spune în această scrisoare. Dar incidentul dela Academie n'a fost singurul care i-a amărit traiul la București. La începutul anului în care a trimis această scrisoare, a urmat ruptura lui Caragiale cu Junimea, ruptură care a luat aproape proporțiile unui scandal public. Ostracizat cum se simțea aproape de toate cercurile politice și literare, nu e mirare că, cu firea lui impresionabilă, se gândea să se exileze la Brașov.

„Cercul” căruia se adresa pentru a-i cere sprijinul trebuie să fi fost alcătuit din tinerii junimiști și tribuniști — ceea ce era cam tot una — din acest oraș unde ideile „direcției noi” au fost simpatizate dela cele dintâi manifestări ale acesteia. Afară de I. C. Panțu, din acest „cerc” trebuie să fi făcut parte Andrei Bârseanu, viitorul președinte al „Astrei”, Virgil Onițiu, fostul director al liceului și numeroși din profesorii școalelor brașovene. Acest grup nu numai că nu era ostil criticii sociale și „roștogane”, ci, dimpotrivă, o savura și o cultiva cu mult duh, dându-și seama de calitatea și utilitatea ei națională. Virgil Onițiu a publicat în *Tribuna* din Sibiu, începând cu

¹⁾ Copie după originalul păstrat la Biblioteca Universității din Cluj-Sibiu, Colecția Andrei Bârseanu.

anul 1888, schițele reunite în volumul său *De toate* (1897), în care, probabil având de model pe Caragiale, dar cu o reală originalitate și cu mult duh își bătea joc de burghezia în formație din Transilvania.

Incepând de prin 1890, cercul cititorilor și admiratorilor ardeleni ai lui Caragiale trebuie să fi crescut mereu. El trebuie să fi fost lărgit mult de apariția nuvelor și a schițelor. Se știe că *Roma invinsă*, drama lui Parodi, în traducerea lui Caragiale, a fost publicată în „Biblioteca Tribunei” din Sibiu. Ea a fost însă reprodusă aici din foiletonul ziarului, unde a fost publicată în întregime în 1887 (Nrele 253-270). În același foileton au fost retipărite, după *Convorbiri Literare*, nuvelele *O făclie de Paști* (Nrele 181—182 din 1889) și *Năpasta* (Nrele 19—26 din 1890). Și reproducerile trebuie să se fi înmulțit, mai târziu. Colaborarea lui Caragiale la periodicele conduse de Ardeleni (*Vatra, România Ilustrată*, etc.), trebuie să-i fi crescut mult încrederea și simpatia dincoace de Carpați. Prietenia lui, încă înainte de 1900, cu Slavici, Coșbuc, A. C. Popovici, i-a câștigat și pregătit terenul.

Numai astfel ne putem explica interesul destul de timpuriu pentru teatrul lui, cu toate că mediul și limba acestui teatru erau anevoe de înțeles și gustat dincoace de Carpați.

Iată câteva date, culese din *Anuarele Societății pentru Fond de Teatru*, privitoare la piesele jucate și la data și localitățile unde au avut loc reprezentațiile:

În 1899, se joacă, la Lunca: *O noapte furtunoasă*,

În 1900, la Brad: *O noapte furtunoasă*.

În 1901, la Lipova: *Conu Leonida*.

În 1902, la Lipova: *O noapte furtunoasă*.

În 1903, la Năsăud: *Conu Leonida*, iar la Săcele: *O noapte furtunoasă*.

În 1904, la Bucium-Sașa: *Năpasta*, la Dobra: *O noapte furtunoasă*, iar la Bran: *Conu Leonida*.

În 1905, la Târlungeni (jud. Brașov): *Conu Leonida*, la Brașov, Bran, Viștea, Cernat și Feldioara: *O noapte furtunoasă*.

În 1906, la Brașov și Tohanul-Vechiu: *Năpasta*, la Brașov și Bod: *Conu Leonida*, iar la Bucium-Sașa: *O noapte furtunoasă*.

Numai până la acest an se dau date statistice despre reprezentațiile diletanților din Transilvania, în *Anuarele* amintite. Cu siguranță însă că numărul reprezentațiilor a crescut. Firește, calitatea lor lăsa mult de dorit.

Doar la reprezentațiile lui Zaharie Bârsan, din 1906, Ardelenii au putut vedea un Caragiale mai apropiat de adevăr; precum și cu prilejul turneului din 1913, a ansamblului Antonescu, în fruntea repertoriului căruia stătea *Năpasta* și *O noapte furtunoasă*.

Aceste străduințe, pe lângă faptul că au arătat admirația în creștere a Ardelenilor pentru cel mai mare dramaturg român, au pregătit terenul pentru ca, la fericita plinire a vremurilor — în care autorul *Scrisorii pierdute* a nădăjduit cu atâta putere — când Românii ardeleni vor putea să aibă un teatru național propriu, capabil să satisfacă cele mai pretențioase exigențe artistice, Caragiale să devină cel mai jucat autor român. Într-o statistică făcută de noi, din 1919 până în 1931, piesele din repertoriul lui Caragiale au fost jucate, pe scena Teatrului

Național din Cluj, de 61 de ori, pe când nici unul din ceilalți autori români n'a putut atinge nici măcar 20 de reprezentații (*Boabe de Grâu*, III, 1932, p. 36). Singură *Scrisoarea pierdută* a fost jucată de 41 de ori! Și ce reprezentații, ce săli pline, cu un entuziasm neuitat! Conu Trahanache, Cațavencu, Farfuridi și celelalte nemuritoare personaje au devenit familiare tuturor. Celebrele lor discursuri, replici și sentințe sburau din gură în gură.

Cu I. L. Caragiale s'a petrecut în Transilvania același fenomen ca și cu Alecsandri și Eminescu. După rezerva și chiar ostilitatea dela început, ei au cucerit, în această provincie, toate straturile sociale, atingând proporțiile unui cult de o adâncime și răspândire neegale în celelalte provincii românești. Așa este Transilvania... Se pornește anevoe, dar odată cucerită, participarea ei devine totală și definitivă.

ION BREAZU

O CARTE ITALIANĂ DESPRE ȘCOALA LATINISTĂ

Este pentru noi, Români, o ocazie din cele mai plăcute de a arăta toată simpatia și toată recunoștința noastră streinilor care, împinși numai de setea de a ne cunoaște, fără prejudecată și fără porniri dușmănoase, ne cercetează țara, istoria și produsele sulletești și, întorși acasă, împărtășesc conaționalilor lor, fără părtinire, cinstit, prin graiu viu sau în scris, ceea ce au văzut și au constatat. Ospitalitatea românească, oficială și particulară, a fost și a rămas încă nelimitată față de toți învățații și studenții streini veniți să ne cerceteze, chiar dacă unii dintr'ânșii s'au arătat mai târziu nedemni de stima, de prietenia și de atenția noastră. Nu-i vom uita pe aceștia din urmă, dar cu atât mai mult păstrăm pentru totdeauna o bună amintire și mulțumim călduros celor care, trăind alături de noi, sau printre noi, ne arată și mai târziu că ne iubesc și ne cinstesc, așa cum fac unii din tinerii italieni care ne cunosc.

Unul dintre aceștia este d-l Mario Ruffini, fost lector de Limba italiană la Universitatea din Cluj, acum docent la Universitatea din Torino. După o serie de studii și articole asupra culturii, literaturii și limbii noastre, pe care, — ca fruct al unei harnice activități de cercetător, întreprinse repetit la noi — le-a scris în italienește, în cei din urmă zece ani, dânsul ne face acuma plăcuta surpriză de a da la lumină, pentru publicul cult italian, o lucrare asupra uneia din cele mai luminoase epoci din istoria noastră culturală, asupra Școlii latiniste. Lucrarea, *La scuola latinista romana (1780—1871)*. *Studio storico-filologico* (Roma, 1941) a apărut în colecția „Piccola biblioteca romana” (Nr. 8), condusă de harnicul nostru propagandist în Italia, profesorul Claudiu Isopescu.¹⁾

¹⁾ În aceeași colecție au mai apărut: Nr. 1. Lucia Santangelo, *Giorgio Coșbuc nella vita e nelle opere*; 2. Anna Colombo, *Vita ed opere di Ion Luca Caragiale*; 3. Marcello Camilluci, *La vita e l'opera di Panait Cerna*; 4. Anna Giambruno, *Un naturalista rumeno: Livio Rebreanu*; 5. Claudiu Isopescu, *La stampa periodica romeno-italiana in Romania e in Italia*; 6. Lena Maria Bevilacqua, *Emilio Gârleanu nella vita e nelle opere*; 7. Walter Rocatto, *I. Al. Brătescu-Voinești novelliere*.

Lucrarea d-lui Ruffini nu aduce fapte necunoscute și vederi nouă asupra școlii latiniste, dar este în schimb un util instrument de orientare pentru publicul cult italian asupra mișcării spirituale care a inițiat epoca noastră modernă în studiile de istorie și filologie românească, care a pus în circulație și în occident, cu competență și amploare, problema originii limbii și continuitatea noastră pe aceste meleaguri și a creat la noi în Ardeal, în mase largi, conștiința românească și mândria descendenței romane. Scrisă cu căldură și concisiune, lucrarea d-lui Ruffini va fi de sigur bine primită de cititorii italieni care se interesează de trecutul nostru cultural.

În introducerea (p. 5—23) în care se prezintă succint antecedentele istorico-culturale din Principate la epoca pe care o studiază, am fi dorit ca autorul să dea un cadru cât de sumar asupra preocupărilor spirituale italiene din veacul al XVIII-lea, care au putut să influențeze direct pe tinerii ardeleni, trimiși la studii în Italia. În partea întâi a lucrării se înfățișează doctrina istorică a școlii latiniste, se prezintă în colorii foarte simpatice figura și opera istorică a lui Samuil Micu Clain, a lui Șincai și a lui Maior; în cea de a doua parte se cuprinde doctrina filologică, se rezumă priceput ideile cuprinse în opera celor trei fondatori ai școlii latiniste, se arată și influența lor asupra scriitorilor ardeleni neuniți contemporani, descriindu-se biografia și activitatea filologică a lui I. Molnar, D. Eustatievici, R. Tempea, P. Iorgovici, D. Țichindeal și Gr. Obradovici, pe aceea a lui Șt. Crișan, a macedoromânilor Gh. C. Roja și M. E. Boiagi, pe aceea a „epigonilor” V. Coloși, I. Corneli, I. Budai-Deleanu, Gh. Săulescu, a lui Treboniu Laurian și Timotei Cipariu și pe urmă pe aceea a lui Eliade Rădulescu și Aron Pumnul. Concluzia autorului: „Momentul culminant al școlii latiniste coincide cu gândirea lui Maior, întru cât într’ânsul putem vedea nu numai pe filolog și pe istoric, ci și pe cel mai de seamă creator de energii, dela care pornește renașterea literară a Românilor ardeleni” (p. 187), argumentele, aduse de Maior spre a apăra realitatea continuității poporului român în Dacia... sunt aceleași și astăzi la distanță de un veac” și „au importanță istorică și filologică, fiindcă de concepția continuității... romanizațiilor în Dacia Traiană după părăsirea [ei] de către Aurelian, depinde și aceea a continuității latine a limbii române”; și dacă lui Maior i se datoresc aceste merite, toți cei trei creatori ai curentului latinist „au dat naștere deșteptării culturale nu numai la Românii ardeleni, ci și la cei din Muntenia și din Moldova”; „din lucrările lor științifice țâșnea sufletul lor fierbinte de apostoli, de creatori de energie, care vorbea Românilor disprețuiți și lipsiți de libertate despre originea lor nobilă, despre drepturile lor istorice și de o misiune culturală” (p. 188); „aprinzând astfel în fantezia cetitorilor curcubeul nădejzii în timpuri mai bune” (p. 189). Găsim în lucrarea lui Ruffini pasagi în care se prezintă sugestiv, cu toată simpatia, figurile de apostoli pe care le urmărește: „Făcut baron al Impărăției [Inochentie Micu Clain] cu dreptul de a lua parte la ședințele dietei, a rezistat cu bărbăție la insultele nobililor celor trei națiuni, a căror ură nu știa să cinstescă nici măcar haina preoțească și demnitatea sacerdotală a episcopului... El nu era omul care să se mulțumească cu o diplomă de nobilitate, cu favoruri și privilegii personale: cu totul

alt caracter avea acest episcop catolic, care lupta în folosul poporului său pentru un ideal de dreptate umană în numele dreptății dumnezeiești" (p. 18). „Strein de criticile confesionale răutăcioase, [S. Micu Clain] vedea lucrurile și faptele dela înălțimea spiritului său, de deasupra mărunțișurilor vieții de toate zilele; interesul său permanent, centrul studiilor sale, temeiul activității sale erau nevoile și aspirațiile poporului său", pe care „le pune în lumina istoriei, le leagă de trecutul poporului pentru a cărui origine e mândru; din această mândrie face un act de credință pentru viitor". „Dar acea bunătate a sa în a po-vesti, acel fel grijuliu de a ne conduce, cu răbdarea unui tată sau a unui bunic, în istoria străbunilor, acel fel de a vorbi potolit și liniștit al omului care are lumina unui adevăr interior, ni-l face simpatic, mai apropiat de noi decât ceilalți doi [Șincai și Maior], care-i sunt superiori, adevărați luptători în argumentația și în caracterul lor dur, puternic, aspru" (p. 49—50.) În rezumat: mișcarea latinistă „e o mișcare largă, profundă, plină de roade, care va ajunge să se impună din punct de vedere cultural în sec. XIX-lea în toate provinciile românești și va stăpâni toată istoria culturală română contemporană". La naștere „pe un pământ supus streinului, din mijlocul unui popor umilit și părăsit, alcătuit din țărani reduși la condițiunea de robi legați de pământ, conduși sufletește de preoți, în parte legați și ei de pământul dătător de hrană neindestulătoare". Asemenea pasagii de caldă și justă prețuire se găsesc în tot cuprinsul cărții lui Ruffini. O bibliografie limitată la studiile cele mai de seamă dela noi în legătură cu materia tratată se dă la sfârșitul fiecărui capitol.

Câteva din scăpările din vedere, care ar trebui ținute în seamă la o eventuală nouă ediție, sunt următoarele:

Dosofteiu, „începătorul poeziei culte române" (p. 6), autorul Psaltirii în versuri (p. 168) n'a fost patriarh (ib) la Ierusalim (p. 125), ci Mitropolit al Moldovei, mort la 1693; este aceeași persoană cu „metropolită Dositeu" amintit la p. 35.

Ne-am obișnuit să considerăm, ca valoare, — și pe drept cuvânt — pe cronicarul Ioan Neculce pe o treaptă egală cu cronicarii sec. XVII și deci e greșit să fie pus alături de Axinte Uricariul, de Mustea, etc. (p. 7).

Cred că se dă (p. 12) o importanță exagerată consulatelor streine din Principate ca factori de „occidentalizare" la noi în sec. XVIII; acești factori au fost mai curând ceilalți amintiți de autor.

Mitropolitul scos din scaun la 1643 nu se chema *Ilie Forest* (p. 15), ci *Iorest*.

E greșit să se susțină că traducerea *Bibliei dela București* (1688) este inferioară *Noului Testament* dela Bălgrad (1648) (p. 40). Că în cea dintâi se găsesc expresii greoaie și barbarisme numeroase e un fapt notoriu; asemenea forme se găsesc însă într-o mai mare măsură în *Noul Testament*.

Indrăgi-te-voiu, Doamne (Psalmul XVII, 1) din *Biblia dela București*, nu exprimă, cum zice autorul (p. 39), sensul de „amor carnale", căci în românește a *indrăgi* nu are numai sensul de „a (incepe a) face dragoste cu cineva" ci mai ales acela mai general de „a simți

atracție și dragoste pentru cineva", „a începe să iubești", cum arată o mulțime de exemple citate în *Dicționarul Academiei*. Cred de asemenea că nu faptul că ar fi fost impropriu verbul *izbăcni* din Psalmul XVIII, 2 (din aceeași *Biblie dela București*): *zioa zilii va izbăcni cuvânt*... a făcut pe Clain să-l înlocuiască cu *spune*, ci împrejurarea că înțelesul acesta figurat a lui *izbăcni* (= izbucni) era puțin cunoscut, în sec. XVII—XVIII, mai ales în Moldova. După *Dicț. Acad. Rom.*, el se atestă la Dosofteiu, la M. Costin și la Cantemir.

Să se corecteze de asemenea: *142 ani* (p. 66) dela compilație până la tipărirea *Hroniceii* lui Șincai, la 1853, în *42 de ani*.

Pers. I dela indic. sing., *eu esc* (= eu sunt), cunoscut azi în Banat, nu cred că „poate e vorba de sufixul [lat.] — *esco* al verbelor incoative" cum spune autorul (p. 109) după Streller (*Jahresber* IX 5), ci e o analogie după persoana a II, *ești*, cum a arătat Ascoli (*Studi critici*, 68). Forma la noi nu e un neologism introdus de Maior din dial. macedoromân, unde se cunoaște de asemenea (cf. Capidan, *Aromânii*, p. 486, 488), ci acolo și la noi e vechiu.

Nu este, de asemenea, just să se spună că verbul a *amâna* cu sensul de a „întârzia" este un împrumut aromân, introdus la noi de Maior, spre a înlocui pe slavul *a zăbovi* (p. 109), deoarece, e cunoscut în cele mai vechi texte românești: Psalt. Scheiană, Coresi, Dosofteiu, etc., deci mult înainte de Maior.

Greșit spune autorul că verbul *lipsi* are la noi numai sensul de „mancare" (= a nu fi de față (p. 110) și nu și acela de „a-i fi necesar" pe care-l are forma *a-i lipsi*.

O eroare de tipar: *vezerdea* (p. 111) pentru *vezedea* (= *beizadea*).

Forma pron. pen. pers. I, *io* (în loc de *eu*) nu e o „adopțiune" neologică din Banat datorită „identității cu forma pronominală italiană" (p. 111), ci este, simplu de tot, forma atonă a pronumelui *eu* (rostit *ieu*).

Ream vedea nu se poate traduce prin „avessi visto", ci prin „avremmo visto" (= am fi văzut, vedeam), formă veche românească, compusă din imperfectul verbului *a vrea* și infinitivul (pentru care cf. Densușianu, *Hist.* II/2 p. 230—231). În nici un caz, Maior nu înlocuiește cu această formă pe *să am vedea*, cum spune autorul (p. 111).

Forme terminate în —ție, ca *aprobație*, *nație* (p. 112) nu sunt de proveniență italiană directă la noi, ci sunt infiltrate prin filiație rusească (pentru care cf., C. von Sanzewitsch, în *Jahresber.* II 193 ș. u.). Nu e italiană, ci germană, la noi forma *națion* (p. 113).

Localitatea *Nagyág* (din Jud. Hunedoara), unde Coloși fusese „paroh greco-catolic" este identică cu *Săcărămb*, unde același Coloși ajunsese „paroh și protopop" (p. 154).

Forma *naranciuri* (azi *noroance*) = „portocale", nu e de origine direct italiană (p. 159), ci e venită la noi prin filieră ungară: *narancs*.

E greșit să se spună (p. 160) că grafia, *eu punu, tu puni, el pune* (din *Gramatica* lui Budai Deleanu), reprezintă o pronunție deosebită, fiindcă aceste forme (inclusiv *tu puni!*) sunt cunoscute popular, în Ardealul vestic și în Banat și azi.

CONTRIBUȚII ARDELENE LA ISTORIA ȘTIINTELOR

Între științele biologice mai întâi s'a cultivat la Români în mod științific botanica. Oameni ca Anastasie Fetul, Dimitrie Brândză și Dimitrie Greceanu au pus în Țara veche bazele științei botanice românești. Lucrările lor sunt și au rămas până astăzi, fundamentale. În rândul acestor desțelenitori intră și Ardeleanul Florian Porcius.

Este deci explicabil, că atunci, când s'a început să se scrie la noi despre trecutul științelor românești iarăși, Botanica noastră a fost mai întâi tratată din punct de vedere istoric. Fetul, Grecescu și Ioan Simionescu ne-au dat — înainte de 1914 — cele dintâi sinteze în direcția aceasta.

Odată cu înființarea Universității din Cluj, a luat ființă în capitala Daciei superioare, mulțumită competenței, energiei și spiritului creator al profesorului Alexandru Borza, un centru de cercetări botanice, care, torcând mai departe firul tradiției din vremea lui Florian Porcius, ne-a dat realizări uimitoare și trainice.

Universitatea Clujană a avut, dela înființarea ei, unele particularități, care i-au dat o notă specifică, atât în ceea ce privește învățământul, cât și creațiunea științifică. Între acestea se înnumără și încadrarea Facultăților de Știință și Medicină în noua mișcare de istorie și filosofie a științelor, devenită atât de viguroasă în occidentul Europei dela sfârșitul războiului mondial încoace. Azi contribuția Clujului la istoria științelor este deosebit de apreciată de specialiștii străini. Filosofia științei și problema gândirii magice (Lucian Blaga), istoria matematicii (Petru Sergescu), istoria geografiei (Gheorghe Vâlsan), istoria fizicii (Victor Marian), istoria medicinei (Jules Guiart, Valeriu Bologa) au fost și sunt cultivate la noi intens și cu răsunet. Astfel se explică că *la Cluj* s'a alcătuit filiala românească a Comitetului internațional de Istoria științelor.

Școala botanică din Cluj a stabilit dela început legătura cu mișcarea modernă de istorie a botanicii. Putem afirma că, în ultimul timp centrul de greutate al acestei discipline în România s'a deplasat la Institutul botanic al Daciei superioare. Prin contribuțiile lor serioase și aducătoare de puncte de vedere nouă Alexandru Borza („Prima istorie naturală românească”, *Transilvania*, 1921; „Primul dicționar de științe naturale românesc”, *Dacoromania*, 1929); și Emil Pop („Contribuțiuni la istoria botanicii românești”, *Bul. Grăd. Bot.* 1930; „Cei dintâi culegători ai numelor românești de plante”, *Țara Bârsei*, 1930; „Evoluția științelor biologice în Ardeal”, *Gând românesc*, 1939), au contribuit, în mare măsură, la cunoașterea începuturilor botanicii românești și a evoluției ei ulterioare. De o mare valoare documentară pentru istoricii viitorului sunt și bibliografia completă a botanicii noastre contemporane, care apare în *Bul. Grăd. Bot.*, prin grija și străduința acestor doi autori, precum și diversele lor note și însemnări biografice. Mai trebuie să amintim în această ordine de idei că tot din îndemnul profesorului Borza, Clujul ne-a dat o serie de prețioase contribuții etnobotanice românești (A. Borza, V. Butura).

Din refugiu, dela Timișoara, Emil Pop ne semnează acuma existența unui vrednic botanist român absolut necunoscut până acuma

(„Un explorator român al Balcanilor la începutul veacului al 19-lea”, *An. Ac. Rom. Mem. șt.* 16, 6, 10, p., 8°, 1 pl.)

Este vorba de Constantin Manolescu (Manolesco), Român ardelean cu vaste cunoștințe botanice, cercetător destoinic al florei Balcanilor. Dela 1833 până la 1836 acest „băiat valah din Ardeal” — cum îl numește Nendtvich, — studiază fauna, flora și mineralele Balcanilor, mai întâi în regiunea dela Slivno (râul Tundja, colinele dela Iamboli, Cazanlâcul), până atunci neexplorată. Materialul botanic cules de Manolescu și tovarășul său A. Füle e trimis la muzeul de Istorie Naturală din Budepesta, studiat de A. Rochel și publicat de E. Fridvalszky. După ce Füle dispăre în mod misterios, Manolescu lucrează mai departe cu Carl Hinke. Explorările lor se întind acuma asupra regiunii Mariței și a munților Rodope, Despoto și Rilo, ajungând până la Stanimaca și Adrianopol. Cu ocazia aceasta se descoperă un gen nou și 25 de specii nouă de plante. În 1835, în volumul I al revistei „Flora” apare, un articol semnat de Hinke și Manolescu, prin care Ardeleanul nostru intră în rândul autorilor științifici. În anul acesta și în 1836 el explorează regiunea dela sud-est de Salonic și a Vardarului. Rezultatul total al acestei expediții științifice grele și primejdioase (Füle și Hinke au murit în cursul ei!), este strângerea a 19.999 specii de plante, 2000 specii insecte, câteva sute de melci, amfibii, reptile și alte animale mărunte, care au fost pe urmă studiate și publicate de cei mai vestiți specialiști ai timpului. *Manolescu, preparator iscusit, colector pasionat și naturalist instruit, unul din cei dintâi autori naturaliști, români, pioner al explorării Balcanilor și Macedoniei, intră astfel, — mulțumită cercetărilor domnului profesor Emil Pop, — în panteonul științii românești.*

IACOB BĂDILĂ

DOUĂ DECENII ÎN SERVICIUL ȘTIINȚEI ȘI AL NEAMULUI, LA CLINICA MEDICALĂ DIN CLUJ

În aceste vremuri, în care întreaga viață socială e dominată de sbuciumul cotidian cu ultimele noutăți difuzate de diferitele radiouri și de îngrijorarea zilei de mâine, rareori întâlnim lucrări cu preocupări educatoare și de organizare, atât de necesare Statului în prefacere.

Monografia *Douăzeci de ani de activitate românească în Clinica Medicală I din Cluj, (1919—1940)*¹⁾ are tocmai acest scop. Ea arată publicului românesc activitatea unei instituții care nu s'a rezumat numai la îngrijirea medicală de fiecare clipă a bolnavilor ospitalizați — într'un serviciu cu 300 paturi — ci a căutat, prin directorul său, Profesorul Iuliu Hațieganu, actualul Rector al Universității ardelenne prubege, să creeze o adevărată școală de medicină internă în Transilvania, formând o întreagă pleiadă de colaboratori și elevi, care sunt astăzi distinși medici specialiști răspândiți, în toate orașele țării.

Pe lângă activitatea științifică, educatoare și clinică, s'a lucrat cu multă dragoste în domeniul social. În cadrele Astrei, s'a desfășurat o

¹⁾ Sibiu, 1941, Tip. Cartea Rom., 314 p. în 4°.

intensă propagandă culturală și igienică la sate. Pentru cultura și menținerea sănătății și vigoarei tineretului, a fost înființată organizația „Șoimii Carpaților”. Construirea Parcului Sportiv din Cluj — pentru practicarea celor propovăduite — a fost încununarea unei munci neobosite. Este folositor să fie citită această carte, pentru a fi cunoscute realizările înfăptuite la Cluj, atât la noi — unde am putea da acestei opere, numele de precursorare în domeniul organizării vieții sociale românești — cât și la „Vecini” care nu numai că nu au recunoscut creațiunile erei românești, dar chiar le-au contestat, prin bine cunoscuta lor propagandă.

De oarece serbarea jubilară proiectată în 1940 cu prilejul împlinirii a două decenii de activitate românească în Clinica medicală I din Cluj, nu s'a mai putut ține la Cluj — din cauza evenimentelor politice — volumul omagial închinat maestrului de către colaboratori și elevi, a apărut la Sibiu, în pribegie, în proporții mai mici față de felul cum fusese conceput inițial.

Parcurgând cu mult interes cele 300 de pagini ale volumului suntem copleșiți de marea personalitate și multilaterală activitate a omului de știință, a profesorului și a sufletului de Român, concretizat atât de sigestiv prin numele: „Tribun al Șoimilor.”

De sigur, acest volum jubilar se adresează, în primul rând, foștilor elevi (peste 150) ai clinicei, reamintindu-le de anii petrecuți împreună, de atmosfera științifică și camaraderescă în care s'au format.

În al doilea rând, acest bilanț al realizărilor din cursul a 20 de ani, cuprinzând o experiență vastă, constituie o pildă pentru generațiile tinere, ilustrându-le concepția Profesorului Hațieganu despre rolul unei clinici medicale moderne, care pe lângă preocupările științifice, trebuie să practice așa zisă „știință vie”, să sesizeze marile comandamente naționale, integrându-se cu adevărat în viața națiunii, prin participarea la ridicarea și educarea poporului.

Lucrarea are 3 mari părți:

În prima parte, *Activitatea clinicei dela 1920 până în 1940*, este redată pe larg de numeroși colaboratori, concepția și organizarea clinicei medicale ca instituție de învățământ medical, științific și practic. S'a căutat și s'a reușit a se crea un învățământ care se adresează mai ales viitorului medic practicant, „care înafară de știință, trebuie să aibă judecată, sentimentul datoriei, experiență și caracter”.

S'a dat o deosebită atenție învățământului semiologiei medicale, care a fost ridicat la rangul de catedră universitară, în cadrul Clinicii medicale II din Cluj-Sibiu, sub direcțiunea Profesorului Dr. Ion Goia.

În țara noastră, unde tuberculoza pulmonară seceră atâtea vieți în plină tinerețe, învățământul acestei specialități a fost inexistent. S'a creiat o secție de boli pulmonare, cu 120 de paturi, unde conferențiarul Dr. L. Daniello a desfășurat o activitate apreciată nu numai în țară, ci și înstrăinatate; tot aci s'au format un mare număr de medici fiziologi care conduc azi instituții antituberculoase în diferite părți ale țării.

Studiul boalelor contagioase s'a făcut cu multă competență de conferențiarul Dr. I. Gavrilă.

În cadrele activității științifico-didactice, pe lângă alte multe publicații, a apărut *Tratatul de Semiologie și Patologie medicală*, lucrare

în 3 volume, premiată de Academia Română. S'a insistat cu deosebire asupra stagiilor din spital, atât de instructive pentru studenți.

Au fost organizate laboratoare utilizate cu cele mai moderne aparate. Numai în Laboratorul de Radiologie — cu renume recunoscut peste granițe — de sub conducerea șefului de lucrări, Dr. M. Hăngănuț, în douăzeci de ani s'au făcut 44.000 examinări radiologice ale tubului digestiv.

Laboratoarele de Fizioterapie, Rectoscopie și Coprologie au fost conduse de cunoscutul specialist Dr. T. Spârchez, asistent al Clinicii; Laboratorul de Electro-cardiografie, condus de Dr. Aurel Moga, a adus contribuții prețioase în domeniul bolilor inimii. Din primii ani s'a înființat o bucătărie dietetică.

În serviciul de consultații gratuite al clinicii, unde găsea leac și alinare a suferințelor lumea oropsită și săracă a Clujului — indiferent de naționalitate — precum și țărani din împrejurimi, în răstimpul celor 20 de ani, au fost examinați 148.000 bolnavi, cu o medie anuală de 7000 bolnavi, aducându-se astfel un real folos sănătății publice.

Tot această parte, cuprinde numărul mare al cercetărilor și publicațiilor științifice (peste 600) făcute în clinică de Profesor, colaboratori și elevii săi. Este de relevat și de menționat numele autorilor, ale căror lucrări au trecut de mult granițele țării, mărinzind prestigiul medicinei românești (Hațieganu, Goia, Daniello, Hăngănuț, Gavrilă, Spârchez, Moga, etc.).

Primul capitol sfârșește tratând legăturile științifice ale clinicii cu străinătatea, participarea la congresele naționale și internaționale și vizitele diferitelor personalități medicale la Instituția noastră.

Partea a doua, cuprinde *Activitatea în Universitate în afară de Clinică*.

Profesorul Hațieganu, — primul decan al Facultății de Medicină din Cluj — povestește amintirile deschiderii Universității românești la Cluj și activitatea organizatoare din primii ani.

Este de relevat grija pe care d-sa a manifestat-o, tineretului universitar. Apelul d-sale, adresat studenției în calitate de Rector al Universității din Cluj, în Ianuarie 1931, cuprinde atâtea adevăruri, confirmate azi și pune în discuție, tot atâtea probleme actuale atunci ca și acum și nerezolvate încă până în prezent.

Intr'adevăr, problema studențească în România, constituie o problemă națională, imperativă și urgentă, care nu poate fi rezolvată prin oscilațiuni legiferatoare, de moment, ci numai printr'un studiu temeinic, care să soluționeze rațional, cu un spirit înțelegător — și odată pentru totdeauna — organizarea vieții studențești, a acelor vlăstare care mâine vor forma pătura conducătoare a neamului. Adresa Rectorului, din 1931, către profesorii universitari, privind organizarea educației fizice în Universitate, sesizează și relevă, — pentru prima dată la noi, — probleme de stat, care în alte țări au devenit, între timp realități de o utilitate verificată.

Activitatea în afară de clinică și Universitate, este cuprinsă în partea III a volumului.

Paralel cu activitatea didactică și științifică desfășurată în Secția de boli pulmonare, de sub conducerea conferențiarului Dr. Daniello,

clinica a contribuit la combaterea tuberculozei în mediul social. Prin înființarea unui Dispensar antituberculos la Cluj — în care au fost depistați bolnavii — și a unui Sanatoriu la Săvădisla — unde au fost tratați — mortalitatea, datorită acestui flagel, în Cluj, a căzut în 15 ani, cu 50%.

Au fost organizate cursuri de perfecționare pentru medici, expunându-li-se cele mai noi metode de diagnostic și terapie.

Dar unul dintre punctele cardinale ale activității Clinicei în afară de Universitate, a fost activitatea culturală și pe terenul igienei sociale, la sate, în cadrele „Astrei”. Din primii ani, atenția a fost îndreptată spre pătura din care ne tragem cu toții, spre popor, căutând să se ridice nivelul cultural și întreg standardul său de viață.

Cunoscuta propagandă politică, cu rezultatele ei dezastruoase, a îndepărtat sufletește pe țărani de intelectuali. Și atunci printr'un „spirit de largă înțelegere a realităților dela sate”, s'a căutat să se restabilească legăturile tradiționale. Intreaga intelectualitate conștientă din Cluj, și-a dat cu neprecupețire concursul la această operă.

Profesorul și colaboratorii săi, în frunte cu harnicul și neobositul Dr. Spârchez, își petreceau Duminecile în mijlocul sătenilor, ținând conferințe și dând consultații medicale gratuite. Ei au fost ajutați de personalul Academiei de Agronomie din Cluj, care a ținut conferințe urmate de demonstrațiuni practice pentru săteni (pomărit, grădinărit), de studenții Academiei Teologice, elevii Școlii Normale de băieți și fete, mai apoi de artiștii Teatrului Național și ai Operei Române din Cluj, care și-au dat concursul cu programe distractive în cadrul festivalurilor artistico-culturale la sate. În apropierea bisericii și școlii au fost înființate numeroase case culturale cu biblioteci populare.

Dar pe lângă problemele de ordin cultural, igienic și gospodăresc, s'a lucrat cu deosebită râvnă la organizarea educației fizice în masele țărănești, tinzându-se astfel la o educație integrală. Cu gândul la postulatul formulat de Profesorul Iuliu Moldovan, Președintele „Astrei”, „grija pentru prosperitatea biologică a neamului românesc”, s'a înființat în cadrele „Astrei” organizația „Șoimii Carpaților”, cu un număr de 25.000 membrii, majoritatea lor fiind formată din populația satelor, căci „satul — a subliniat Profesorul Hațieganu — este rezervorul energiei biologice ale națiunii”. După serioase pregătiri s'a ajuns la grupări bine organizate. Adunările și manifestările șoimilor, „Șoimiadele”, erau sărbători naționale, prilej de înălțare și mândrie românească. Șoimii și Șoimanele, au cultivat și purtat cu mândrie portul nostru pretutindeni în țară, iar glasul lor a făcut să răsunе cântecele plaiurilor noastre sub faldurile treicolorului, în alte țări, unde demonstrațiile lor au rămas neuitate.

Desigur că pentru noi toți cei din pribegie, cât și pentru cei rămași temporar în „altă țară”, defilarea și hora Șoimilor din Piața Unirii din Cluj, grandioasele Șoimiade cu miile de țărani în haine de sărbătoare, dansând și cântând în ansambluri necunoscute pe pământul românesc, sunt icoane scumpe, pe care trecerea anilor și împotrivirea vremurilor, departe de a le șterge, le vor săpa tot mai adânc în inimi.

Dar omul care a manifestat atâta grije și dragoste față de studențime, nu s'a limitat la apeluri și considerațiuni teoretice. În 1931,

din inițiativă proprie, cu mari jertfe personale începe construirea „Parcului Sportiv”, din Cluj, în amintirea unicului său fecior Tuțu, pierdut la vârsta de 10 ani.

Impresionante sunt cuvintele și sinceritatea cu care vorbește Profesorul Hațieganu despre acest parc, care, incontestabil, formează o realizare unică, de acest fel, în Sud-Estul Europei. Sufletul maestrului a fost picurat în toate podoabele lui, începând cu biserița de lemn, până la arenele de joc ale copiilor.

Ultimele pagini ale acestui volum, cuprind numele, fotografiile și funcțiunile pe care le ocupă foștii și actualii elevi ai clinicii. O altă serie de fotografii, reprezintă clădirea clinicei medicale I din Cluj, vederi din Parcul Sportiv și aspectul diferitelor manifestări ale șoimilor.

Intr'adevăr, se poate spune că cuvintele marelui Pasteur așezate în fruntea volumului: „J'ai toujours associé la grandeur de la science à la grandeur patrie”, au servit de îndreptar acestei instituții o adevărată mândrie a spiritului creator de cultură și de umanitate a Ardealului.

În „templul suferințelor”, cum numește Profesorul Hațieganu, clinica medicală din Cluj, în care a lucrat 37 ani, ca student, asistent și Profesor, redând atâtea vieți familiei și neamului, cel mai drag, din cei cinci feciori ai venerabilului Protopop Hațieganu din Dârja, nu a desmîntit tradiția scumpă, a făclierilor românismului, a feciorilor de popă din Ardeal.

Dr. VIOREL GLIGORE

PRINTRE PRIZONIERII ROMÂNI DIN TIMOC

Trimis de Arhiva de Folklor a Academiei Române, am avut ocazia să stau vreo zece zile printre prizonierii români din fosta armată iugoslavă. Predați autorităților noastre militare, cei două mii de prizonieri români au fost cantonați în patru sate din jurul Timșorii. Majoritatea lor — 1300—1400 — erau timoceni, iar restul din Banatul iugoslav.

Astfel cei 300.000 de Români dintre Timoc și Morava, prin acești reprezentanți, au putut lua contact cu frații lor din statul românesc. Numai puțini dintre ei ne cunoșteau. Cei mai mulți, mai ales cei din partea sudică a regiunii pe care o locuiesc, nu știau de noi decât din auzite. Cum majoritatea lor vorbesc dialectul bănățean, mare le-a fost mirarea când, în satele unde au fost cantonați, au auzit vorbindu-se ca la ei acasă. Căci unii dintre ei își închipuiau, după cum mi-a spus un student originar din Timocul bulgăresc, că noi, poate, vorbim o limbă francească. De aceea se întâmpla adeseori, în decursul anchetei mele de folklor, ca vreun subiect, temându-se că nu-l înțeleg, să-mi explice cuvinte neaoșe românești. Această teamă trebuie justificată prin constatarea pe care au făcut-o ei înșiși, din conversațiile cu localnicii, că pentru anumite noțiuni ei întrebunțează alți termeni, de origine sârbească. Aceste cuvinte străine, necunoscute nouă, sunt însă puține la număr, așa că nu schimbă întru nimic caracterul românesc al limbii pe care o vorbesc.

Bărbații aproape toți vorbesc și limba sârbă. I-am auzit vorbind chiar între ei sârbește. Au învățat-o în școală și în armată. Femeile

însă — după cum mi s'a spus — nu știu decât românește, căci legile învățământului iugoslav nu obliga fetele să meargă la școală, până acum câțiva ani. Deci, femeile neștiind sârbește, bărbații nu pot vorbi acasă decât românește și copiii învață aceeași limbă. Putem afirma, cred, că femeia este ocrotitoarea limbii române în această regiune. Acest rol are o importanță și mai mare în părțile apusene — d. ex. în jurul Pozarevacului — unde satele românești formează, pe alocurea, mici insulețe în mijlocul Sârbilor, și în satele cu populație mixtă. Acolo pericolul de desnaționalizare poate fi mai mare, mai ales ținând seamă de faptul că bărbații sunt bilingvi.

În unele părți, după spusele lor, un alt factor important este evitarea căsătoriilor dintre ei și Sârbi.

Cercetătorii trimiși din București mi-au spus că au constatat și două fapte îngrijorătoare, unul cunoscut și la noi în Banat: denatalitatea și altul care roade la temelie familia: numărul ridicat al căsătoriilor din interes, soția fiind cu mult mai în vârstă decât bărbatul.

Biserici și școale românești n'au. Ei n'au auzit slujbă bisericească oficiată în limba lor. Doar câțiva dintre ei, din apropierea Negotinului, spun că mai demult treceau la Bregova, în Bulgaria, unde exista o biserică mare românească.

Obiceiurile pe care le practică — la botez, nuntă, moarte, praznicile, frații de cruce — sunt în mare măsură aceleași ca la noi. Pe cale de dispariție sunt „irozii” și, în unele părți, colindatul. Mulți dintre cei întrebați mi-au răspuns că „se făcea” din bătrâni, dar acum s'a pierdut „adetu”.

În general, în ceea ce privește firea lor, cei din partea răsăriteană, din apropierea Dunării, pot fi ușor recunoscuți dintre ceilalți: sunt mai deschiși, vioi, ușori la vorbă, știu multe, sunt Olteni adevărați. Există o deosebire ușor de constatat între ei și cei din sud, de pe lângă Boljevac. Căutând să adun material din regiunea Boljevacului, am găsit într'una din zile câțiva inși din apropierea acestui orașel, printre care era și un crâșmar din Zlot. Cu toate insistențele n'am putut scoate mai nimic dela ei. Crâșmarul mai spunea că la el în crâșmă se cântă mai mult sârbește. Câțiva de pe lângă Dunăre au început să rădă de ei și să-i zeflemisească, imitându-le graiul bănățenesc. Mi-au propus să-i ascult pe ei, căci știu, mai ales, multe cântece.

Cei din apropierea Negotinului se laudă cu lăutarii cei mai renumiți din întreaga regiune. Am cunoscut și eu pe doi dintre acești lăutari pe când le cântau celorlalți să joace, ceea ce se întâmpla adeseori, mai ales seara. Unul dintre ei, un bătrânel vioi, știa o mulțime, de cântece și strigături și aveam impresia că improvizează chiar în timpul cât scriam. Spunea că și noi avem cântece frumoase, dar el, când prinde câte o carte românească, le mai „potrivește”, pe unde nu i se pare bine nimerite. Dela un altul, tot din partea aceasta, — și care îmi spunea când să pun punct și să o iau „mai dincolo”, adecă să încep alineat nou — am cules o variantă a „Mioriței”. Fiind mai aproape de masa mare a românismului, mulți dintre ei cunoscând direct realitățile dela noi, au și o conștiință națională. Cu multă mândrie îmi spunea un moș din Negotin, cum un învățător, rudă cu el,

învăța pe copiii și carte românească, pe ascuns, și cum el însuși a fost pedepsit, fiindcă vorbise românește la armată.

Când i-am văzut prima dată, într'o Duminică, la o serbare dată pentru ei, ședeau în rânduri, în uniforma sârbească, așteptând pe Generalul Dragalina. Au cântat „Pe-al nostru steag e scris unire” și, împreună cu frații lor de dincoace, au jucat hora românească. Șederea din țară le va rămâne multă vreme în minte. Zilele petrecute aici au înviorat sufletul lor românesc. Ei nu uită dragostea cu care au fost primiți și au spus și celorlalți cuvintele Generalului Dragalina: „Vă veți duce acasă, dar inima voastră să rămână aici”.

I. PĂTRUȚ

INSEMNĂRI

† MITROPOLITUL ALEXANDRU NICULESCU

Scaunul mitropolitan al Provinciei bisericești române unite de Alba-Iulia și Făgăraș, n'a avut noroc în anii de după Unire de cărmuitori cu vieață lungă. În mai puțin de douăzeci și doi de ani s'a stins Arhiepiscopul Vasile Suciu, ctitorul noilor așezăminte culturale ale Blajului, un om cât un munte și care totuși și-a dus în ultimii ani ai vieții crucea unei grele invalidități. Și acum, lasă gol același scaun mitropolitan, la vârsta de abea 58 de ani, Arhiepiscopul Alexandru, cel cu trupul pușintel, uscat ca de canoanele unei asceze îndelungate, — organisme cari de obicei ajung la mari bătrânețe.

Blândul și bunul Mitropolit a fost jelit nu numai de credincioșii din Arhidieceză, ci din întreaga provincie bisericească a Românilor uniți, și înmormântat în noua capelă a Arhiepiscopilor, dela Institutul Recunoștinții, însoțit de regretul unui neam întreg.

Pentru întâia oară la înmormântarea unui Mitropolit al Blajului n'au putut participa toți episcopii sufragani: din Oradea, din Cluj, din Baia-Mare. Sfârșirea aceasta a provinciei bisericești române unite, lăsând majoritatea credincioșilor ei în teritorul vremelnice cedat, a sfârșit și sufletul blândului Păstor, care la nenorocitul Consiliu de Coroană a protestat și împotriva gândului oricărei cedări.

Mitropolitul Alexandru a fost, în primul rând, un preot după Evanghelie, după inima lui Isus. Am putea spune: nu un preot format în seminar și la facultate, ci născut pentru a merge pe urmele Mântuitorului. Încă de când era elev de liceu era bunătatea, blândețea și puritatea intrupată.

Arhiepiscopul lui, păstorirea lui, e biruită de preoție. Și ni se pare că aceasta e cea mai reală caracterizare ce i s'a făcut, cu prilejul prohodirii. Un titlu de mândrie pentru oricare Arhiepiscop. Numai preotul bun rămâne sarea pământului, și atunci când e înălțat la treapta vlădicească. Fără preoție convinsă, nu există Arhiepiscopie rodnică.

În guvernarea lui bisericească, activitatea preotului a fost mai mare decât aceea a arhiepiscopului; aprofundarea vieții creștine, imitarea lui Hristos mai de preț decât lucrarea pur administrativă. Într'un anumit înșăles laic, nici nu a avut mari calități de administrator, ca toți slujitorii altarului cari râvnesc din vocație și din har, în primul rând, spre sfințenia vieții.

Pe terenul administrației bisericești a avut însă mereu concursul consilierilor săi și al tuturor preoților. E mare lucru să ști în fruntea unei administrații de orice natură, pe cineva care năzuește la perfecționarea vieții, chiar când aceea căpetenie nu ar avea un simț practic administrativ prea dezvoltat. E respectul ce-i pune pe toți la lucru.

Din firea sa, Mitropolitul Alexandru a fost un meditativ, un suflet aplicat spre contemplarea lui Dumnezeu și a lucrurilor mâinilor Sale. A fost un mare iubitor al naturii, pe care a descris-o, de nenumărate ori, cu lirismul poetului inspirat. Scrierile rămase după el, și de știință teologică și de proslăvire a naturii; cunoștințele ce-și adunase fiind cel mai mare poliglot al Blajului, dela Cipariu și Moldovănuș încoace; puterea argumentației științifice în apărarea credinței și a Bisericii, conferințele savante cari uimeau auditorul cel mai select, vor rămânea lauda sufletului său de elită în Biserica română unită.

Râvna credinței l-a dus la frații din America, l-a pornit, cu anii, prin bisericile Transilvaniei la exerciții spirituale; i-a inspirat cuvântările și circularele dela marile praznice, — l-a îndemnat să zugrăvească pe cheltuiala sa catedrala din Lugoj, ce e îmbrăcată azi într'una din cele mai strălucite haine bizantine, — și l-a făcut să pună de-o parte bani pentru zugrăvirea vechii catedrale din Blaj.

Imboldul sentimentului național l-a dus la osteneala culturală pe sate, în cadrele Astrei; la propaganda națională în cadrele Partidului Național Român înainte de unire, la activitatea din Roma, din Lugoj, din Blaj, din Senatul României.

N'a fost în stare să supere pe nime o vieață întregă. N'a putut avea dușmani.

Odihnească în pace cel ce a fost membru de onoare al Comitetului central al Astrei, pentru progresul căreia a lucrat în despărțăminte, iar la fastul atâtor congrese ale ei a contribuit cu vorba înțeleaptă și sufletul cald al discursurilor sale festive!

I. Ag.

RECIDIVĂ SEMNIFICATIVĂ

Am cetit cu mult interes articolul lui Elemer Mályusz, apărut în numărul din Aprilie al revistei *Nouvelle revue de Hongrie*, sub titlul „Asimilarea în evul mediu”. Trebuie să știm că învățatul

numit mai sus, profesor la universitatea unei mari capitale dunărene, s'a distins prin studiile sale istorice, care aruncă o lumină cu totul particulară asupra relațiilor etnice din bazenul Carpaților în evul mediu. Firește, că suntem departe de a-i admira știința, și a primi de bune concluziile, la care ajunge d-l Mályusz. Ne bucurăm însă, că mai ales Domnia Sa are curajul de-a mărturisi uneori intențiunii, pe care alții caută să le ascundă, și că avertizându-ne, astfel, descoperă totodată și primejdia, ce trebuie combătută.

Dar autorul nostru prezintă problema asimilării în evul mediu în lumina cercetărilor istorice mai nouă, cu deosebită privire la „populațiile alogene din Ungaria”. La dreptul vorbind Domnia Sa ne are în vedere mai ales pe noi, Românii din Transilvania. De aceea expunerile sale socotim că trebuie să fie înregistrate, măcar în linii generale, în coloanele acestei reviste.

D-l M. crede că este greșită interpretarea ce s'a dat în mod obișnuit faimoasei formule a regelui Ștefan, despre slăbiciunea regatelor alcătuite dintr'o singură națiune. Sub *regnum* se înțelegea în acea epocă nu țara sau populația, ci curtea regală, suita sa, oamenii de încredere, adică aparatul puterii pe care se răzima regele, înaintea de deplina izbândă a feudalismului. Prin urmare regele Ștefan, prin sfatul lăsat fiului său, nu voia altceva, decât să-l îndemne a păstra la curtea sa cavaleri și clerici streini, și nicicum nu a înțeles să fixeze o regulă pentru atitudinea puterii centrale față de populațiile alogene imigrate. Afirmațiunea aceasta autorul nu o dovedește, deși ar fi trebuit să-și dea seamă, că ea va întâmpina o opoziție firească la toți aceia care cunosc cât de cât terminologia latină a evului mediu unguresc și dispun de o logică normală. Evident, noua interpretare trebuie să servească vechea axiomă a asimilării, în fruntea căreia autorul așează chiar pe urmașii Sfântului Ștefan. „Regii

noștri" spune Domnia Sa, și-au dat silințe în mod conștient, din secolul XI până într'al XIII-lea, de a maghiariza elementele etnice streine". Dar pentru a evita o justificată obiecțiune, ce i s'ar putea face, că transpune idei și intențiuni cu totul moderne în lumea veacului de mijloc, care nu cunoștea nici ideea nici șovinismul național, d-l Mályusz încearcă să ne convingă, că grupele etnice streine, așezate în feluritele regiuni ale Ungariei, „abandonau de bună voie limba și obiceiurile lor pentru a adopta cele ungurești" și că, astfel asimilarea sau maghiarizarea lor era cu desăvârșire „umanitară", îndeplinindu-se prin mijlocirea societății față de o seamă de imigranți voluntari. „E evident că aceștia din urmă acceptau pe deplin condițiile ce li-se puneau la sosirea lor în Ungaria căci altminteri s'ar fi întors de îndată dela frontieră".

Cetitorul strein de realitățile etnice și istorice ale Ungariei mediavale, e îndemnat astfel să creadă că Șvabii din Satumare, Nemții din Zips și Sașii din Ardeal, despre care știm când și cum au venit aici, au plecat din patria lor, împăcați cu gândul, că trebuie să-și abandoneze naționalitatea, limba și obiceiurile proprii, pentru a se face Unguri. Suntem siguri că Francezii, către care se adresează autorul, dacă nu vor fi în stare să deslușească anacronismele grosolane și răstălmăcirile voite ale autorului, își vor pune poate întrebarea logică, de ce totuși există și astăzi încă toate aceste grupe etnice, venite în Ungaria de altădată cu hotărîrea de-a-și lepăda caracterul național.

D-l Mályusz găsește explicație și pentru o asemenea obiecțiune: fiindcă din secolul XIII încoace acoliții regali se emancipează, iar marii proprietari obțin, odată cu independența lor și dreptul de jurisdicțiune și de liberă dispunere asupra populației, ce trăia pe domeniile lor. De acum regele ungar „conștient de diminuarea puterii sale, o rupe cu politica de asimilare", în loc de a im-

prăștia grupele alogene pe cuprinsul întregii țări, spre a-le asimila mai ușor, el le grupează pe teritorii unitare și le acordă privilegiile spre a întări independența lor. De aceea reunește pe Sași în cuprinsul unui singur comitat, pe Cumani îi așază în inima țării, iar pe Români încearcă a-i fixa într'un singur bloc, pe domeniul său regal.

Deacum procesul de asimilare nu se mai dezvoltă decât sub impulsul factorilor sociali. Regele ungar își menține, totuși, rolul său decisiv, pentru a promova opera de maghiarizare. Elita grupelor etnice alogene se apropie de poporul ungar, nu numai prin sentiment, ci și prin limbă și isprăvește apoi prin a se asimila deplin, grație politicii duse de regalitate. În chipul acesta și conducătorii români nu au avut vreo dificultate de a se asimila cu Ungurii. „Intr'adevăr", spune d-l Mályusz, în epoca, în care au emigrat, în secolii XIII până în al XV-lea, Românii nu constituiau nicio unitate socială".

Avem impresia, că toată argumentația doctului profesor este ticluită spre a putea debita obișnuitele cuvinte de ocară la adresa noastră, degradându-ne orice rol istoric. Dacă nu am fi constituit o unitate rasială proprie, cum ne-am fi putut menține în furtuna veacurilor barbare, care au distrus sau au desrădăcinat toate neamurile vlăguite? Cum am fi putut rezista celei mai sălbatice dominațiuni feudale din Europa? Și cum am fi putut înfrânge intențiile politicii maghiare de colonizare și chiar expansiunea etnică firească a poporului maghiar, imprimând întregului teritoriu al Transilvaniei un pronunțat caracter românesc? Cât privește unitatea noastră socială, dacă în general se poate vorbi de ea, într'o epocă, din care nu ni s'au păstrat decât câteva mențiuni răzlețe, pentru oricare om cu scaun la cap e limpede, că ea trebuie să fi existat, ca o consecință logică a împrejurărilor în care s'a plămădit poporul românesc și a situației create prin exclusivismul stă-

pânirii ungurești. Am fost aici dealungul veacurilor un popor de țărani, despoiat de orice drept politic, persecutat pentru credința sa religioasă și stânjenit mereu în progresul său firesc, dar destul de tare spre a alimenta cu sângele nostru clasa nobilimei din Ardeal și spre a domoli instinctele ancestrale ale tuturor neamurilor turanice așezate între noi. Tocmai această „unitate socială” a constituit una din forțele misterioase, grație cărora Românii a izbutit să-și mențină caracterul lor specific, deosebit cu totul de al popoarelor învecinate. D-l Mályusz crede dimpotrivă că dincolo de Dunăre elementul românesc s'a amestecat, la întâmplare, cu Sârbi, Croați sau Bulgari, și că numai după ce au trecut în Nordul marelui fluviu și a ajuns sub stăpânirea popoarelor orientale, Cumani, Peceneji și Tătari, a reușit să-și constituie un stat, sub conducerea acestora. La primul lor contact cu Românii cuceritorii unguri au întâlnit deci „un popor valah, la care amestecul de elemente turcești și românești nu era încă, indeplinit; cei dintâiu formau clasa dominantă, aristocrația, cei din urmă massele”.

Socotim că ajunge să dăm aceste specimene din expunerea — sinteză a profesorului ungar. Cetitorul își poate câștiga o idee limpede despre felul în care se încearcă a se denigra poporul nostru în ochii oamenilor civilizați, care citesc franțuzește. Se pervertește adevărul și insulta se servește în droguri savant preparate. La urmă de tot autorul repetă încă odată credința sa în așa zisa „*asimilare de bună voie*”, după ce, firește, arată că și dintre Români mulți s'au contopit cu poporul maghiar, de care îi apropia chiar tradiția lor turcomană.

Revista în care a apărut acest studiu se pare că acordă o importanță deosebită acestor expuneri lipsite de respectul adevărului. Coperta are înscris, cu litere mari, titlul întregului număr: *Le problème de l'assimilation*. Este deci un fel

de crez științific, de care va trebui să ținem seamă. Autorul, oricât de Elemer ar fi, pare a fi încă tot Mályusz, așa-dar „un asimilat de bunăvoie”, care în vocabularul altor nații s'ar numi renegeat. Dacă îi suntem totuși mulțumitori, e pentru-că recunoaște existența politiceii de maghiarizare, încearcă să o justifice intru cât privește trecutul și, prin aceasta, ne dă, fără să vrea, și un prețios avertisment pentru recidiva, care se anunță
S. D.

JUBILEUL ACADEMIEI ROMÂNE

În sesiunea din primăvară, Academia Română și-a serbat 75 de ani dela întemeiere. Am fi dorit ca această aniversare să aibă proporții mult mai solemne și un ecou mult mai larg, decât acelea care i-au fost date. Foarte probabil însă că împrejurările grele prin care trece țara și neamul a împedecat, Academia și oficialitatea, să dea serbării amploarea cuvenită.

Nu ne dăm seama totdeauna, noi Românii și mai ales *toți* Românii, cât de norocoasă a fost mâna care a pus temelie acestei instituții și cât de mult și de binefăcător s'a împletit destinul ei cu destioul neamului. Intr'o țară și la o națiune, unde, datorită vitrejiei vremurilor, instituțiile de temelie ale creației spirituale se infiripează atât de anevoe, iar odată întemeiate sunt amenințate la fiecare pas de mania reorganizării și de pofta de acaparare a potențailor politici, a avea un așezământ ca Academia, care timp de 75 de ani s'a îmbunătățit fără întrerupere, a crescut mereu în prestigiu, crescând cu ea sufletul și bunul nume al neamului este o adevărată binecuvântare și un titlu de legitimă mândrie națională.

Evocarea trecutului, realizărilor și rosturilor Academiei sunt binevenite mai ales astăzi când valorile primejdiilor și ale deszădejdiilor ne bântue cu atâta furie.

De aceea foarte bine au făcut dd. prof. Rădulescu-Motru, Președintele și prof. Alex. Lapedatu,

Secretarul general al Academiei, că au insistat, în discursurile ținute cu prilejul serbării jubilară, asupra momentelor din trecutul instituției care ne fac să ne ridicăm fruntea umilită, să învățăm din înțelepciunea, spiritul de jertfă și curajul înaintașilor legile de temelie ale rezistenței și biruințelor noastre.

Societatea literară română (așa s'a numit Academia la început) a fost întemeiată, la 1867, înainte de toate pentru a cultiva și unifica limba. „Nu poate fi dorință mai legitimă și mai iertată pentru membri aceleiași națiuni, oricum Dumnezeu ar fi despărțit-o politicește, decât de a-și cultiva limba națională, tezaur pe care nu este putere omenescă să-l ia dela un popor” — a spus Ministrul de Externe, Ștefan Golescu, la serbarea inaugurală. Iar Timotei Cipariu, cel dintâiu președinte al instituției, a replicat, în răspunsul său: „Am început a ne libera patria, am început a ne libera limba. Am început, Domnilor, abia am început, dar nu am terminat și rămâne ca să continuăm, ca să terminăm”. Și Academia s'a ținut de cuvânt: A continuat cu o sfântă stăruință „liberarea” limbii. S'a ajuns, desigur, la mari răătăcirii. Ele erau pornite însă dintr'o fanatică dragoste de graiul strămoșilor, în care s'a văzut cea dintâiu condiție a existenței noastre naționale. Și dacă dragostea și stăruința latinistilor nu era atât de aprinsă, nici reacțiunea urmașilor nu era atât de puternică și de stăruitoare. Ei, latinistii, au meritul de a fi ridicat dragostea de limbă la rangul celei dintâi porunci a ființei noastre etnice, călcarea căreia este un păcat de moarte.

Știa ei bine că „liberarea” limbii, salvând unitatea națională, va aduce și „liberarea” patriei.

Foarte semnificative sunt, în această privință, serbările de inaugurare din 1867, descrise pe larg de dl Lapedatu, în discursul amintit. Sunt cele dintâi serbări de mare amploare, făcute sub semnul hotărât al unității naționale.

În primirea grandioasă a membrilor Academiei, veniți din celelalte provincii, îndeosebi de dincoace de Carpați, în discursurile rostite, în amănuntele decorative ale sălilor unde au avut loc serbările, ideea unității a fost scoasă în evidență cu o surprinzătoare pricepere și hotărîre. La cele spuse de dl Lapedatu, adăugăm următoarele, după *Familia* (1867, p. 397): În sala Ateneului, unde a avut loc inaugurarea, de-a dreptul potretului principelui Carol, era un tablou cu lupoaca, iar de-a stînga „vechea cartă a României, astfel, cum a vrut Dumnezeu să o însemne pe pământ: Moldova, Valahia, Transilvania, Basarabia, Bucovina, Mureșul, Banatul; multe priviri — continuă corespondentul *Familiei* — erau ațintite asupra acestei carti!” Pe un alt perete era un tablou gigantic, reprezentând pe Mihai Viteazul călare.

Stampele serbărilor de inaugurare au fost răspândite și în Transilvania.

După limbă, Academia a cultivat istoria — alt izvor bogat al unității. Publicațiunile ei de o înaltă ținută științifică, în care toate dovezile existenței și afirmării noastre în cursul veacurilor erau puse în adevărata lor lumină, au fost dăruite tuturor bibliotecilor mai de seamă de dincoace de Carpați.

Contactul, cu prilejul sesiunilor, dintre membri Academiei, era o adevărată baie de dacoromânism. Timotei Cipariu, G. Bariț, Alex. Roman, Iosif Hodoș, Vicențiu Babeș, Iosif Vulcan și Andrei Bârseanu, veneau dela aceste reuniuni încărcăți ca nește albine harnice, de mierea nădejdiilor și a înaltelor misiuni comune. Pentru *Familia*, alegerea lui Iosif Vulcan, directorul ei, ca membru corespondent, mai apoi ca membru activ a fost hotărîtoare. Dela București, Vulcan se întorcea, la marginea vestică a românismului nu numai cu abonamente și cu colaborări de mare preț, ci și cu o conștiință mai clară a rosturilor general-românești ale revistei pe care o conducea.

Și mai aduceau acasă, membri ardeleni ai Academiei, o mare stimă și admirație pentru Dinastia română. Nu se poate îndeajuns prețui sprijinul acordat Academiei de Regele Carol, sfaturile lui înțelepte și participarea la lucrări, atât a Lui cât și a Carmen Sylvei. Cele mai neuitate momente ale membrilor ardeleni, erau contactul cu acești înțelepți Suverani, în care vedeau o hotărâtoare garanție a biruinței destinului național. În timp ce împăratul dela Viena era atât de inaccesibil în Burgul lui, Regele și Regina României, fără să piardă nimic din demnitatea lor augustă, vorbeau dela inimă la inimă, dela cuget curat la cuget curat.

Ion Breazu

MIHAIL COGĂLNICEANU

„În fața figurilor mari, să fim mari“, sunt primele vorbe care se îmbie dela sine intru cinstirea lui Mihail Cogălniceanu, dela a cărui moarte se implinește o jumătate de veac. Vieța sa — cuprinzătoare cât tâlcuitoarea istorie a neamului — s'a identificat fără precauțeri cu interesele existențiale ale poporului românesc, pentru promovarea cărora Cogălniceanu s'a dovedit înzestrat cu două virtuți de seamă: lupta necurmată pentru izbândirea adevărului și o capacitate de muncă titanică, a cărei țel suprem s'a consumat în împlinirea trudnică a îndatoririlor față de patrie. El, mai mult decât oricare altul din generația sa, putea să-și însușească vorbele înțeleptului Horatius: „Un lucru mă ademenește: adevărul și datoria“.

Un gând pios îi reinvie memoria, vremile de azi îi reactualizează preocupările. Suntem în 1878. Se implinea un an de când Românii au dovedit Aliotmanul, arătându-i „că brațul care a purtat sapa știe să mânuiască și arma“; era anul în care haiducii diplomației au fost mai nebiruiți decât zșii necruțători ai războiului: senini, au hotărît cedarea Basarabiei. Și atunci, la Berlin, glasul lui Cogălniceanu a răsunit răspicat:

Noi, spunea el, credem că, pe toată dreptatea, nicio parte din teritoriul actual nu trebuie să fie deslipită de România“. Vorbele sale formulau credința unui neam sătul de umilire, care-și apăra cu încrâncenare dreptatea împotriva silniciei, patrimoniul teritorial etnic contra poffelor de cutropire ale nesățiosului Răsărit. Că „justiția“ și „bunăvoința“ unor „eminenți reprezentanți“ ne-au terfelit credința, ponosul nu-l poartă Cogălniceanu, nația și mai puțin.

În țară, jalea sugruma elanurile, dela tron până la glie. Cogălniceanu nu dă îndărăt: potolește spiritele, desmorțește pe cei abătuți, indeamnă descurajații, desvăluindu-le avantajile unei atitudini cumpănite, și prezice cu convingere ne-strămutată apropiata revenire a Basarabiei, nădejde pe care recunoașterea din partea Europei a independenței noastre o îndreptătea cu prisosință. Un pasaj semnificativ din *Mesajul domnesc* pentru deschiderea sesiunii extraordinare a corpurilor legiuitoare române, din 15 Sept. 1878, identifică prevederile lui Cogălniceanu cu cele ale Domnitorului țării: *...„să avem statornica credință că ceea ce rivalitatea intereselor și necesitățile momentului nu ne-au dat astăzi, mâine ni se va da de către dreptatea mai bine luminată a Europei“.* Sângele vitejilor din trecutul război ne-a readus Basarabia; „dreptatea mai bine luminată“ ne-a lipsit de ea, în 1940; oștenii de azi reincorporează năpăstuita-ne provincie vetrei ei firești.

Integrarea noastră dela sfârșitul secolului trecut în „familia europeană“ a coincis cu spoliarea teritorială a țării, pe care Cogălniceanu a avut tăria s'o biruiască mai pe urmă. Asemenea lui, să înfrângem vitregiile prezentului. Durerea de azi ne-o va răscumpăra bucuria de mâine. Recunosc, e grea povara lanțurilor, dar descătușarea a început și ea va fi dusă la bun sfârșit. Cu gândul la Cogălniceanu, acest „taur al inteligenței române“, cum l-a poreclit un contemporan, să deprindem virtutea

răbdării. Un poet eroic din celălalt veac,
— autorul unor versuri mai puțin eroice,
dar înfiorate de un sincer patriotism,
— ne îndrumază în același sens:

Peste puțin ! — și și la noi sosește
Dumnezeescul acel minut,

Unde duhul și iubirea — firește —

Ne-a trage să căutăm ce am pierdut.

Numai focul și râvna să n'aline

Negura-i ștearsă, — și lumina vine.

Sunt versurile lui ... **A n d r e i M u -**
r e ș a n u .

I. Verbină

ELENA POPEA

A plecat pe neașteptate dintre noi un suflet de o rară distincțiune și o mare artistă. Fiică a profesorului dela Brașov Ioan Popea, despre care elevii lui au păstrat cele mai alese amintiri, nepoată a episcopului Popea dela Caransebeș, Elena Popea a avut privilegiul unei moșteniri sufletești și a unui mediu de nobilă calitate. Înțelegerea și dragostea părintească și sprijinul marelui arhieru au ajutat-o să-și urmeze vocația și să facă studii, cu care puține fete din Transilvania se puteau mândri pe vremea ei. Și-a început aceste studii la Lipsca și München și le-a continuat la Paris, raiul artiștilor moderni. *Luceafăru*, dinainte de război ne-a adus câteva din tablourile tinerei artiste. Câți dintre numeroșii cetitori ai frumoasei reviste vor fi înțeles însă flacăra care ardea în inima acestei brașovence? De sigur nu înțelegerea și sprijinul acestora au determinat pe Elena Popea să-și urmeze drumul, ci puternica ei chemare, care nu se temea de numeroasele piedici și desamăgiri cu care erau sămănate căile artiștilor mai ales la Românii din Ardeal, unde nu se formase încă un mediu pentru sprijinirea artelor plastice. Pentru ea, lanțul mizeriilor a început odată cu războiul mondial. În 1916 a trebuit să se refugieze în Vechiul Regat, unde la Bârlad, îi moare mama. De acolo ia, singură, drumul pribegiei și peste Rusia

și Marea Nordului ajunge la Paris, unde numai datorită spiritului inventiv, curajului și hărniciei sale, atât de apreciate de cei ce o cunoșteau a putut să-și ducă greul zilelor, în așteptarea unor vremi mai bune. Marea ei mângâiere era contactul cu cele mai alese cercuri artistice din capitala Franței, munca în ateleiere, pe care o săvârșea cu o stăruință și pasiune puțin obișnuite. Astfel s'a format o mare artistă, cea mai mare artistă pe care a dat-o Transilvania și una dintre cele mai mari ale României. Vor veni alții să arate bogăția, calitatea, sensurile multiple ale artei sale. Acum când a trecut pragul veșniciei, adăugăm doar un cuvânt, despre comoara de om, pe care am pierdut-o și pe care puținii au cunoscut-o și au știut-o aprecia, după adevărata ei valoare. De o rară discreție sufletească, de o cultură puțin obișnuită — vorbea toate limbile mari europene, cunoștea literaturile și artele lor în cecece au ele mai desăvârșit — de o sociabilitate plină de farmec, Elena Popea era o femeie, care se făcea iubită dela cele dintâi momente ale sclipitoare sale conversații. Era înzestrată apoi cu un umor plin de savoare, care cu siguranță, i-a servit de platoșă împotriva numeroaselor desamăgiri ale vieții. Cea mai de preț calitate a ei era însă o nescată dorință de desăvârșire, care a stăpânit-o până în clipa sfârșitului. Cu ochii mereu spre culmi, Elena Popea nu știa și nu voia să audă de compromisuri și concesiuni. De aceea a fost cunoscută la noi destul de târziu și niciodată n'a avut un nume de mare circulație.

Fată de Ardeal a rămas, în adâncul sufletului ei, dragostea tinereții, pe care nimic n-o poate șterge. Peisajile, târgurile și oamenii lui i-a eternizat în numeroase tablouri. Cele două expoziții dela Cluj, din 1929 și 1934, cu splendoriile Olandei, Spaniei și ale Siciliei, au fost făcute mai mult din dragostea pentru provincia ei natală, decât din dorința de câștig. Adevărate manifestații

de artă europeană, ele au rămas pentru noi între cele mai de preț momente artistice din capitala Ardealului, titluri de mândrie și încredere în calitățile rasei. Verile și le petrecea la Bran, unde avea un splendid atelier. Moartea a găsit-o cu valizele făcute pentru a se refugia în acest cuib drag, unde ar fi luat ființă un nou șir de minuni ale culorilor și liniilor. A plecat înainte de a da Ardealului, poate cea mai de preț operă a vieții sale: icoanele bisericii Sf. Nicolae din Brașov, pentru stilul bizantin al cărora a făcut, în timpul din urmă, studii speciale la Atena. I. B.

UN PRIETEN CARE NU NE-A UITAT: GINO LUPI

Există în *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* un admirabil pasaj, în care Petru Maior subliniază energic apucăturile defăimătorilor neamului românesc: „Sburdare așa de nedumerită în mulți din cei streini scriitori iaste de a vomî cu condeii asupra Românilor... orice le șoptește lor duhul acela, carele mai demult spre aceea îi întărita, ca pe Români sau ca pe domnii lor să-i urască, sau lor, ca prea vitejilor biruitori a toată lumea, să le pismuiască; cât și când fără de nicio dovadă iscodesc ceva, sau și minciuni apriate spun asupra Românilor, încă socotesc că lumea toată e datoare să creadă nălucirilor lor; ba de o bucată de vreme, precum măgariu pre măgariu scarpină, așa unii dela alții imprumutând defăimările, fără de nicio cercare a adevărului, de iznov le dau la stampă; și cu cât Români mai adânc tac, ...cu atâta ei mai vârtos se impulsă pre Români a-i micșora și cu volnicie a-i batjocori“. Am recitat aceste rânduri ale prea luminatului protopop, deoarece află că ispita defăimărilor până astăzi pe mulți îi chinuește. Intr'adevăr, în revista *l'Europa Sud-Orientale* cineva a publicat un articol intitulat: *Opera Ungurilor de latinizare a Românilor*. Dela un capăt până la altul, articolul e „pretențios și plin de date istorice eronate“,

cum constată Gino Lupi în răspunsul scris împotriva tendențiosului calomniator, apărut în aceeași revistă. În *Români și Ungurii*, acesta este titlul răspunsului, Gino Lupi nu se sfiște să infiereze pe cei care „au interesul să răspândească date false și tendențioase privitoare la România“, se teme și mai puțin de a afirma cinstit adevărul. „Se spune, scrie G. L., că Români sunt un popor amestecat. Acest lucru este adevărat, deoarece toți știu că Români s'au născut din poporul dacoroman, conțopindu-se mai târziu cu Slavii. Și Ungurii sunt un popor amestecat, într'o măsură însă mult mai mare“ ...Nedreaptă este și negarea continuității noastre în Dacia: „tot ce se spune despre fantastica apariție a Românilor în secolul al XII-lea, este o afirmație lipsită de temei“, căci „ei au fost întotdeauna acolo unde sunt și astăzi. Ungurii în schimb au apărut pentru prima oară în Apus ca hoarde barbare, finice și turanice..., iar numai după anul 800 au ocupat regiunile actuale, socotind că astfel au recucerit patrimoniul strămoșilor lor, Avari și Huni“. Istoriile naționale maghiare confirmă pe de-a-ntregul acest lucru. Transilvania patrie maghiară? Nimic mai fals: „Nu se poate vorbi de patrie maghiară pentru locuitorii din Transilvania, deoarece majoritatea populației este românească, iar Români se găseau aci înainte de venirea Ungurilor“.

Cuvintele lipsite de echivoc ale profesorului italian impun prin sobra lor obiectivitate; sunt cuvintele unui învățat care ne cunoaște trecutul și țara. De acum cariera zarafilor adevărului istoric se întunecă tot mai mult.

I. Verbină

GAMILLSCHEG, ERNST

Über die Herkunft der Rumänen.
Sonderabdruck aus dem „Jahrbuch der Preuss Akademie der Wissenschaften zu Berlin“, 1940. Verlag der Akademie der Wissenschaften in Ko-

mission bei Walter de Gruyter n. Co. Berlin, 1940. Pp. 20, in 4°.

D-l prof. E. Gamillscheg directorul Institutului german pentru știință din București, are sub tipar o lucrare mare cu acest titlu. În broșura de față, apărută și în traducere românească (în *Revista Fundațiilor Regale*, anul VII, Nr-ul 8, pp. 251—271), ne prezintă câteva din concluziile la care a ajuns, concluzii pe care, în această formă, le-a făcut cunoscute, în primăvara anului 1940, într'o ședință publică, la Academia de Științe a Prusiei, și, în aceeași primăvară, publicului mare românesc prin conferințe, în limba română, ținute la București, Cluj și Iași.

Din problemă de istorie, chestiunea autohtoniei noastre în Nordul Dunării a ajuns, din momentul în care a fost pusă, — și a rămas ca atare, — un litigiu politic între noi și Unguri. Cu foarte puține excepții, cercetătorii români stăruie în afirmarea continuității noastre în Dacia, iar cercetătorii unguri reprezintă, fără excepție, opinia că patria noastră primitivă se găsește la Sud de Dunăre, adică în afara hotarelor statului român de azi.

Argumentele împotriva tezei noastre pe care le invocă învățații unguri sunt mereu aceleași, pe care le-a pus, cu remarcabil talent, mai întâiu, în lumină, istoricul german Robert Rössler în celebrele sale *Romänische Studien* (Leipzig, 1871), — Ungurii neaducând ca element nou în discuție, nici în trecut nici azi, decât marea lor patimă de a ne combate cu orice preț.

Aceste argumente — arhicunoscute, pe care învățații unguri și români ca și numeroși învățați străini, aceștia din urmă, cei mai mulți, interesează exclusiv de aflarea adevărului, le-au desbătut decenii de rândul, în toate sensurile, fără să le fi fost însă cu putință ca să ajungă la o părere unanimă nici în favoarea tezei ungurești și nici a noastre — d-l Gamillscheg, pe bună dreptate, nu găsește cu cale să le mai discute.

„O nouă metodă și materialuri noi ne trebuie, spune D-Sa, pentru a scoate problema autohtoniei Românilor din sfera certurilor științifice și neștiințifice”.

Acest prilej i-l dă marelui linguist german noul *Atlas Linguistic Român*.

Argumentelor pe care a început, cu strălucire, să le scoată, din această monumentală operă, Sextil Pușcariu (cf. *Les enseignements de l'Atlas Linguistique de Roumanie*, în *Revue de Transylvanie*, tome III [1936], Nr-ul 1, pp. 13—22 + 15 hărți; *Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbei române*, în *Revista Fundațiilor Regale*, anul IV [1937], Nr.-rul 5, pp. 2 6—323 + 8 hărți, acest din urmă studiu publicat și în traducere franceză: *Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine*, în *La Transylvanie*, ouvrage publié par l'Institut d'Historie Nationale de Cluj. București, 1938, pp. 339—348; *Limba română*. București, 1940, pp. 338—343), Gamillscheg le adaugă o întreagă serie de argumente nouă, tot așa de indiscutabile, care îi permit să facă, în legătură cu autohtonია noastră în Nordul Dunării, precizări surprinzătoare.

Urmărind repartiția pe hărți a unui număr de cuvinte cu duble forme încă din latină (*rărunchiu-rinichiu*, *negel-neg*, *cătîlin-tneț*) și a fenomenului fonetic, specific latin vulgar, al lui *scl* < *sl* în elementele noastre slave (*sclab* „slab”, *sclănină* „slănină”), linguistul german stabilește trei vetre în care ne-am format, unde ne-am păstrat și de unde ne-am extins peste întreaga Dacie, romanizând — prin calitățile superioare ale limbei noastre, urmașă a latinei care fusese limba oficială a imperiului roman de Răsărit până în secolul al VII-lea — diferitele neamuri străine ce se așezaseră între timp în cuprinsul ei. Una din aceste vetre a fost în Nord-Vestul Ardealului, având ca centru fortăreața naturală a Munților Apuseni, între văile, — cu numele lor păstrat în forma latină — ale Crișurilor. Este regiunea lui ră-

runchiu, negel, cătilin, al lui *scl* < *sl*, etc. Vatra a doua a fost, până în secolul al VII-lea, pe ambele maluri ale Dunării, între Giurgiu și Cernavodă, iar după secolul al VII-lea mai la Nord, între Dâmbovița și Argeș Este regiunea de unde s'au extins formele *rinichiu, neg, încet* și unde grupul *sl* n'a trecut, în elementele slave, în *scl*. Cea de a treia vatră, care a fost slavizată în cursul Evului Mediu, cuprindea regiunea ce se găsește între Sârbi și Bulgari, la Sud de Dunăre, în prelungirea Banatului și a Olteniei — aceasta fiind regiunea matcă care ar explica acele asemănări ale românei cu albaneza care nu se dotoresc substratului comun tracic.

Cartea d-lui Gamillscheg ne va da de sigur, argumentația completă care l-a dus la aceste concluzii. Așteptăm ieșirea ei de sub tipar cu o atât mai îndreptățită nerăbdare, cu cât nu mai e vorba numai de o lucrare ca toate cele de până acum ale savantului german, — de perfectă metodă, vastă informație și mare pătrundere — ci de o carte a dreptății noastre.

Dimitrie Macrea

DOUĂ REVISTE: „DACIA” ȘI „LUCEAFĂRUL”

Am menționat în „Insemnările” din Nr. 2 al revistei noastre participarea scriitorilor României la afirmarea din zi în zi mai hotărâtă a voinței noastre de a restaura patrimoniul sfânticat al Patriei. Dintre publicațiile în care flacăra

graiului lor profetic încălzește nădejdlile și luminează drumul spre biruința care va veni, se cuvine să menționăm, în mod special, două: *Dacia* și *Luceafărul*.

Cea dintâi apare în capitala țării sub conducerea d-lor Oct. C. Tăslăuanu, Dan Botta și Emil Giurginca. De o ținută excepțional de îngrijită și admirabil stilizată până în cele mai mici amănunte, *Dacia* este o revistă de hotărâtă, generoasă și luminată afirmare panromânească. E glasul unui neam care în distinsa lui modestie nu are obiceiul să se mândrească la fiecare pas cu tradițiile sale glorioase, cu drepturile sale străvechi și valorile sale spirituale, dar atunci când aceste bunuri sunt contestate, sau pur și simplu batjocorite — cum s'a întâmplat în timpul din urmă — și le apără cu toată hotărârea și demnitatea.

Luceafărul continuă, într'o nouă serie, revista de glorioasă tradiție, în care Ardealul și-a găsit cea mai răspicită expresie a voinței sale de unitate națională. Sub conducerea d-lor Victor Papilian, D. Stăniloae, Olimpiu Boitoș, M. Beniuc și Grigore Popa ea luptă pentru același scop cu aceleași arme: literatura și ideile. Toate generațiile de scriitori ardeleni s'au așezat, la chemarea revistei, în acest front al spiritului. E un frumos exemplu de solidaritate, o nouă dovadă a gândului nostru unic și o puternică cheazășie a izbândirii lui.

I. B.

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (III)

ATLASUL LINGUISTIC-ROMÂN, publicat sub înaltul patronaj al M. Sale Regelui Mihai I, de Muzeul Limbii Române sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea II, vol. 1: A. Corpul omenesc, boalele (și termenii înrudiți); B. Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători; C. Casa, acareturile, curtea, focul mobilierul, vase, scule de Emil Petrovici, Sibiu, 1940, Ed. Muzeului Limbii Române, XIII + 152 p. in fol. Vol. se vinde, împreună cu) *Micul Atlas Lingvistic*, partea II-a, vol. 1, 41, + 415 h. in colorii in —8°. Costul ambelor vol. Lei 4.500.

BALOTĂ, ANTON. Le problème de la continuité. Contributions linguistiques, Bucarest, 1941. Tiparul Universitar. 8°. 127 p. Lei 100.

BĂRBAT, AL. Studiul economic al satului Drăguș-Făgăraș. Extras din monografia satului Drăguș. București, 1941. Mon. Of. și Impr. Națională, 8°, 193 p.

BIROU, VIRGIL. Crucile de piatră de pe Valea Carașului. Cu 80 de clișee originale făcute de autor. Timișoara, 1941. Institutul Social Banat-Crișana. Tipogr. Cooperativa Națională. 8°, 63 p., 36 tab. Lei 150.

BRĂTULESCU, VICTOR. Biserici din Maramureș. București, 1941, Monitorul Oficial și Impr. Statului 4°, 166 p. + 35 pl. Lei 450. (Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Anul XXXIV, fasc. 107—110, 1941).

BUGARIU, VICENȚIU. Iulian Grozescu (1839—1872). Prefață de Sever Bocu. Timișoara, 1941. Editura Aurel Bugariu. Tip. „Voința,” 8°, 80 p.

CIUHANDU, Dr. GHEORGHE, Românii din câmpia Aradului de acum două veacuri. Cu un extras istoric până la 1752 și însemnări istorico-politice ulterioare. Arad, 1940, Ed. autorului. Tip. Diecezana 8°, 256 + 320, p. 2 h.

GĂVĂNESCU, E. I. Mărturii românești din eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea. Arad, 1940. Tip. Diecezană. XVI, 162 p., 1 f.

HODOȘ, E(NEA). O viață de luptă, suferință și nădejde. Însemnări biografice. Sibiu, 1941. Tip. Oct. Vestemear, 8°, 152 p. Lei 50.

LUDU, OCTAVIAN. Rolul lui Visarion Roman în viața economică a Ardealului. Sibiu, 1940. Editura autorului. Tip. „Dacia Traiană”, 8°, 102 p. Lei 60.

LUPAȘ, OCTAVIAN. Voevozi și cneji români în județul Arad. Arad, 1941. „Concordia”. 8°, 32 p.

MEHEDINȚI, S. Was ist Siebenbürgen? București, 1940. Mon. Of. și Impr. Statului, 8°, 105 p.

MOGA, Dr. IOAN D. Înființarea gremiului comercial român din Brașov. Brașov, 1941, Institut de arte grafice „Astra”. 8, 40 p. (Extr. din Analele Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj, Anul I).

NETEA, VASILE, Ion Pop-Reteganul. Bio-bibliografie. București (1941). Edit. Cartea Rom. (Cunoștinți folositoare, Seria C, Nr. 116) 8°, 32 p. Lei 8.

NETEA, VASILE, St. O. Iosif. Viața și opera lui. București (1941). Editura Cartea Rom. (Cunoștinți folositoare, Seria C, Nr. 117) 8°, 32 p. Lei 8.

PFEIFFER, SEPP. Zur Geschichte der Madjarisierung der Szathmarer Deutschthums. [Sibiu, 1941]. Druck der Offizin Krafft & Drotleff.

SAMMLUNG deutscher, italienischer und magyrischer Karten, die die ethnische Lage Rumäniens, mit besonderer Rücksicht auf die westlichen Gebiete, darstellen (1857—1930). București, 1940. [Mon. Of., Impr. Națională] 14 tab. [Cu text paralel italian].

WITTSTOCK, ERWIN. Siebenbürgen. Aufgabe und Schicksal. Aus der Novemberfolge der Zeitschrift „die neue linie”. [Brașov, 1940. Tip. Göttl.] 8°, 7 p., 1 tab.

TRANSILVANIA

ORGAN AL ASTREI

Anul 72

IUNIE

Nr. 4-1941

CUPRINSUL:

<i>Transilvania,</i>	Intoarcerea Basarabiei și a Bucovinei
<i>I. Lupaș,</i>	Românii dela Miazănoapte
<i>Silviu Dragomir,</i>	Românii din Banat
<i>Emanoil Bucuța,</i>	Românii din dreapta Dunării
<i>Ion Mușlea,</i>	Țara Oașului
<i>Emil Pop,</i>	Problema pădurilor din Ardealul de Nord
<i>Ion D. Moga,</i>	Numărul Românilor din Principatul Transilvaniei
<i>T. Bodogae,</i>	Biserica Ortodoxă română din Ungaria
<i>Vasile Scurtu,</i>	Ecoul poeziei lui Vasile Alecsandri în Nord-Vestul Ardealului

CRONICI:

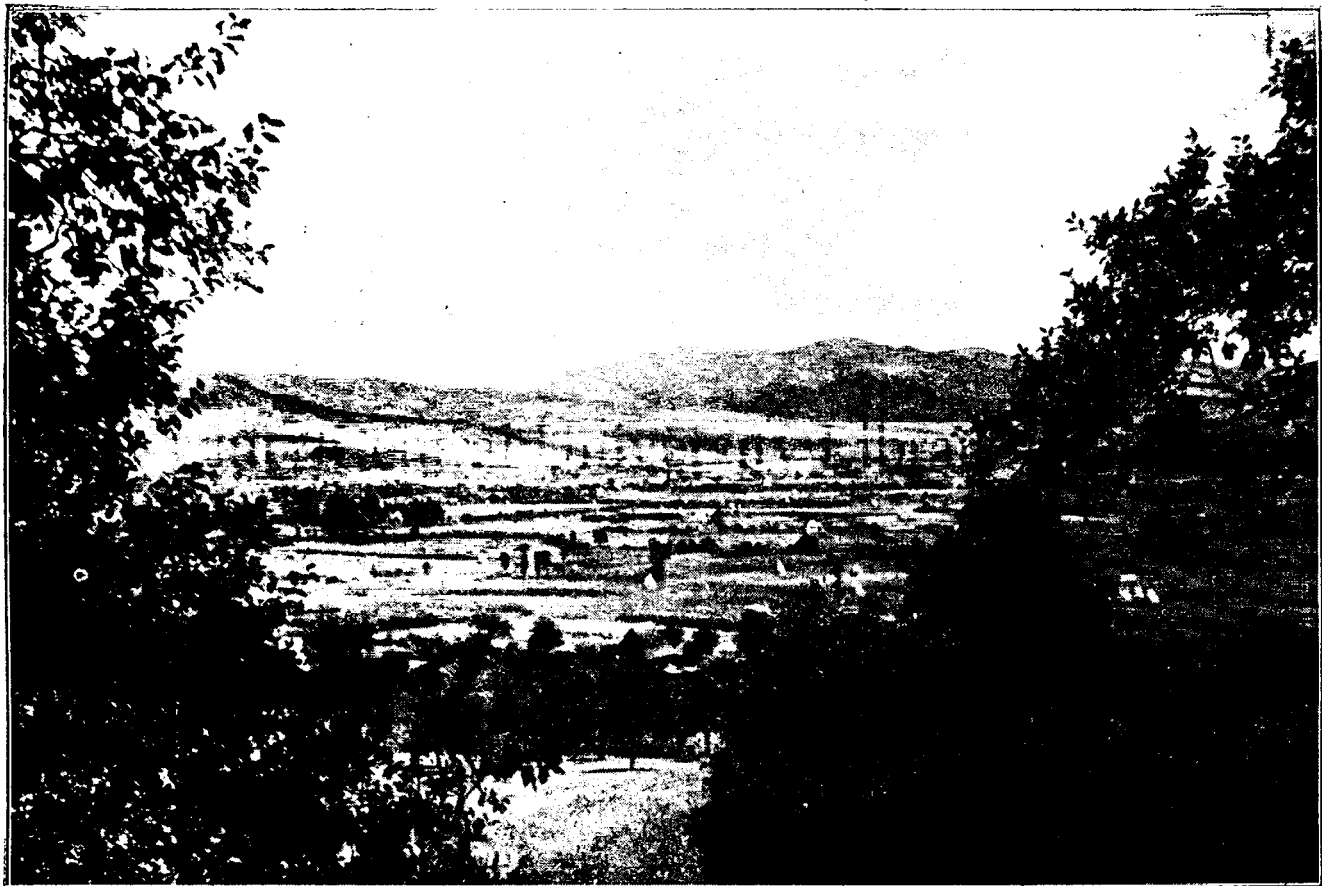
<i>Ion Breazu,</i>	I. L. Caragiale și Transilvania
<i>Șt. Pașca,</i>	O carte italiană despre școala latinistă
<i>Iacob Bădilă,</i>	Contribuții ardeleno la istoria științelor
<i>Dr. Viorel Gligore,</i>	Două decenii în serviciul științei și al neamului la Clinica Medicală din Cluj
<i>I. Pătruș,</i>	Printre prizonierii români din Timoc

ÎNSEMNĂRI:

I. Ag., † Mitropolitul Alexandru Niculescu. — *S. D.,* Recidivă semnificativă. — *Ion Breazu,* Jubileul Academiei Române. — *I. Verbină,* Mihail Cogălniceanu. — Un prieten care nu ne-a uitat: Gino Lupi. — *Dimătrie Macrea,* Ernst Gamillscheg. — *I. B.,* Elena Popea. — Două reviste: „Dacia” și „Lucafărul”.

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (III)

IN ȚARA OAȘULUI

Satul Bicsad și vârful Pietroasa

Foto V. Pușcariu

Intr'o casă din Țara Oaşului

Foto Col. Dir. Propagandei

Pieptănătură de mireasă

Joc